

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA EKONOMICKÁ

Diplomová práce

Ekonomický pohled na udržitelnost

penzijních systémů

The Economic View of the Sustainability

of Pension Systems

Bc. Jan Pokorný

Plzeň 2020

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta ekonomická

Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Jan POKORNÝ**
Osobní číslo: **K18N0053P**
Studijní program: **N6208 Ekonomika a management**
Studijní obor: **Podniková ekonomika a management**
Téma práce: **Ekonomický pohled na udržitelnost penzijních systémů**
Zadávací katedra: **Katedra financí a účetnictví**

Zásady pro vypracování

1. Zpracujte teoretická východiska k problematice penzijních systémů a jejich udržitelnosti.
2. Analyzujte penzijní systémy ve vybraných zemích a aplikujte na ně problematiku udržitelnosti.
3. Zhodnoťte ekonomické dopady penzijních systémů.
4. Shrňte řešenou problematiku a stanovte možný budoucí vývoj z pohledu ekonomiky a udržitelnosti.

Rozsah diplomové práce: **60 – 80**
Rozsah grafických prací: **neuveden**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- Barr, N. (2003). *The Welfare State as Piggy Bank: Information, Risk, Uncertainty, and the Role of the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Cesaratto, S. (2005). *Pension Reform and Economic Theory. A Non-Orthodox Analysis*. Glos: Edward Elgar.
- Gillion, C. (2000). *Social security pensions: Development and reform*. Geneva: International Labour Office.
- Rosner, P. G. (2003). *The economics of social policy*. Glos: Edward Elgar.
- Starr, M. A. (2015). Saving, the stock market and pension systems. In J. B. Davis & W. Dolfsma (eds.), *The Elgar Companion to Social Economics* (s. 517-532). Glos: Edward Elgar.

Vedoucí diplomové práce: **Ing. Pavlína Hejduková, Ph.D.**
Katedra financí a účetnictví

Datum zadání diplomové práce: **22. října 2019**
Termín odevzdání diplomové práce: **22. dubna 2020**

Doc. Ing. Michaela Krechovská, Ph.D.
děkanka

Ing. Pavlína Hejduková, Ph.D.
vedoucí katedry

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma

„Ekonomický pohled na udržitelnost penzijních systémů“

vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce za použití pramenů uvedených v příložené bibliografii.

Plzeň dne 6. května 2020.

podpis autora

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucí diplomové práce Ing. Pavlíně Hejdukové, Ph.D., za přátelský přístup, cenné rady a připomínky při vedení mé práce. Poděkování dále patří vedoucímu mé stáže v Portugalsku, prof. aux. Antóniovi Portugal Duarte, a to za seznámení s problematikou portugalského systému. Zároveň bych rád poděkoval prof. Klausovi Petersenovi a prof. Pieterovi Vanhuysenovi, kteří mě již během stáže v Dánsku seznámili s problematikou sociálního státu a penzijních systémů obecně, ale i na příkladu Dánska, a právě na dříve získané znalosti navazují v této práci.

Obsah

Obsah	7
Úvod	9
Cíl a metodika	10
1 Teoretická východiska	12
1.1 Penze	12
1.1.1 Parametry	14
1.2 Udržitelnost	15
1.2.1 Fiskální a finanční udržitelnost	16
1.2.2 Sociální udržitelnost	21
1.3 Sociální stát	25
1.3.1 Historie sociálního státu	26
1.3.2 Typologie sociálního státu	29
2 Design penzijních systémů	32
2.1 Historie penzijních systémů	32
2.2 Klasifikace penzijních schémat	34
2.3 Rizika penzijních schémat	37
2.4 Doporučená uspořádání	40
2.4.1 Tři pilíře	40
2.4.2 Pět pilířů	41
2.5 Typologie penzijních systémů	43
3 Analýza problematiky ve vybraných zemích	45
3.1 Česká republika	45
3.1.1 Sociální stát	47
3.1.2 Penzijní systém	49

3.2	Dánské království	53
3.2.1	Sociální stát	55
3.2.2	Penzijní systém.....	57
3.3	Portugalská republika	63
3.3.1	Sociální stát	65
3.3.2	Penzijní systém.....	67
4	Komparace problematiky ve vybraných zemích.....	74
4.1	Sociální stát.....	75
4.2	Penzijní systém	77
4.2.1	Fiskální udržitelnost	81
4.2.2	Finanční udržitelnost	82
4.2.3	Sociální udržitelnost.....	89
5	Výsledky a diskuze	91
5.1	Výzkumné otázky	91
5.2	Zhodnocení penzijních systémů	94
	Závěr.....	101
	Přínosy práce	102
	Doporučení pro další výzkum	102
	Seznam použitých zdrojů.....	104
	Seznam tabulek.....	116
	Seznam obrázků	117
	Seznam použitých zkratk.....	118
	Seznam příloh	120
	Přílohy	
	Abstrakt	
	Abstract	

Úvod

Problematika penzijních systémů je hojně diskutovaným tématem, a to bez ohledu na účastníky, kterými mohou být jak přímí aktéři, tak i zástupci široké veřejnosti. Důvod je dán tím, že každého jedince se tato problematika týká. A to už jako plátce příspěvků a zároveň potencionálního příjemce budoucích dávek z penzijního systému nebo jako současného příjemce těchto dávek.

Penzijní systém a zvláště veřejná penzijní schémata jsou předmětem diskuze i v rámci udržitelnosti, která je zvláště důležitá s ohledem na současný vývoj stárnutí populace, a to jak v České republice, tak dalších nejen evropských zemích. Což klade větší nároky na penzijní systémy, které jsou brány v současné společnosti jako samozřejmost. Je však nutno brát ohled na jejich možnosti v rámci budoucího vývoje. Z tohoto důvodu autor zvolil téma diplomové práce jako „Ekonomický pohled na udržitelnost penzijních systémů,“ a to s ohledem na tři vybrané země – Česko, Dánsko a Portugalsko.

První kapitola práce představuje základní představení teoretických východisek, přesněji jde o pohled na penze a jejich parametry a udržitelnost, která denotuje v několika rovinách. Kapitola dva, uzavírající první část práce, doplňuje tuto problematiku, a to s ohledem na penzijní systémy, jejich schémata a charakteristiky i rizika.

Druhá část práce se zabývá aplikací problematiky penzijních systémů a jejich udržitelnosti na příkladech tří vybraných zemí. Konkrétně jde o představení vybraných států s jejich uspořádáním systému sociální ochrany, tzv. sociálního státu, a penzijních systémů.

Kapitola čtyři komparuje tyto vybrané země na základě výše uvedených hledisek, a zároveň dochází k aplikaci problematiky udržitelnosti. Z pohledu udržitelnosti jsou zde popsány hlediska fiskální, finanční a sociální, tedy ekonomický pohled na udržitelnost, neboť i pohledem sociálním se ekonomické myšlení zabývá.

Pátá kapitola stanovuje doporučení pro jednotlivé země, a to s ohledem na problematiku udržitelnosti. Závěrečná část práce shrnuje představenou problematiku penzijních systémů a jejich udržitelnosti v rovině obecné, ale i s ohledem na praktickou část práce.

Cíl a metodika

Diplomová práce s názvem „Ekonomický pohled na udržitelnost penzijních systémů“ má naplnit hlavní cíl, kterým je stanovení parametrů udržitelnosti a jejich aplikace na konkrétních penzijních systémech. Tento primární cíl zároveň představuje předmět výzkumu, kterým je udržitelnost penzijních systémů.

Takto zvolený cíl byl následně dekomponován do dílčích cílů práce, které jsou naplněny s využitím následujících dílčích kroků, vedoucích k naplnění hlavního cíle:

- zpracování teoretických východisek k problematice penzí a udržitelnosti,
- analýza penzijních systémů ve vybraných zemích,
- komparace penzijních systémů ve vybraných zemích a
- zhodnocení penzijních systémů na základě požadavků udržitelnosti.

Definované dílčí kroky práce lze dále rozvinout, a to i s ohledem na použité výzkumné metody. První dílčí krok je zpracován metodou rešerše odborné literatury a je zahrnut v kapitole jedna a dva, kde jsou popsány základní terminologické pojmy, které jsou předpokladem pro jednotné porozumění obsahu této diplomové práce.

Základní porozumění samotnému problému vychází z dřívějšího poznání autora, který se problematikou penzijních systémů zabýval již ve své bakalářské práci (Pokorný, 2018), a z navazujícího desk research. Rešerše byla založena na odborných publikacích, které představují rámec řešení uvedené problematiky, např. Gillion et al. (2000), Barr (2003) či Cesaratto (2005). Rozšířenost tématu penzijní problematiky a její udržitelnosti umožnila čerpání především ze zahraniční literatury, což se odráží i v Seznamu použitých zdrojů.

Analýza penzijních systémů, jakožto další dílčí krok, je provedena na trojici vybraných zemích, kterými jsou Česká republika, Dánské království a Portugalská republika. Výběr těchto zemí vycházel z požadavku diferencovat systémy, ze kterých penzijní systémy vycházejí, a zároveň se jedná o země, které lze označit jako středně velké v rámci prostoru Evropské unie (více viz kap. 4).

Analýza penzijního systému Dánského království vychází z dříve řešené problematiky. Autor se již ve své bakalářské práci zabýval problematikou sociálního státu a penzijního systému právě na příkladu Dánska, což bylo podpořeno i absolvováním odborné stáže v průběhu srpna a září 2017 na Danish Centre for Welfare Studies na Syddansk

Universitet v Odense, a to pod vedením prof. Klause Petersena a za mentorování prof. Pietera Vanhuysse.

Během zpracování diplomové práce se autor zúčastnil odborné stáže, která proběhla na portugalské Universidade de Coimbra, konkrétně na tamní Fakultě ekonomické. Vedoucím této stáže byl prof. aux. António Portugal Duarte. Jedním z cílů této stáže byla analýza portugalského penzijního systému s ohledem na jeho srovnání s českým a dánským penzijním systémem.

Druhý dílčí krok je naplňován analýzou dokumentů a rešerší odborné literatury k jednotlivým penzijním systémům ve třech vybraných zemích, a navazuje tak na teoretický aparát představený v prvních dvou kapitolách. Analýzy jednotlivých zemí jsou doplněny o statistické údaje, které jsou především z databáze Eurostat. Využití této databáze jako hlavního zdroje plyne z požadavku dostupnosti a srovnatelnosti dat pro jednotlivé země.

Zhodnocení penzijních systémů na základě požadavků udržitelnosti je realizováno s využitím interpretace a srovnání zjištěných dat v rámci konkrétních penzijních systémů. Pro porovnání penzijních systémů je využito metody komparace.

V závěrečné části diplomové práce dochází ke shrnutí představených poznatků, a to na základě syntetické metody.

Na představené cíle dále navazují výzkumné otázky:

1. Jaký typ představují jednotlivé penzijní systémy dle představené typologie?
2. Jaká je citlivost implicitního penzijního dluhu na jeho komponenty?
3. Poskytují penzijní systémy v jednotlivých zemích dostatečnou ochranu penzistům před chudobou?

I přesto, že je tato práce zaměřena na ekonomické nazírání na zvolenou problematiku, tak se jedná o tematiku interdisciplinární a otázky k této problematice se dotýkají i dalších oblastí, jako jsou podniky (ziskové i neziskové) a jejich management, veřejná politika či sociologie. Vzhledem k uvedeným skutečnostem se nelze těmto oblastem vyhnout a dochází tedy k promítnutí těchto aspektů ekonomiky i v diplomové práci.

1 Teoretická východiska

Úvodní kapitola práce definuje základní teoretický rámec a vymezuje teoretické pojmosloví a jeho chápání, které je nezbytné pro jednotné pochopení, jež bude rozvinuto v dalších částech práce, aplikující představený teoretický aparát.

1.1 Penze

Penze, v českém pojmosloví je též užíváno pojmu důchod, lze charakterizovat jako dávku, resp. tok finančních prostředků, které mohou směřovat z veřejné či soukromé instituce k příjemci dávky. Tento tok je navíc pravidelný a je podmíněn splněním daných podmínek (Fitzpatrick et al., 2006).

Práce si klade za cíl nahlížet na tuto problematiku z ekonomického pohledu, vzhledem k tomu nebude využíváno českého ekvivalentu důchod, jak jej používá Krebs et al. (2015), Potůček et al. (2015) aj., krom výjimky, kterou je název české legislativy a dalších daných názvů (zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění či Důchodová komise). Využití pojmu penze oproti důchodu je dáno ekonomickou teorií, která pojem důchod chápe jako souhrnný příjem pro jednotlivce či země za dané časové období (Samuelson & Nordhaus, 2007).

Cílem penzí je zajištění příjemce, příp. i jeho rodiny, proti biometrickým rizikům, mezi něž je řazena dlouhověkost, postižení či smrt. Na základě těchto rizik jsou odvislé i typy dávek. Jedná se o starobní, invalidní a pozůstalostní penze, přičemž právě posledně jmenovaná dávka je orientována na zajištění rodiny (Gillion et al., 2000; Hinrichs & Lynch, 2010).

Diplomová práce se orientuje na prvně jmenované riziko, tedy dlouhověkost, proto je nutno brát pojem penze jako ekvivalent pro starobní penzi, potažmo v českém pojmosloví starobní důchod.

Barr (2003) definuje krom uvedeného zajištění příjemce i jiný cíl penzí, a sice ochranu proti chudobě, což lze považovat za specifitější cíl proti předchozímu, případně jako cíl s podmínkou – zajištění příjemce tak, aby nebyl ohrožen chudobou. Přičemž ochrana proti chudobě je primárně spojena s prvním pilířem, jak je uvedeno dále (viz kapitola 2.4).

Předchozí text naznačuje, že penzijní dávky mohou mít více složek a jejich souhrn dává celkovou penzi. Souhrnem jednotlivých složek je možné získat náhled na komplexní penzijní systém země, který je ovlivňován penzijní politikou dané země.

V obecném pojetí český pojem politika představuje širší škálu, než je tomu u anglického pojmosloví, což blíže v české literatuře popisuje Potůček et al. (2015). Politiku lze chápat jako obecné ukotvení v rámci ideologického smýšlení (v anglické terminologii polity), druhy politiky a její výsledky (policy) a proces během kterého dochází ke kooperaci, ale i střetávání či vyjednávání a nakonec i řešení u jednotlivých politik (politics).

Tématem této diplomové práce je obecné ukotvení, tedy rámec politiky, který v kontextu penzijní politiky utváří důležitost tří aktérů – státu, rodiny a trhu, a konkrétní politiky, především se jedná o penzijní politiku, která má ovšem dopady i do dalších oblastí.

Konkrétní politiky lze souhrnně označit jako veřejné politiky, jejichž význam je v několika vědních disciplínách. Nejedná se pouze o ekonomii, ale též o sociologii, filozofii, politologii, veřejnou správu či právní vědu aj., přičemž veřejnost politik je dána veřejným zájmem, který je směřován na obecné blaho, což je obtížně definovatelný pojem (Potůček et al., 2015).

Kromě veřejných politik lze definovat i politiky sociální, která se odlišují tím, že z povahy věci zasahují do sociální reality. Právě do této skupiny patří penzijní politika, dále politika sociálního zabezpečení, rodinná politika a politika zaměstnanosti a bydlení. Naproti tomu mezi veřejné politiky patří bezpečnostní a mediální politika či politika životního prostředí. Problém ovšem nastává ve vymezení veřejných a sociálních politik, resp. jejich vztahu. Potůček & LeLoup (2010) je totiž definují jako protiklady, proti tomu Potůček et al. (2015) staví sociální politiku jako jednu z podskupin (společně s hospodářskou, zahraničně-bezpečnostní politikou a politikou infrastruktury a rozvoje člověka) veřejných politik. Jedná se zde o jistý rozpor v rámci uchopení a vymezení vztahu veřejné a sociální politiky.

Na penzijní politiku bude v této práci nazíráno jako na politiku ovlivňující sociální realitu, tedy jako na poddruh sociální politiky, která je součástí veřejné politiky (jako je tomu u Potůčka et al., 2015), a zároveň je zde souvztažnost na další politiky, a to konkrétně politiku fiskální, politiku boje s chudobou a sociálním vyloučením a sociálním zabezpečením, které budou reflektovány zvláště s ohledem na jejich udržitelnost fiskální, finanční a sociální.

1.1.1 Parametry

Penze a jejich výše je ovlivněna několika parametry, které jsou závislé na dané legislativě každého státu (složky penze z veřejných schémat), nebo pravidly pojištění (soukromá schémata). Následné parametry se vztahují převážně k veřejným schématům.

Parametry lze dělit dle jejich významu na dva typy. Za prvé představují kritéria, které je nutné splnit proto, aby si jedinec mohl vůbec nárokovat penzi. Druhý význam těchto parametrů je v ovlivnění výše nárokovatelné penze.

Mezi podmínky nárokování penze většinou patří dosažení určitého věku a minimální doby, po které musí být přispíváno jedincem do systému tak, aby mohl vzniknout nárok na pobírání penze. Zároveň k tomu mohou být stanoveny i další podmínky. Příkladem takovýchto podmínek může být, že žadatel o penzi nesmí mít žádný pracovní právní vztah nebo jiné definované příjmy, příp. nesmí jeho příjem přesáhnout danou výši, při nedodržení takové podmínky může dojít ke krácení penze, nebo ke ztrátě nároku na celou penzijní dávku (Gillion et al., 2000).

Hranici krácení a zároveň hranici pro ztrátu celkové penzijní dávky ve schématu prvního pilíře má například dánský penzijní systém, takový konstrukt je nazýván testem příjmu (Pokorný, 2018).

Krom těchto dvou hranic může být dále určena minimální výše penze, zde dochází právě k naplňování cíle ochrany jednotlivce proti chudobě z důvodů, které vedly k tomu, že osoba nedosáhla na vyšší penzi než je ta minimální. Pro nárokování takovéto minimální výše penze může opět existovat podmínka. Např. lucemburská minimální měsíční penze činí při odpracování plných 40 let 48 095 Kč v roce 2020, pro srovnání v roce 2018 byla finská průměrná penze 43 451 Kč (Caisse nationale d'assurance pension, 2020; Finnish Centre for Pensions, 2020).

Konstrukce penzijní dávky tak vychází z odpracovaných let, v české terminologii je používáno pojmu rozhodné období, na jejímž základě je vypočítávána penzijní dávka. Do odpracované doby mohou zasáhnout další skutečnosti, jako je nemoc, těhotenství, ale dříve i vojenská služba, tyto časové úseky jsou nazývány, a to opět v české terminologii, vyloučené doby a nezahrnují se do rozhodného období.

Pro výpočet penzijní dávky je důležitý vyměřovací základ, který zahrnuje období, která splňují kladené nároky, tedy rozhodné období, kde nejsou zahrnuty vyloučené doby (Krebs et al., 2015).

Na penzijní dávky působí v čase inflace, z tohoto důvodu je zavedeným opatřením valorizace penzí, též nazývána indexace (Vostatek, 2016), která má bránit penzisty proti snižování jejich kupní síly. Valorizace může záviset na změně cen, mezd či hrubého domácího produktu (dále jen HDP), což není často využíváno, dále se může jednat o hybrid předešlého, zároveň nemusí k valorizaci vůbec docházet, nebo může být prováděno ad hoc (Piggott & Sane, 2009).

1.2 Udržitelnost

Pojem udržitelnost se stal v poslední době často používaný v různých spojeních, krom asociace s přírodou se tak rozvinul např. na udržitelný rozvoj měst či území, zemědělství, cestovního ruchu (Ciolac et al., 2019, zákon č. 183/2006 Sb.). Zároveň se lze setkat s pojmem trvalá udržitelnost, tento přívlastek lze definovat, i s ohledem na rešerši literatury, jako redundantní.

Obecně pojem udržitelnost vysvětluje cambridgeský mezinárodní slovník angličtiny jako: „...schopnost pokračovat...“ (Procter et al., 1995, s. 1472), a to v současné formě. Tento výklad je tedy obecným pojetím, slovník zároveň zdůrazňuje odkaz na životní prostředí: „...použitý způsob nezpůsobí poškození životního prostředí...“ (tamtéž).

Podobná vysvětlení lze nalézt i v další literatuře, která ovšem vnímá i další aspekty udržitelnosti, mezi které patří ekonomická a sociální udržitelnost (Strange & Bayley, 2008; UN DESA 2013), což je chápáno především ve smyslu hospodářského rozvoje a sociální spravedlnosti. Někteří autoři zmiňují institucionální aspekt udržitelnosti (Spangenberg, 2005).

V souvislosti s penzijními systémy jsou zmiňovány dva aspekty udržitelnosti, a sice finanční a sociální. Zároveň se lze setkat s pojmem politická udržitelnost (Schoyen & Stamati, 2013). Vzhledem k ekonomickému zaměření této práce nebude politická udržitelnost primárně reflektována, i když politická situace ve vybraných zemích bude znázorněna tak, aby došlo k porozumění reforem penzijních systémů.

Glennerster (2010) zmiňuje i morální udržitelnost, kterou lze vnímat jako sociální udržitelnost, ale zároveň i jako finanční udržitelnost, tedy jak velký objem finančních prostředků je společnost nejen schopna, ale i ochotna alokovat na sociální oblast, v tomto kontextu na penzijní politiku. Tento aspekt ovšem odkazuje na mimoekonomické úvahy,

kteře jsou součástí normativního uvažování, a proto nejsou morální aspekty udržitelnosti reflektovány v této práci.

Další část se zaměřuje na dva aspekty udržitelnosti, a sice na udržitelnost finanční, potažmo celkovou, tedy fiskální udržitelnost, a sociální udržitelnost, která představuje další parametr, který je zapotřebí brát na vědomí.

1.2.1 Fiskální a finanční udržitelnost

V této práci bude využíváno ve vztahu k veřejným prostředkům dvou pojmů, a sice fiskální a finanční udržitelnost, přičemž prvně zmiňovaný pojem značí celkovou udržitelnost veřejných financí jako takových. Oproti tomu se finanční udržitelnost zabývá konkrétní udržitelností dané politiky, v tomto případě penzijní politiky.

Obecně pojatá fiskální udržitelnost je chápána jako dlouhodobá politika udržitelnosti veřejných financí, která by mohla být jednoduše chápána jako dlouhodobá vyrovnanost příjmů a výdajů veřejného rozpočtu, k čemuž se např. přidává Krejdl (2006), a to s ohledem na diskontování takovýchto hodnot na současnou hodnotu. Takové pravidlo je nazýváno intertemporálním rozpočtovým omezením (Bravo & Silvestre, 2002).

Burnside (2005) ovšem takovou definici odmítá z důvodu připodobňování veřejných financí k přírodním zdrojům. Proto navrhuje koncept udržitelnosti spojený s pojmem solventnost, což je pojem, který se oproti likviditě zaměřuje na dlouhodobost. Tedy fiskální politika je udržitelná, pokud je vláda schopna plnit včas a v požadované výši své závazky. V opačném případě se jedná o stav, který by byl definován fiskální neudržitelností.

Důležitý je rovněž aspekt dlouhodobosti, což předznamenává, že se udržitelnost nevztahuje pouze na několik následujících let, ale např. na 30 či 50 let (Balassone & Franco, 2000).

Pokud se fiskální politika dostane do bodu neudržitelnosti, a to ve smyslu zhoršení výsledku fiskální solventnosti, pak lze hovořit o fiskální stresové události, ta je měřitelná indexem fiskálního stresu. Ten by na takovou událost měl upozornit ex ante (Baldacci et al., 2011).

Nevyvážené veřejné rozpočty a fiskální stres mohou mít negativní vliv na penzijní fondy, které jsou spravovány státem. Existují dvě obecné varianty řešení fiskálního stresu. První varianta nabízí navýšení daňového břemena a druhá varianta snížení výdajových politik.

Nastalou situaci, ale lze řešit i jinou cestou, která znamená odložení zvyšování daní a zároveň odložení snižování výdajů. Zmíněnou variantou je nedostatečné přispívání do penzijního systému (na příkladu Spojených států amerických se jedná o nedostatečné příspěvky státu u dávkově definovaných penzijních plánů). Takové opatření se ovšem v budoucnu nutně projeví (Mitchell & Hsin, 1994; Chaney et al., 2002; Splinter, 2017).

Balassone & Franco (2000) k tomu dodávají, že není možné dlouhodobé krytí dluhu prostřednictvím zvyšování daňového zatížení, což lze na teoretické úrovni potvrdit Lafferovou křivkou, která zachycuje rostoucí výnos při zvyšování daňové sazby až do bodu maxima, po kterém se začne prosazovat černý trh, a tím pádem dochází ke snižování celkového daňového výnosu (Malcomson, 1986; Laffer, 2004).

Nerovnost v příjmech a výdajích lze jednoduše měřit jako bilanci rozpočtu, která může být záporná (deficit) či kladná (přebytek), přičemž se využívá v rámci časového a mezinárodního srovnávání poměr salda rozpočtu k HDP. Kumulací deficitních rozpočtů vzniká dluh, který může být dále rozlišován (Spěváček et al., 2012; Ochrana et al., 2010).

Dvořák (2008) upozorňuje v souvislosti s pojmoslovím dluh na nerespektování zahraničního teoretického přístupu v souvislosti s českou praxí, a tím pádem na odlišnou terminologii. Zatímco státní dluh je čistě dluhem, který byl zapříčiněn centrální vládou, tak veřejný dluh je širším pojmem, kam je krom dluhu centrální vlády počítán i dluh dalších institucí tvořící veřejný sektor, jako jsou místní správy a samosprávy a parafiskální fondy (Fond zdravotního pojištění aj.).

Hodnocení dlouhodobé udržitelnosti veřejných financí může být založeno na několika přístupech. Jedním z takovýchto přístupů je hodnocení statistických a ekonometrických ukazatelů, tj. sledování časových řad a jejich porovnávání s podmínkou udržitelnosti. Dále jde o gapovou analýzu (zkoumá změnu primární bilance ve vztahu skutečnosti a optima), hraniční analýzu (analýza dílčích politik s ohledem na jejich dopad do veřejných financí, resp. vzhledem k dané hranici dluhu) a stochastický přístup (bere v úvahu míru pravděpodobnosti a rizika; Spěváček et al., 2016).

V této práci budou dále zkoumány dva z těchto ukazatelů, a sice statistické a ekonometrické ukazatele, konkrétně míra zadlužení k HDP a bilance rozpočtu, a gapová analýza, a to ve formě ukazatele, jež je užíván Evropskou komisí, celkem se jedná o tři varianty v závislosti na časovém horizontu, a to:

- S0, která má krátkodobý charakter a měla by upozornit na riziko (fiskální stresovou událost) v horizontu jednoho roku,
- S1 – váže se ke střednědobému horizontu a poukazuje na počáteční úsilí ve směřování dluhu k 60 % HDP, což je jedno z tzv. Maastrichtských pravidel, tento ukazatel již reflektuje stárnutí populace,
- S2, což je dlouhodobý ukazatel fiskální udržitelnosti (Evropská komise, 2019).¹

S ohledem na charakter těchto verzí je možné dle Ptaka (2014) používat i označení včasného odhalení fiskálního stresu (pro S0), dluhy vyhovující riziku (S1) a fiskální rizika stran stárnutí (S2).

Vzhledem k charakteru práce je především důležitý ukazatel S2. Ukazatel dlouhodobého horizontu fiskální udržitelnosti (S2) lze ve vzorci členit na dvě komponenty, a sice na počáteční stav, který je ovlivněn intertemporálním rozpočtovým omezením (IBP), tedy vychází ze současného stavu dluhu. A na část, která je závislá na procesu změn v demografii obyvatelstva, což je v současné době směřováno ke stárnutí populace (proto tzv. náklady na stárnutí, CoA), které se skládají z penzí, zdravotní péče, dlouhodobé péče a dalších složek (vzdělávání či dávky v nezaměstnanosti). Na základě toho je dán i vzorec pro výpočet:

$$S2 = r D_{t_0} - SPB_{t_0} - r \sum_{i=t_0+1}^{\infty} \left(\frac{\Delta PI_i + CC_i}{\alpha_{t_0; i}} \right) + r \sum_{i=t_0+1}^{\infty} \left(\frac{\Delta A_i}{\alpha_{t_0; i}} \right) \quad (1)$$

Tento vzorec se skládá ze čtyř členů, přičemž první tři z nich se vážou ke komponentě IBP. Ve vzorci r představuje rozdíl mezi nominální úrokovou mírou a nominálním růstem HDP, D_{t_0} je dluh k HDP v roce 0 (rok před začátkem projekce), dále je ve vzorci strukturální bilance rozpočtu (SPB_{t_0}), změna příjmu z majetku (ΔPI_i), cyklická složka (CC_i) a úrokový rozdíl ($\alpha_{t_0; i}$). Změna výdajů na stárnutí (ΔA_i) již ovlivňuje druhou komponentu, tedy CoA (Evropská komise, 2019).

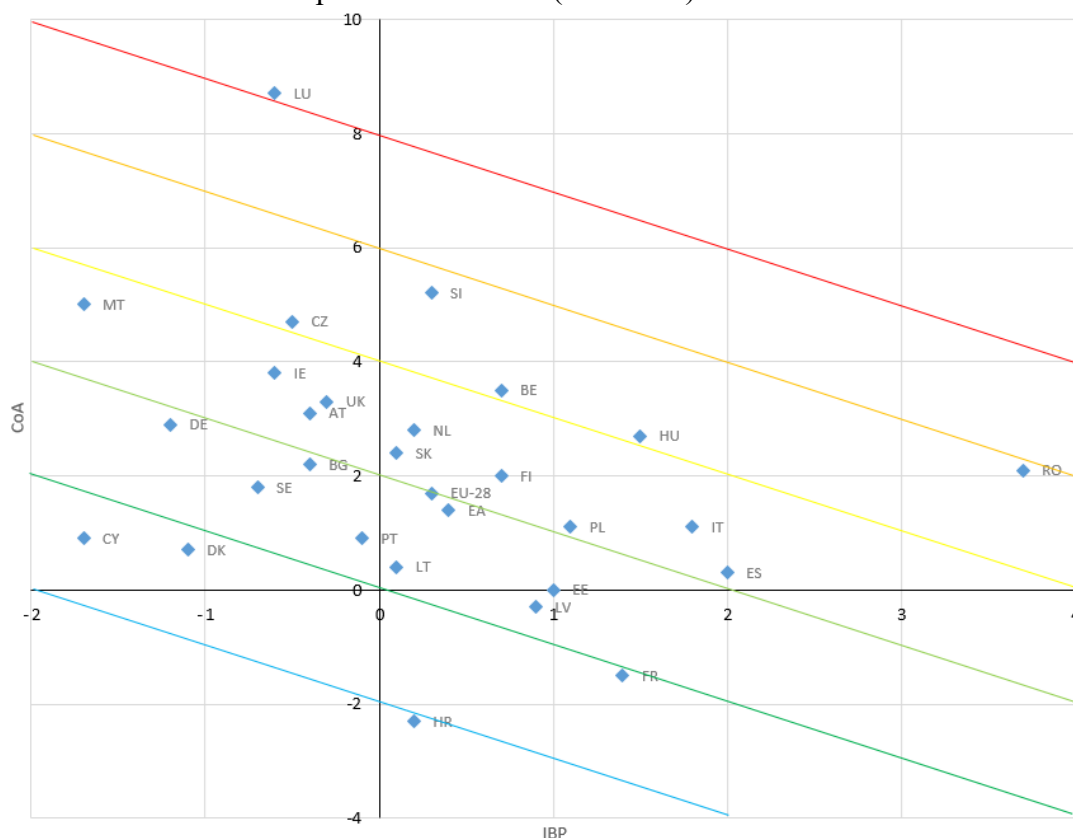
Na základě těchto dvou komponent lze vytvořit graf v kartézské soustavě souřadnic tak, jak pro lepší grafické porozumění vytváří Evropská komise (2019), přičemž na ose x je IBP a na ose y CoA. Vzhledem k těmto dvěma faktorům lze stanovit příznivá a nepříznivá

¹ Krejdl (2006) k tomu dodává, že původní název indikátorů byl T1, T2 a T3 (což lze vidět v dřívějších dokumentech Evropské unie, viz Economic Policy Committee, 2003), následně došlo na úpravu z T na S a snížení o jedno číslo, tedy z původního T3 se stalo S2.

období v současném období (u IBP) a v projekci (CoA). Příznivá počáteční pozice je dána II. a III. kvadrantem, naproti tomu v dlouhém období je příznivá projekce zachycená v III. a IV. kvadrantu. Na základě toho lze definovat příznivé období ve výchozí pozici i v projekci ve III. kvadrantu, opakem toho je I. kvadrant, kde je zachyceno nepříznivé období na počátku, ale i v budoucnu.

Jak bylo zmíněno, tak IBP a CoA dávají společně dohromady ukazatel udržitelnosti S2, přičemž platí, že čím vyšší je hodnota S2, tím je riziko pro udržitelnost veřejných financí vyšší, daná hodnota je přitom měřená v procentech HDP. Evropská komise (2019) považuje hodnoty do 2 jako málo rizikové. Středně rizikové jsou hodnoty od 2 do 6, vyšší hodnoty představují vysoké riziko.

Obr. 1: Ukazatel S2 na příkladu zemí EU (v % HDP)

Zdroj: vlastní zpracování dle Evropské komise (2019), 2020.

Ukazatel S2 a jeho komponenty jsou na obr. 1, kde jsou použity země Evropské unie (dále EU) a jejich pozice. Jak je patrné, tak v ideálním III. kvadrantu se nenachází ani jedna ze členských zemí EU (není zde zahrnuté Řecko, naproti tomu je zde stále Velká Británie). Počáteční příznivý stav má 11 zemí a predikovaný příznivý stav pouze tři země, zbývající země se nacházejí v I. kvadrantu.

Na základě výše hodnoty S2 mezi nejméně rizikové země patří Chorvatsko, Kypr či Dánsko. Střední riziko je u zemí, jako je Španělsko, Itálie, Irsko či země Visegrádské čtyřky. Pouze jedna z členských zemí EU má vysoké riziko v rámci veřejných financí, a to Lucembursko, jehož výchozí pozice je sice příznivá, ale další vývoj ne, což je dáno vysokými předpokládanými nároky na penze, které dosahují téměř 6 % HDP, tedy hranice mezi středním a vysokým rizikem. Lucemburský případ je dán jednak predikcí obyvatelstva, u kterého se předpokládá nárůst o 78 %, tedy z 0,6 mil. obyvatel v roce 2016 na 1 milion v roce 2070, a to při růstu populace v produktivním věku (15-64 let) pouze o 47 % (z 0,4 na 0,6 milionu osob; Evropská komise, 2019). Dalším faktorem je nastavení penzijního systému, který je průběžný a je zde vysoká minimální penze (viz výše, kap. 1.1.1).

Dalším ukazatelem, který souvisí s problematikou udržitelnosti, tentokrát finanční, a vztahuje se přímo k veřejnému penzijnímu systému je implicitní penzijní dluh (dále IPD). Ukazatel měří budoucí závazky vůči penzistům v současné hodnotě, pak se nazývá hrubý IPD, nebo jsou od závazků odečteny budoucí pohledávky (sociální pojištění či jiné příjmy, které se přímo vztahují k penzijnímu systému) v současné hodnotě, pak se jedná o čistý IPD (Holzmann, Palacios & Zviniene, 2001). Metodicky vychází IPD z bohatství sociálního zabezpečení od Feldsteina (1974) a mezigeneračního účetnictví od Auerbacha, Gokhaleho & Kotlikoffa (1991). Tento ukazatel je stále využíván např. i Mezinárodním měnovým fondem a jeho modelovacím programem PROST (Pokorný, 2019a)

Ukazatel IPD vychází ze znalosti základních údajů, mezi které patří počet obyvatel a jejich rozdělení mezi pracující a penzisty, nastavení penzijního systému (penzijní schémata a parametry) a stav ekonomiky. Na základě toho je vypočítán IPD, a to zpravidla v procentech současného HDP (Pokorný, 2019a).

K výpočtu je nejprve nutné rozdělit populaci na pracující (příspěvatele do systému) a penzisty (využívající systém), obě skupiny lze dále dělit dle dalších charakteristik (pohlaví, věk aj.). Dále lze definovat různá časová období t a různé země j . Obecně lze zapsat vzorec čistého IPD jako:

$$net\ IPD_j = \sum_{t=1}^n (NPV_{jt} ACB_{jt}) = \sum_{t=1}^n (NPV_{jt} TR_{jt}) - \sum_{t=1}^n (NPV_{jt} TE_{jt}) \quad (2)$$

Kde NPV_{jt} představuje čistou současnou hodnotu, tedy faktor diskontování. Rozdíl mezi TR_{jt} celkovými příjmy a TE_{jt} celkovými výdaji penzijního systému představuje ACB_{jt}

roční bilanci. Přičemž celkové příjmy jsou ovlivněny několika faktory, a sice NW_{jt} počtem pracujících, W_j průměrnou mzdou a c_j příspěvkem do systému:

$$TR_{jt} = NW_{jt} W_j c_j \quad (3)$$

V případě vynechání této části je získán hrubý IPD, kde jsou zahrnuty jen výdaje. Roční výše celkových výdajů je determinována následujícími proměnnými:

$$TE_{jt} = NR_{jt} B_j W_j \quad (4)$$

Tedy NR_{jt} počtem penzistů a výší penzijní dávky, kterou lze vypočítat jako B_j podíl penze na průměrné mzdě. Předcházející vzorec je možné dále upravovat vzhledem k získaným datům a potřebám pro jednotlivé státy. Mezi nevýhody IPD patří obecná projekce, která samozřejmě nezachycuje možné výkyvy populace či jiných proměnných ve vzorci, resp. zachycení probíhá v omezené míře, a to na základě prognóz, což lze sledovat i u ukazatele S2 (Pokorný & Hejduková, 2019).

1.2.2 Sociální udržitelnost

Pojem sociální udržitelnost je obtížněji definovatelný oproti fiskální či finanční udržitelnosti. Nejednoznačnost definice vyplývá z povahy této problematiky, která je ovlivněna svým zařazením v rámci sociologie, politologie či filozofie (Griessler & Littig, 2005).

McKenzie (2004) vidí sociální udržitelnost jako „...formální a neformální procesy, systémy, struktury a vztahy aktivně podporující schopnost současných a budoucích generací vytvářet zdravé a životaschopné komunity...“, které jsou „...spravedlivé, různorodé, propojené a demokratické a poskytují dobrou kvalitu života.“ (McKenzie, 2004, s. 18).

V souvislosti s tím McKenzie (2004) vyzdvihuje principy sociální udržitelnosti, mezi něž patří zmiňovaná:

- spravedlnost, která je definována jako poskytování příležitostí a výsledků všem členům společnosti, zejména těm nejohroženějším,
- různorodost a její podporování,
- propojenost, a to uvnitř komunity i k vnějšímu světu a jiným komunitám,
- demokracie, ale i správa věcí veřejných, která je právě zajišťována procesy, na které je kladen požadavek demokratičnosti, a
- kvalita života, která je poskytována v základní rovině potřeb všem členům, a to jak jednotlivcům, tak skupinám či celku.

Takové pojetí sociální udržitelnosti je podobné jako pojetí sociální politiky a jejich principů dle Krebse et al. (2015). Mezi principy patří sociální spravedlnost, sociální solidarita, ekvivalence, subsidiarita a participace, přičemž taková pojetí jsou ovlivněna myšlenkovým uchopením.

Harris (2000) klade na systém, který by měl dosáhnout sociální udržitelnosti, nároky stran distribuční spravedlnosti, přiměřeného poskytování sociální služeb (včetně zdravotnictví či vzdělávání), dále na rovnost mužů a žen a nejen politickou odpovědnost, ale i účast. Tedy opět jsou zde vyzdvihovány pojmy jako spravedlnost, demokracie a kvalita života.

Princip (sociální či distribuční) spravedlnosti je důležitým prvkem, ale zároveň jeho pojetí a chápání je dáno vnitřním přesvědčením jedince, resp. skupin, v ekonomii ekonomických proudů. Spravedlnost může být s ohledem na přesvědčení dělena dle:

- výkonu a zásluh – meritokratický princip,
- souladu mezi vstupy a výstupy,
- rovnosti,
- rovných příležitostí a
- sociální potřeby (Samuelson & Nordhaus, 2007; Krebs et al., 2015).

Rovněž lze uvažovat o kombinacích těchto typů, např. model pevného dna a otevřeného stropu, který zabezpečuje základní standard (Krebs et al., 2015).

Dalším principem je sociální solidarita, kterou lze chápat ve vztahu jedince a skupiny (rodina, stát). Crow (2002) k tomu poznamenává, že solidarita je jedním ze základních kamenů zkoumání sociologie, jakožto součást vztahů společnosti. Durkheim, který je považován za jednoho z otců sociologie, definoval dva druhy solidarity, a sice mechanickou a organickou. Prvně jmenovaná je přitom založena na jedincích podobných charakteristik (stejně postavení ve společnosti), tedy jsou zde malé odlišnosti, které nezabraňují této solidaritě. Tento typ solidarity převládá v méně vyspělých státech.

Naproti tomu organická solidarita se nachází ve vyspělých společnostech, kde je rozvinuta dělba práce. Zároveň dochází k oslabení kolektivního svědomí společnosti (Schoenfeld & Meštrović, 1989; Crow, 2002).

Uvedené druhy solidarity je možné vnímat jako vývojové stupně. V českém kontextu lze přiřadit mechanickou solidaritu k tzv. pokladnám, např. hornické bratrské pokladny tak, jak je popisují Rákosník et al. (2012), a zároveň popis jejich zániku, který lze přirovnat

k evoluci ve smyslu vývoje z mechanické solidarity na organickou. Načež vznikají pojišťovny, které jsou právě organického rázu.

Krom toho v pokladnách lze vidět obdobu horizontální solidarity, tedy solidaritu mezi jedinci podobných charakteristik. A u pojišťoven, kde jsou různí lidé z hlediska postavení, příjmu či bohatství jako solidaritu vertikální. Samuelson & Nordhaus (2007) tuto solidaritu dávají na příkladu zdanění, kde by v horizontální podobě měly být osoby zdaněny stejně. Problém nastává ve vertikální solidaritě – mělo by být uplatněno zdanění na základě procenta příjmu, mělo by být dáno absolutní částkou, tedy rovná daň, nebo by měl být předmětem majetek. Jak je patrné, tak se jedná o normativní otázku, která vychází z přesvědčení jedince. Proto Samuelson & Nordhaus (2007) dochází k závěru, že v případě vertikální solidarity by mělo být zacházeno s lidmi sice nerovně, ale spravedlivě.

Solidaritu lze vnímat i v dalších rovinách, kdy se nejedná pouze o rodiny či jedince podobných charakteristik, ale jde i o solidaritu mezigenerační. Takto pojatá solidarita má svůj význam v několika úrovních, jak je patrné na tab. 1. Necht' jsou předpokládány tři generace (dítě, rodič a prarodič) a každá jednotlivá generace může být v pozici příjemce či dostávajícího. Předmětem mezigenerační solidarity pak mohou být nejen transfery uvnitř rodiny, ale rovněž v obecném pojetí, kdy jedna generace předává něco jiného jiné generaci, např. sociální radosti, zdravotní péči, vzdělání, ale i veřejný dluh. Posledně jmenovaná položka je přitom pojata u McDaniel (1997) dle vysvětlení Cremera, Kesslera & Pestieaa (1992), že generace rodičů (resp. prarodičů) nemá příležitost získat tolik z veřejných výdajů vzhledem k odváděným daním, naproti tomu nadcházející generace (tj. děti či rodiče) má prospěch z takového výstupu (prostřednictvím veřejných výdajů či nižší daňové zátěže).

Vzhledem k výše uvedenému textu s touto premisou nelze souhlasit, neboť může dojít ke vzniku dluhu v první generaci, což ovlivní další generaci, a to buď prostřednictvím snížení veřejných výdajů, zvýšením daňové zátěže, nebo kombinací těchto politik. Právě touto problematikou se zabývá generační účetnictví, kterým lze posoudit vnitřní udržitelnost samotné generace (osoby narozené ve stejném roce) a jejich dopad na generace další.

Další z principů je ekvivalence, která se liší od solidarity, neboť se zaměřuje na rovnocennost ve smyslu odpovídajících benefitů či služeb, vzhledem k vlastní zásluze.

Ekvivalence je tedy dána jako motivátor a odráží neoliberální doktrínu (Krebs et al., 2015). Zároveň je zde odkaz ke spravedlnosti, která může být pojímána jako meritokratická, tedy zásluhová. Rozdílem je, že princip ekvivalence zdůrazňuje obecný fakt, že je nutno motivovat jedince, jinak přicházejí negativní dopady.

S principem solidarity je úzce spjat i princip subsidiarity, kterým by mělo docházet k sociální pomoci na nejnižší možné úrovni, tedy pokud si jedinec nemůže pomoci sám, tak by měla pomoci rodina. Pokud problémy přesahují solidaritu v rámci rodiny, tak poté by mělo dojít k obrácení se na společnost a až následně na stát.

Tab. 1: Typologie mezigeneračních vztahů

Dávající generace		Přijímající generace		
		Dítě	Rodič	Prarodič
Dítě	soukromě	X	sociální radosti a kontinuita, komunitní vazby	sociální radosti a kontinuita
	veřejně	X	veřejný dluh, potenciál budoucí podpory a transferů	potenciál budoucí podpory a transferů
Rodič	soukromě	péče o dítě, socializace	zabezpečení a ochrana	ochrana a pozornost
	veřejně	vzdělání, zdravotní péče, dávky, sociální asistence aj.	dávky (v nezaměstnanosti, sociální pomoci aj.)	penzijní dávky, zdravotní péče, veřejný dluh
Prarodič	soukromě	pozornost a péče, dárky, hodnoty a dědictví	pozornost, dárky, podpora, hodnoty a dědictví	pozornost, péče, sdužování
	veřejně	veřejná infrastruktura, sociální bohatství	veřejná infrastruktura, sociální bohatství	transfery od dobře situovaných k méně dobře situovaným

Zdroj: vlastní zpracování dle McDaniel (1997), 2020.

Právě se státem souvisí princip poslední z výše jmenovaných, a tím je participace – člověk má tedy nejen možnost získat pomoc od státu, ale zároveň se může zapojit do procesu přijímání opatření a jejich realizace, tedy je zde počítáno s demokratičností takového systému (Krebs et al., 2015). Dochází tedy ke stejnému kladení podmínky jako v případě McKenzieho (2004), i když ne tak explicitně vyjádřenou. V této souvislosti lze zmínit i Esping-Andersena (1990), který také ve své typologii režimů sociálního státu vynechává tehdejší socialistické státy, neboť se nejednalo o státy demokratické.

Zatímco fiskální a finanční udržitelnost nabízí jasně definované ukazatele, tak v případě sociální udržitelnosti je nutno použít více ukazatelů, které se vzájemně doplňují a vytváří co nejlepší obraz o sociálních podmínkách a jejich udržitelnosti v daném systému. I přesto zde trvají normativní problémy, např. ve smyslu toho, co je skutečně spravedlivé.

1.3 Sociální stát

Pojem sociální stát (v české terminologii je též užíváno označení stát blahobytu, stát veřejných sociálních služeb, někdy je užíváno též anglického pojmu welfare state, Krebs et al., 2015; Potůček et al., 2015) je obtížně definovatelný, což je dáno odlišným vnímáním tohoto pojmu a i jeho následného pojetí. Právě na obtíž definování sociálního státu upozorňují Barr (2003) či Esping-Andersen (1990), kteří ale tento pojem využívají, i přes obtíž spojenou s uchopitelností pojmu.

Opačným případem je Béland (2010), který zastává rezervovaný postoj k pojmu sociální stát. Označuje jej pouze jako souhrnné označení pro sociální politiky a jejich vývoj. Dále upozorňuje na nekonzistenci toho, co pod sociální stát spadá a co již ne (na tuto problematiku bylo již upozorněno v kapitole 1.1 s ohledem na vymezení veřejné a sociální politiky). Béland (2010) později i Béland & Mahony (2016) využívají pojmu social policy. Christiansen & Petersen (2001) zase chápou sociální stát jako analytický pojem pro systém sociálního zabezpečení.

Barr (1992) naopak sociální stát vidí jako zkratku aktivit, které jsou prováděny státem a zasahují do čtyř oblastí – peněžní dávky, zdravotní péče, vzdělávání a základní potřeby (potravin, bydlení a další sociální služby). Navíc jedinec musí mít právo přístupu k takové pomoci, a to v základním množství, tedy v takovém, které zabezpečuje životní standard a ochraňuje před chudobou.

Wilensky (1975) se kloní k podobné definici, ale využívá pojmu občan, který má politické právo na minimální úroveň příjmu, ale též potravin, zdravotní péče a vzdělání, a zároveň zdůrazňuje, že vláda toto garantuje a chrání. Navíc zde zaznívá, že se nejedná o dobročinnou dávku, což je důležité s ohledem na historický vývoj a vnímání sociální pomoci.

Taková definice částečně vychází i z Briggse (1961), který navíc zdůrazňoval snížení nejistoty a pomoc bez ohledu na postavení ve společnosti. Zde je opět spojitost s pojmem spravedlnost (Pierson & Leimgruber, 2010a).

Dále Barr (2003) definuje dvě hlavní funkce sociálního státu, a sice:

- funkci Robina Hooda a
- funkci piggy-bank (spořicího prasátka).

Funkce Robina Hooda už svým odkazem nabízí význam této funkce, který má být ve zmírňování chudoby, což je podpořeno redistribucí příjmů, ale i bohatství, a tím ke snižování sociálních rozdílů ve společnosti (stratifikaci). Výsledkem této funkce je sociální smír ve společnosti, tedy naplňování podmínek sociální udržitelnosti.

Funkce piggy-bank odkazuje na spoření, tedy směřuje k pojištění a mechanismům redistribuce. Barr (2003) právě u této funkce v souvislosti se sociálním státem zdůrazňuje, že „...všechna chudoba a sociální vyloučení může být eliminováno tak, že by se celá populace stala střední třídou, avšak bude zde stále potřeba institucí umožňující lidem pojištění a redistribuci po celý životní cyklus.“ (tamtéž, s. 1).

Autor této práce, a to s ohledem na dřívější analýzu této problematiky (viz Pokorný, 2018; Pokorný, 2019b), ale i na tu současnou, by definoval sociální stát obecnějším způsobem. Tedy sociální stát představuje uplatňování nástrojů politik (dávky, služby, regulace aj.), které je ovlivněno ideologickým rámcem státu a vede ke změně sociální reality, čímž jsou naplňovány funkce státu tak, jak jsou občany vnímány.

Příčemž ideologický rámeček státu odpovídá vnímání spravedlnosti, solidarity aj., což má za následek přiřazení do některého z režimů či modelů typologie sociálního státu. Vnímání občanů je důležitým prvkem, neboť odkazuje ke svobodnému myšlení příslušníků daného státu, a takové myšlení bývá ovlivněno historickými zkušenostmi (tzv. path-dependence – proces, který je ovlivňován již ušlou cestou).

1.3.1 Historie sociálního státu

Počátky sociálního státu jsou spojeny především se jménem německého kancléře von Bismarcka, prvopočátek těchto změn je ovšem nutné sledovat v příčinách, které započaly již dříve, a to v 18. století. Zrod sociálního státu lze nacházet ve spojení se změnami ve společnosti, které byly dány průmyslovou revolucí.

Změny se týkaly krom industrializace rovněž urbanizace (stěhování obyvatel do měst) a změn struktury ekonomiky, čímž docházelo k přetrhávání tradičních rodinných pout a zároveň rodinné solidarity. Kromě toho docházelo ke změně na trhu práce, resp. vzniku trhu, čímž se lidé stávají i na tomto systému závislejší (ve spojitosti se ztrátou rodinné a mezigenerační solidarity).

Tento přístup ke zrodu sociálního státu je nazýván modernizační teorií. Cílem nového uspořádání je zmírnit závislost na trhu práce, ale zároveň budovat vzdělanou a zdravou pracovní sílu (Barnes & Srivenkataramana, 1982; Baldwin, 1990; Pierson, 2004).

Teorie Marshalla (1950), která se odvíjí od politického vývoje, je dána vývojem práv občana. Na základě toho dokumentuje, že v Británii vznikají v 18. století práva, která zdůrazňují rovnost před zákonem, svobodu člověka, ale i jeho víry, myšlení a právo na vlastnění majetku, jedná se o tzv. občanská práva. Ve století následujícím vznikají politická práva (právo volit) a ve 20. století dochází i ke vzniku sociálních práv, kde se objevuje právo na vzdělání a další opatření bránící chudobě. Právě posledně jmenované právo směřuje ke vzniku sociálního státu.

Dále ještě existuje teorie konvergence, dle které vzniká hybrid mezi kapitalismem a socialismem, což právě vede ke vzniku sociálního státu (Bislev, 1997).

Právě první dvě zmiňované teorie lze považovat za praktický prvopočátek sociálního státu jako takového. I když v období před von Bismarckem existovala různá opatření – příkladem mohou být chudinské zákony v Británii. Svůj význam v tomto procesu má i Velká francouzská revoluce a Deklarace lidských práv. A především rozvoj dělnického hnutí, na něž mimo jiné právě von Bismarck reagoval při vzniku a rozvoji německého sociálního státu (Baldwin, 1990; Pierson & Leimgruber, 2010b).

Za prvopočátek sociálního státu lze označit vznik prvního penzijního systému v Německu (1889), který byl založen na principu meritokracie, tedy dávka se odvíjela od předchozího příjmu, a to jen pro úzkou skupinu osob (dělníci a někteří úředníci). Naproti tomu dánský penzijní systém, který vznikl o dva roky později, byl postaven na univerzalitě a dávka byla nárokovatelná při dovršení penzijního věku (Baldwin, 1990; Pokorný, 2018).

Toto období, které trvá až do roku 1930, označuje Večeřa (1996) za období experimentálních začátků. V tomto období je I. světová válka, během níž bylo zapotřebí přijmout různá opatření, stejně tak v návaznosti na Velkou ekonomickou krizi (1929), jejíž následky ovšem lze zařadit i do období konsolidace (1930-1945). V této vývojové etapě poskytuje Keynes teoretickou oporu pro uskutečňování sociálních politik a zadlužování státu. Praktickou aplikaci provedl v USA prezident Roosevelt v programu nazývaným New Deal (Eisner, 2000).

V průběhu II. světové války přišel Beveridge (1942) se Social Insurance and Allied Services (tzv. Beveridgeova zpráva). Zpráva se věnuje snížení chudoby, jejími hlavními

body jsou reformulace stávajících pravidel tak, aby došlo ke zmírnění vyloučených osob, dále jde o zvýšení dávek a rozšíření rizik, která nejsou reflektována. Tyto vize se začaly v Británii realizovat po II. světové válce. Zpráva mj. navrhovala přístup univerzality a financování prostřednictvím daní, pro tento systém se označilo pojmenování právě po Beveridgovi (Walker, 2013).

Po válce následuje období sociální přestavby (1945-1962) a období sociální expanze (1962-1973), kdy dochází nejen k ekonomickému růstu, ale i růstu veřejných výdajů, a tedy sociálního státu (tzv. zlatý věk sociálního státu).

Období stagnace (1973-1980) je poznamenáno energetickými krizemi a sociální stát, resp. veřejné výdaje se stávají pro státy obtíží. V mnoha zemích dochází ke krizím, zvyšováním nezaměstnanosti, navíc dochází u penzijních systémů k jejich zranění, neboť penze se staly po válce standardem, zatímco v předcházejících obdobích docházelo k nutnosti práce starších osob. Nelze opominout ani proces stárnutí populace jako takové (Castles, 2005; Cipra, 2012).

Na toto období navazuje dle definice Večeři (1996) zatím poslední období, a to období rekonceptualizace (od 1980). Kirkham (2017) k tomu již přidává další období – období restrukturalizace (1975-2008) střídá období po finanční krizi (od 2008).²

Období od 80. let 20. století je možné považovat za hledání cílů a funkcí sociálního státu v jednotlivých zemích, což se odráží i ve výše uvedené autorovo definici. Toto období je zároveň vnímáno jako krize sociálního státu, které Angelovská (2019) dělí do třech období, a to na období předkrizové (1970-1973), krizové (1974-1979) a post-krizové (od 80. let 20. století), které je definováno rekonceptualizací sociálního státu.

Krizi sociálního státu lze definovat ve třech oblastech, a to na krizi nákladů, legitimacy a efektivity. Přičemž krize nákladů souvisí s růstem objemu veřejných výdajů, což se setkalo s hospodářskou recesí. Náklady sociálního státu měly svůj dopad na fiskální politiky jednotlivých států, a tedy i na jejich zadlužení. Tváří těchto reforem se ve Velké Británii stala ministerská předsedkyně Thatcherová, která prováděla rekonceptualizaci státu jako takového. Dále lze zmínit přínos prezidenta USA Reagana, který se rovněž

² Existují i další definice období sociálního státu, např. Angelovská (2019) definuje následující období: prehistorie sociálního státu (dále WS; 16.-19. stol.), počátky moderního WS (1930-1950), zlatý věk WS (1950-1970), krize WS (1973-80. léta 20. stol.), post-industriální WS (80.-90. léta 20. stol.) a reformulace/restrukturalizace/rekalibrace WS (od 90. let 20. stol.).

snažil o změnu směřování. Změnu lze vidět i v rámci ekonomické teorie, kdy bylo většinou opuštěno myšlení Keynesa a do popředí se dostali např. Friedman z chicagské školy (monetarismus) či Laffer ze školy ekonomie strany nabídky (Stoesz & Karger, 1993; Sojka, 2010, Moore, 2015).

Krise legitimacy souvisí s tím, kdo dává do systému a kdo z něho dostává, tedy problémem se stalo přílišné získávání prostředků ze sociálních programů od lidí nezapojených na trhu práce (narušení principu ekvivalence).

Poslední z krizí souvisí s efektivností, kdy dochází k přílišnému nárůstu veřejných výdajů a sociálních programů, na což je zapotřebí aparát, který ovšem zaměstnává mnoho lidí. A tato krize tím přispívá ke krizi nákladů (Večeřa, 1996; Matsaganis, 2011).

1.3.2 Typologie sociálního státu

Během vývoje sociálního státu se začaly utvářet krom teorií i typologie. Zde je nutné uvést především typologii Esping-Andersena (1990), který svým dílem navazoval na dřívější typologie Wilenského & Lebeauxe (1965) a Titmuse (1974). Zatímco první ze zmíněných autorů definovali dva modely – reziduální (u méně rozvinutých států, pomoc pouze při selhání rodiny) a institucionální (u rozvinutějších sociálních států, sociální stát se stává funkcí státu), tak Titmuss (1974) přidal třetí model, a sice pracovní-výkonový, kde je hlavním přístupem zásada meritokracie.

Na základě tohoto teoretického postupu definoval Esping-Andersen (1990) tři režimy sociálního státu. S ohledem na kritiku přidal později Esping-Andersen i čtvrtý režim sociálního státu (Morawski, 2005).

Typologie Esping-Andersena (1990) je dána třemi základními kritérii, kterými jsou:

- dekomodifikace – což představuje nástroje nahrazující trh práce, tj. možnost nezávislosti na pracovním trhu, naopak komodifikovaná pracovní síla je silně závislá na takovém trhu,
- stratifikace – sociální nerovnosti a jejich zachování nebo změna s ohledem na nastavený systém solidarity,
- vztah mezi státem a trhem (tzv. public-private mix) je dán rozdělením zodpovědnosti mezi instituce státní či veřejné a soukromé vzhledem k poskytovaným dávkám a službám (Esping-Andersen, 1990).

Na základě toho stanovil Esping-Andersen (1990, 1999) tři základní režimy, a sice konzervativní, liberální a sociálně-demokratický, později přidal jihoevropský. Odlišnosti těchto režimů stran kritérií jsou uvedeny v tab. 2, krom posledně jmenovaného.

Jihoevropský režim kombinuje režim konzervativní a liberální, což je dáno faktory jako pozdější opouštění rodiny mladými lidmi a vnímání muže jako živitele. Dále lze připomenout úlohu náboženství v těchto zemích, které je zde silně zakořeněno (Karamessini, 2007; Martin, 2015).

Tab. 2: Typologie sociálního státu

Kritérium	Typ sociálního státu		
Titmova typologie	pracovně-výkonový	reziduální	institucionálně-redistributivní
Esping-Andersenova typologie	konzervativní	liberální	sociálně-demokratický
Role: rodiny	centrální	marginální	marginální
trhu	marginální	centrální	marginální
státu	dodatečná	marginální	centrální
Míra de-komodifikace	vysoká (pro živitele rodiny)	minimální	maximální
Hlavní forma solidarity	etastická	individuální	univerzální
Hlavní představitel solidarity	rodina	trh	stát
Odvození sociální pomoci	příspěvek	potřeba	občanství
Příklad země	Německo	USA	Švédsko

Zdroj: Pokorný (2018) dle Esping-Andersena (1999) a Van Voorhise (2002).

Mezi výhody této typologie patří její empirická část na příkladu 18 zemí, přičemž teorie navazuje na dřívější poznání. Na druhé straně mu jiní autoři vyčítají, že nezahrnuje země Asie či Latinské Ameriky, nevnímá genderovou otázku, ignoruje některé oblasti sociálního státu (zdravotnictví, sociální péči či vzdělání) aj. (Bambra, 2007; Fenger, 2007).

I přes tyto nedostatky patří dle zkušenosti autora tato typologie k nejvíce používaným, a to i díky jejímu provázání se základními ideologickými směry, což překračuje oblast sociologie samotné a je využitelná i v dalších oborech. Nehledě na to, že k vytvoření typologie je nutné omezit vnímaná kritéria tak, aby bylo možné vytvořit jednoduchou a přesto použitelnou typologii.

Typologie i základně determinuje finanční náročnost jednotlivých systémů. Jako systém nejdražší dle vzorových zemí je sociálně-demokratický (ve Švédsku jsou dlouhodobě sociální výdaje nad 25 % HDP). Mírně pod ním je režim konzervativní (Německo - kolem 25 %, o něco málo než u předchozího) a nejméně finančně náročný je liberální model (USA - pod 20 %, ale nárůst z 14 % v poslední dekádě minulého století na současných 19 %; OECD, 2020).

U jihoevropského režimu se jedná o hodnoty nad 20 % HDP, např. Itálie v roce 2010 předstihla ve výdajích Švédsko, naproti tomu Španělsko a Portugalsko se pohybuje krom krizových let pod úrovní Německa.

I když pohled na poměr sociálních výdajů napomáhá odlišovat jednotlivé režimy sociálního státu, tak se nejedná o jasný ukazatel, jak upozorňuje Rosner (2003). Veřejné výdaje se mohou odlišovat nejen výší, ale i strukturou. Zároveň může docházet ke zkreslování, proto by bylo možné, že podíl výdajů například na penze by dosahoval 100 % HDP, neboť: „...každému může být každé ráno poslán jeden milion eur a ještě téhož dne večer mu může být sebrán.“ (Rosner, 2003, s. 2).

2 Design penzijních systémů

Uspořádání penzijních systémů, tedy tzv. design penzijních systémů, má několik aspektů, které úzce souvisí s problematikou udržitelnosti a sociálního státu, neboť penzijní systém je determinován pojetím a vnímáním sociálního státu, resp. vztahu mezi státem, trhem a rodinou. Celková penze pak sestává z příjmů v rámci penzijního systému.

Penzijní systém je ovšem možné dále členit, a to na schémata a pilíře. Základním prvkem systému je penzijní schéma, které lze klasifikovat dle různých charakteristik, které jsou představeny v druhé subkapitole. OECD (2005a) schémata dělí ještě na penzijní plány (explicitní smlouva o uspořádání), penzijní fondy (soubor aktiv) a penzijní entity (právní uspořádání schémat), vzhledem k charakteru práce není takové rozdělení nutné, a proto bude používáno pouze obecnějšího pojmu, penzijní schéma, které postačí k následné analýze vybraných penzijních systémů, a to i přesto, že se v české terminologii níže uvedených charakteristik tyto pojmy vyskytují, např. průběhový či fondový systém, což se ovšem může týkat pouze schématu, příp. pilíře. Každé jednotlivé schéma v závislosti na charakteristikách skýtá některá z rizik, proto je vhodné v penzijním systému kombinovat různě uspořádaná schémata.

Penzijní pilíře obsahují jedno či více penzijních schémat, přičemž k pilířům jsou stanovena doporučení některých mezinárodních institucí. Na základě vytvořených penzijních systémů byla vytvořena i typologie odrážející výše představenou typologii sociálního státu.

2.1 Historie penzijních systémů

Vznik a vývoj penzijních opatření lze sledovat již do období starověku. Vznik moderních penzijních systémů lze datovat do 19. století, a to konkrétně k německému kancléři von Bismarckovi a již zmiňovanému roku 1889, kdy došlo k zavedení penzijního systému. Tento systém, založen na předešlém pojištění, byl dán penzijním věkem 70 let, a to pro úzce vymezenou skupinu (dělníci a úředníci do daného platového limitu), což znamenalo, že nebyla zahrnuta nejchudší část mužské populace a většina žen (Cipra, 2012).

Nedostupnost penzijního systému, resp. následných dávek, byla dána nastaveným penzijním věkem. Střední délka života německé populace dosáhla věku 70 let až v roce 1963, pouze v mužské části populace to bylo o 18 let později (Pokorný, 2019a).

O dva roky později než v Německu vzniká v Dánsku univerzální penzijní systém, který je dán penzijním věkem 60 let. Tento systém byl financován z daní a byl přístupný všem osobám, které dosáhly zmiňovaného věku, chovaly se „společensky přijatelně,“ a splňovaly test na příjem. Naproti tomu Rakousko-Uhersko přejímá německou podobu v roce 1906 (Cipra, 2012; Pokorný, 2018).

Filozofie dánského systému spočívala v rovnosti občanů, a zároveň odmítání nedůstojného ponižování starších osob, což bylo již dříve spojováno s chudinskými zákony, u kterých při získávání dávky docházelo ke ztrátě politických práv, tedy možnosti aktivně i pasivně se podílet na veřejném životě (Baldwin, 1990; Cipra, 2012).

Dánský model přebírali dále vlády Nového Zélandu (1898), Austrálie³ (1908), Francie (1910), Velké Británie (1911) či Švédska a Nizozemska (1913), i když v různých podobách a po různou dobu (Overbye, 1996; Cipra, 2012).

Postupně docházelo ke „standardizaci“ penze jako součásti života. Rozvoj penzijních systémů podporovaly i mezinárodní instituce jako Mezinárodní organizace práce či Mezinárodní asociace sociálního zabezpečení. V prvních letech vzniku a vývoje penzijních systémů bylo toto období poznamenáno příjmy do státních rozpočtů z penzijních pojištění. Situace se začala měnit v 80. letech, kdy došlo k uzrání penzijních systémů a skončil čas tzv. „oběda zadarmo.“

Dále je důležitý zrod zaměstnaneckých penzijních schémat, která lze sledovat rovněž do 19. století, kdy docházelo k základnímu zajištění zaměstnanců, a to v průmyslových podnicích. Výsledná dávka byla sice minimální, ale zajišťovala alespoň základní zajištění. Další rozvoj omezila hospodářská krize a světová válka. Následný rozvoj zaměstnaneckých benefitů přišel především v 70. letech 20. století (Cipra, 2012).

V roce 1974 byl přijat v USA zákon o zabezpečení penzijního příjmu zaměstnance (Employee Retirement Income Security Act, ERISA), který stanovil nová pravidla pro zaměstnanecká penzijní schémata ohledně regulace a kontroly penzijních fondů či daňového uspořádání (Cummins et al., 1980).

Důležitý v historii penzijních systémů je i příspěvek Chile, ve které pod vojenskou diktaturou a za přítomnosti Friedmana a jeho spolupracovníků (tzv. Chicago Boys), byly

³ Předtím přijal již Nový Jižní Wales (1900), Viktoria (1901) a Queensland (1907). Australská federace vznikla v roce 1901 (Overbye, 1996).

prováděny ekonomické a sociální reformy, které se dotkly i penzijního systému. Ten byl změněn z původního průběžného na fondový v roce 1981 (De Mesa & Mesa-Lago, 2006; Pokorný, 2019a).

Provedené změny nebyly vyvolány demografickým či jiným tlakem okolností, ale byly dány neoliberalním ideologickým směřením. Navíc tyto reformy mohly být provedeny bez politického protestu vzhledem k okolnostem. Ač se na těchto reformách podílel Friedman a jeho spolupracovníci, tak se nejednalo zcela o změnu dle této neoliberalní školy, neboť Friedman byl pro zrušení povinného veřejného schématu, ale bez náhrady. V Chile ovšem došlo k vytvoření povinného fondového soukromého schématu (Vostatek, 2016).

Provedené změny ovlivnily i doporučení Světové banky, která se orientovala chilským směrem a jak uvádí Vostatek (2016), tak toto směřování bylo doporučováno především v postkomunistických zemích, které reformovaly své ekonomiky a sociální politiky. Později od doporučení ovlivněných chilským příkladem Světová banka upustila.

James et al. (1994) byli hlavními nositeli těchto myšlenek, kterým bylo vytvoření prvního veřejného pilíře, který by v prvním pilíři poskytoval základní minimum, druhý pilíř by byl vytvořen jako osobní penze nebo zaměstnanecká penze a ve třetím pilíři by se jednalo o dobrovolné spoření.⁴

Svémi ideologickými přístupy, jak předcházející odstavec potvrzuje, mezinárodní instituce (Mezinárodní měnový fond či Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj) mohou ovlivňovat, a také cíleně ovlivňují politiky na národních úrovních (Ervik, Kildal & Nilssen, 2009; Angelovská, 2019).

2.2 Klasifikace penzijních schémat

Penzijní schémata lze definovat jistými charakteristikami, které se týkají základních parametrů, určujících podobu takových schémat. Výchozí dělení používané v této práci je odvozeno od systému používaného OECD (Yermo, 2002).

Penzijní schémata mají dvě základní podoby, a to s ohledem na správce systému, též management, který může být buď veřejný (vláda, státní pojišťovací instituce) nebo

⁴ Autorka se zabývala tímto tématem i nadále, viz James, 1997; 1998, ale i s dalšími autory, např. James & Edwards (2005) či James, Martinez & Iglesias (2006).

soukromý (pojišťovny či přímo penzijní pojišťovny, banky). Zatímco v prvních letech penzijních systémů byl důležitý veřejný systém, tak později začalo docházet k doplňování soukromých schémat. Pro oba druhy ovšem platí, že se řídí právním rámcem státu. V rámci těchto uspořádání se mluví o public-private mix (Yermo, 2002; Cesaratto, 2005; Queisser, Whitehouse & Whiteford, 2007; Ebbinghaus & Gronwald, 2009).

Dalším faktorem je povinnost účastnit se penzijního schématu, zde lze rozlišovat na povinné, tedy mandatorní schémata, což může být definováno pro jisté osoby, jako v případě německého systému v 19. století, nebo univerzálně. Druhou možností je dobrovolná účast.

S tím úzce souvisí další klasifikace, a to s ohledem na to, zda jde o pracovní nebo osobní penzijní schéma. Povinná zaměstnanecká schémata musí být dána normou, stejně jako v případě osobního povinného schématu. Naopak dobrovolnost dává jedinci možnost dobrovolně se připojit u zaměstnaneckých, příp. u osobních schémat, a možnost vybrat si zda se vůbec jedinec chce zapojit, pokud ano, tak v jaké podobě (Yermo, 2002).

Dále je možné nazírat na penzijní schémata z hlediska financování. Na základě toho lze schémata dělit na dva základní druhy, a sice na nefondové a plně fondové financování. Rozdílem mezi těmito systémy je akumulace kapitálu (příspěvků a výnosů), které je prováděno u fondového financování. Při kombinaci tohoto hlediska společně s hlediskem správce penzijního schématu lze získat tab. 3. Je zde nutno upozornit, že pojem nefondový je v tab. 3 omezen, neboť Cesaratto (2005) dělá výjimku na státní dluhopisy.

Jak je patrné, tak nefondové schéma veřejného uspořádání je tzv. průběžný systém (Pay-As-You-Go, PAYG), jehož podstatou je získávání prostředků formou pojištění či daně, což je zpravidla přímo určeno svým názvem. V okamžiku přijímání příspěvků dochází i k vyplácení penzijních dávek, a to právě z těchto prostředků. Průběžný systém je tedy založen na principu mezigenerační solidarity (Rosner, 2003).

Proti tomu z hlediska managementu stojí soukromě orientované nefondové penzijní schéma, označované jako úzce financovaný penzijní fond, pro což je důležitá zmiňovaná výjimka pro státní dluhopisy.

Opačným případem než PAYG je plně fondové penzijní schéma (fully funded, FF), jehož management je soukromý. Takto založené schéma akumuluje kapitál z příspěvků a výnosů, které jsou použity pro nákup nástrojů finančního trhu – akcie, dluhopisy aj. (Starr, 2015).

V rámci fondového uspořádání je možné dále řízení veřejné, které Cesaratto (2005) nazývá jako plně fondový svěřenecký fond. Naplňování cíle v takovém případě zůstává stejné, pouze se odlišuje managementem. Příkladem takového uspořádání je dánské penzijní schéma ATP (Pokorný, 2018).

Tab. 3: Klasifikace penzijních schémat dle financování a managementu

Kritérium	Uspořádání (management)		
	Druh	veřejný	soukromý
Financování	nefondové	průběžný systém	úzce financovaný penzijní fond
	fondové	plně fondový svěřenecký fond	plně fondový penzijní fond

Zdroj: vlastní zpracování dle Cesaratta (2005), 2020.

Další je hledisko dle typu penzijního plánu, které lze členit na dávkově (defined benefit, DB) nebo příspěvkově definované (defined contribution, DC). Tyto penzijní plány určují dva peněžní toky (dávky a příspěvky), kdy jeden z nich je dán jasnými pravidly a druhý je od toho odvislý (Clark & Pitts, 1999).

Kombinace penzijních plánů s financováním lze vidět v tab. 4. U DB schématu je dána dávka na základě pravidel. Výše dávky může být určena jednotně nebo na základě dřívějších skutečností (doba, po kterou byl odváděn příspěvek, výše příspěvků). Tento typ penzijního plánu může nabývat dvou podob financování, a to průběžné, pak se jedná o klasické sociální pojištění, nebo se může jednat o plně fondové schéma, v tom případě jde o tradiční zaměstnanecké důchodové schéma, které bylo obvyklé do konce 20. stol.

Naproti tomu u DC schémat se jedná o předem danou výši příspěvku (absolutní hodnota, procento z příjmu). U financování prostřednictvím PAYG systému jsou vytvořeny fiktivní účty pro členy schématu a jsou na nich zachycovány přírůstky u poplatníků (příspěvky a jejich zhodnocování v čase) a poklesy u penzistů, přičemž příspěvky jsou ve stejném čase změněny na penzijní dávky, tedy princip průběžného financování, a proto jsou tyto účty nazývány fiktivními. Hinrichs & Lynch (2010) toto schéma označují jako notional defined pension scheme, ale spíše je známé jako notional defined contribution, resp. NDC (Williamson, 2004; Auerbach & Lee, 2009).

V případě úpravy na fondové financování se jedná o klasické dobrovolné investování, které může být upraveno v rámci penzijních účtů, a zároveň může poskytovat instituce věnující se těmto aktivitám. Rovněž může být schéma nastaveno jako povinné.

Posledně jmenované schéma nahradilo dříve oblíbené zaměstnanecké schéma (penze sponzorována zaměstnavatelem), a to z důvodu možnosti fixního příspěvku. Zaměstnavatelé tedy nemusí reagovat na nastalou situaci a upravovat výši příspěvku, jak by tomu bylo u DB schémat (Hinrichs & Lynch, 2010; Cipra, 2012).

Tab. 4: Klasifikace penzijních schémat dle financování a penzijního plánu

Financování	Penzijní plán	
	DB	DC
PAYG	sociální pojištění	fiktivní účty pro členy schématu
FF	penze sponzorována zaměstnavatelem	individuální penzijní účty (dobrovolné či povinné)

Zdroj: vlastní zpracování dle Hinrichse & Lynche (2010), 2020.

Krom těchto klasifikací uvádí Krebs et al. (2015) i základní typy konstrukce, které lze dělit dle výše uvedených přístupů na Bismarckovo a Beveridgovo. V prvním případě se jedná o dávku závislou na dřívějších příjmech. V modelu dle Beveridge jde o jednotnou částku. Další možností je kombinace těchto dvou přístupů, ale i Bismarckovo model se stanoveným minimem.

Poslední pohled využitý v této práci je pohled daňový. Obecně je možno definovat tři předměty zdanění, a sice příspěvek do schématu, generované výnosy a penzijní dávku. Na základě toho lze označit jednotlivé předměty písmenem E (nezdanění), nebo T (zdanění). Systémy zdanění schémat jsou pak odvozena od zdanění míst v uvedeném pořadí. Např. systém zdanění TTE předpokládá zdanění na počátku, tedy samotného příspěvku, a generovaných výnosů, naopak předmětem daně není penzijní dávka. V rámci toho je možno najít sedm způsobů, ale Willmore (2000) uvádí pouze pět z nich, jedná se o: TTE, ETT, EET, TEE a EEE.

2.3 Rizika penzijních schémat

Ve vztahu k penzijním schématům a jejich charakteristikám je možné identifikovat několik rizik, např. Barr (2003) definuje následující:

- makroekonomické šoky,
- demografické šoky,
- politická rizika,
- manažerská rizika,
- investiční a tržní rizika.

Vostatek (2016) jím zmiňovaná rizika definuje mírně odlišně a zároveň dle financování penzijních schémat, jak je znázorněno v tab. 5, kde je hodnocen slovně i dopad těchto rizik na systémy financování. Jak je patrné, tak průběžný systém je vystaven především riziku demografickému, politickému a nezaměstnanosti, naproti tomu u fondového systému jde o inflaci.

Tab. 5: Rizika penzijních schémat dle financování

Riziko	Průběžný systém	Fondový systém
Makroekonomické: inflace nezaměstnanost	méně vystaven	vystaven nevystaven
Demografické	vystaven	nevystaven
Politické	vystaven	méně vystaven
Manažerské, investiční a tržní	nevystaven	méně vystaven

Zdroj: vlastní zpracování dle Barra (2003) a Vostatka (2016), 2020.

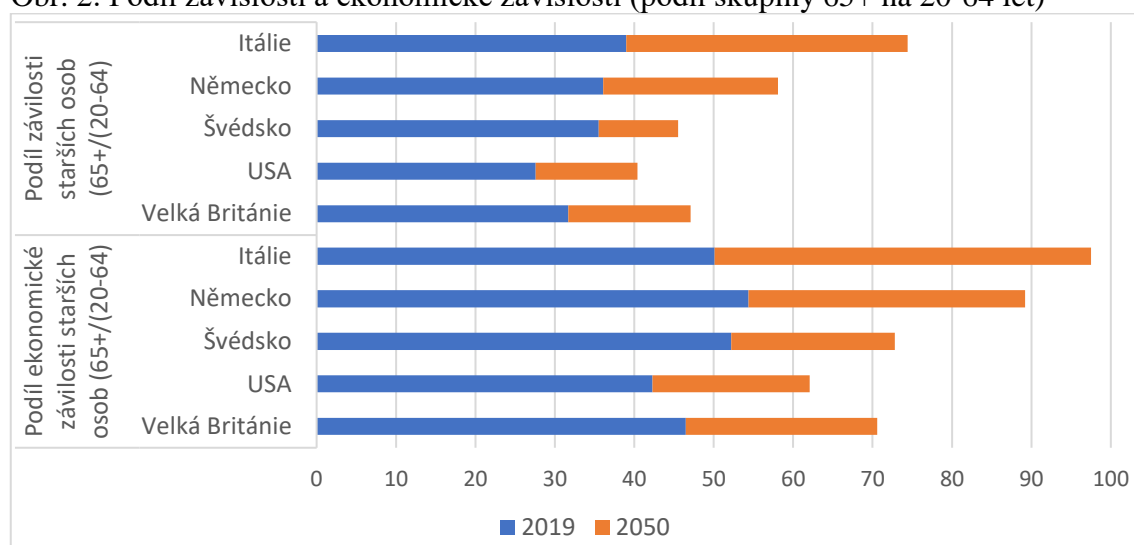
Makroekonomická rizika lze dělit na dva druhy, a to na inflaci a nezaměstnanost. Přičemž inflace má primární význam pro fondový systém, který je založen na akumulaci a zhodnocování kapitálu. Proti čemuž jde právě inflace, a dochází ke snižování takového výnosu. S tím úzce souvisí riziko manažerské, investiční a tržní, kdy dochází k výběru aktiv (akcie, dluhopisy, nemovitosti aj.), tedy manažerskému rozhodování na poli investic a trhu, které by mělo vést k dlouhodobému zhodnocování fondových schémat, které zároveň přesáhne inflaci. Tedy je nutné kombinovat zvolená aktiva s ohledem na jejich rizikovost a výnosnost (Reisen & Williamson, 1994; Bovenberg & Uhlig, 2006).

U průběžného systému je důležitým rizikem nezaměstnanost, což je i odvoditelné ze vzorce 3, kde je jedním z parametrů počet pracujících. Zvýšený počet nezaměstnaných tedy znamená snížení osob, které přispívají do systému.

Podobné je to u demografického rizika, kdy nerovnováha znamená jisté vychýlení systému. Tedy při zvyšování počtu penzistů při stejném či snižujícím se počtu pracujících to pro PAYG systém znamená navyšování výdajů a zachování či snižování příjmů, pokud zůstávají stejně nastavená pravidla. Na základě toho, jak bylo ukázáno ve vzorci 2, dochází ke zvyšování implicitního penzijního dluhu, resp. ke zvyšování ročního deficitu penzijního schématu, potažmo státního deficitu.

Demografický proces je při tom v současné době velmi podstatný, neboť dochází ke snižování porodnosti při zvyšování doby strávené v penzi, zároveň s tím dochází ke zvyšování podílu starší populace na celkové populaci státu. Což potvrzují i čísla UN DESA (2017), zatímco v roce 1980 bylo ve věkové skupině 60 a více let 382,5 milionu lidí, v roce 2017 se jednalo o více než 2,5 násobek. Nyní UN DESA (2019) používá jako Evropská komise (2018) klasifikaci věkové kohorty 65 a více let, na základě toho je očekáván nárůst populace v upravené kohortě z 9,1 na 15,9 % populace, a to při snížení míry porodnosti z 2,5 na 2,2 dítěte.

Obr. 2: Podíl závislosti a ekonomické závislosti (podíl skupiny 65+ na 20-64 let)

Zdroj: vlastní zpracování dle UN DESA (2019), 2020.

Největší podíl populace 65 let a více má Japonsko (28 %). V rámci regionů dle užívání OSN je to Evropa a Severní Amerika (18 %) a odhad růstu je 26,1 % v roce 2050. Dle dalších dělení mají a budou mít nadále nejstarší populaci rozvinuté země a země vysoko příjmové.

Důležitý je ovšem i ukazatel podílu závislosti starších osob (65 a více let) na populaci v produktivním věku (20-64 let), příp. transformace takového ukazatele na pracující, které UN DESA (2019) charakterizuje jako efektivní počet pracovníků. Pro tyto poměry se používá přepočítání na 100 osob, jak je patrné na obr. 2, kde jsou vidět vybrané země a oba zmiňované ukazatele. Jak je patrné, tak podíl závislosti je oproti podílu ekonomické závislosti nižší, což je dáno tím, že ne všichni ve věkové kohortě 20-64 let jsou ekonomicky aktivní, a navíc zaměstnaní. Nejnižší účast mají liberální režimy dle sociálního státu, zbylé státy nejsou od sebe výrazněji dál.

Zatímco v roce 2019 je závislost vybraných zemí v průměru na 34 osobách (zjednodušeně: na penzi jedné osoby by se podíleli tři lidé v systému sociálního pojištění), tak ekonomická závislost činí 49,1 (dvě osoby na jednoho penzistu). V roce 2050 by se mělo jednat již o 53,1, resp. 78,4 osob. Tedy demografický vývoj je velkým rizikem pro schémata průběžného financování na základě těchto prognóz.

Posledním rizikem je riziko politické, které více ovlivňuje opět systém PAYG. Toto riziko má dvě podoby, a sice nečinnost nebo naopak regulace. U fondového financování se může jednat o špatné zajištění obecného právního rámce (dohled a regulace fondů) nebo vláda vykonává politiku, která podporuje inflaci, což vede ke snižování penzijních dávek. Zároveň vláda v takových systémech funguje jako „ručitel“ sociálního smíru a musí na takovou situaci reagovat. Dále zde existuje možnost zrušení fondového schématu a převedení aktiv do státního rozpočtu, což napomůže státu ke zvýšení příjmů, resp. snížení deficitu či dluhu (Kay, 2009).

V průběžném systému je politické riziko představováno již při samotném vytváření systému, a to vyššími penzijními dávkami, zároveň v této části vývoje může představovat tento systém již zmiňovaný oběd zadarmo. Obecně je toto riziko v ad hoc úpravách na základě politického rozhodování, např. nesystémové navyšování dávek (Kruse, 2002, Cipra, 2012).⁵

2.4 Doporučená uspořádání

Vzhledem k rizikům jednotlivých schémat, ale i k naplňování různorodých cílů v penzijním systému, je zapotřebí diverzifikace tak, aby penzijní systémy byly dostatečně robustní proti zmiňovaným rizikům.

Na tuto potřebu reagují mezinárodní organizace svými doporučeními, např. Světová banka (James et al., 1994) se třemi pilíři, dále upravené v rámci téže organizace na pět pilířů Světové banky (2008) nebo verze OECD (2011), která je znázorněna v Příloze A.

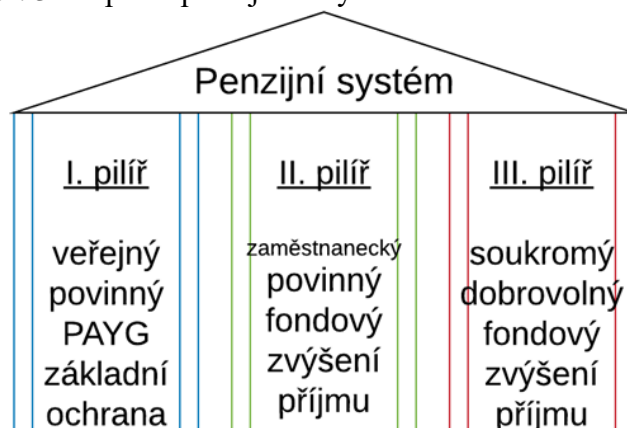
2.4.1 Tři pilíře

James et al. (1994) navrhuje tři pilíře, jak je znázorněno na obr. 3. Cílem prvního pilíře je základní ochrana proti chudobě. Takto navrhovaný pilíř je vytvořen jako veřejný, dále ho

⁵ Více o problematice politického rozhodování ve vztahu k českému penzijnímu systému viz Potůček et al. (2015), kde je zachycen tento vývoj od začátku 90. let až do roku 2014.

Lze charakterizovat jako povinný a průběžně financovaný, a to buď na základě pojištění, daní či kombinací těchto způsobů. Tradičně je tento pilíř chápán jako sociální pojištění, tedy DB schéma. Taková dávka může být na úrovni základního minima, dále se může jednat o dávku univerzální či příjmově testovanou.

Obr. 3 Tři pilíře penzijního systému

Zdroj: vlastní zpracování dle James et al. (1994), 2020.

Druhý pilíř má za cíl navýšit penzijní dávku jednotlivce, a to s ohledem na princip meritokracie, tedy jedná se o zaměstnanecké penzijní schéma. Podobně jako první pilíř bývá tento pilíř doporučován jako povinný, ale proti předchozímu je zde doporučení pro uspořádání soukromého spravování při fondovém financování. Jak bylo uvedeno výše, tak dříve používané schéma DB nahradilo DC. Cílem je stejně jako u třetího pilíře navýšení dávky vzhledem ke standardům v období před penzí.

Poslední pilíř je rovněž ovlivněn soukromým uspořádáním, ale oproti předchozím se jedná o dobrovolná schémata, která opět navýší konečnou penzijní dávku jedince. Toto schéma lze dále definovat jako fondové. Stát může k tomuto penzijnímu pilíři zastávat pozitivní vztah, pak jej může daňově nebo příspěvkově zvýhodnit, např. jako v České republice, nebo může mít stát negativní vztah a může odrazovat od takového spoření např. vyšší daňové sazby, jak se děje třeba v Dánsku (James et al., 1994; Cipra, 2012; Pokorný, 2018).

2.4.2 Pět pilířů

Reformulaci náhledu na uspořádání představuje návrh dle Světové banky (2008), resp. Holzmana, Hinze & Dorfmana (2008), kteří navrhují nejen další dva pilíře, ale i jinou formulaci tohoto rozložení, jak je patrné na obr. 4.

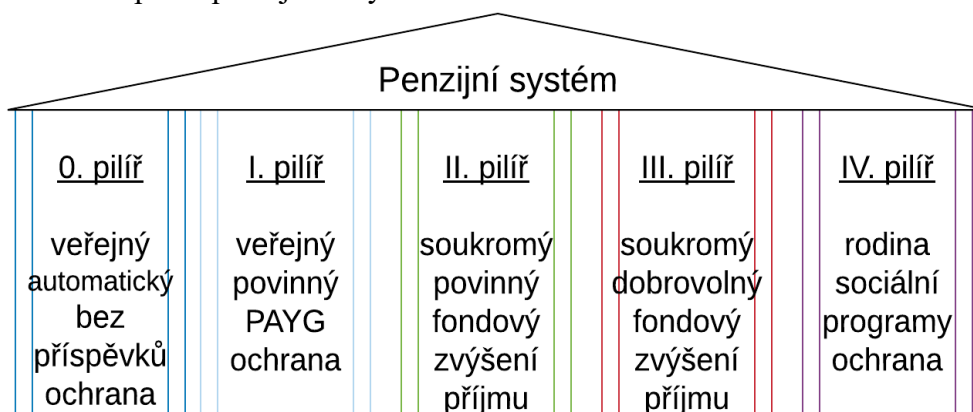
Základem systému je nultý pilíř, který poskytuje základní ochranu proti chudobě. Dávka z tohoto systému je představována univerzální částkou, která může být příjmově

testována. Výše takové dávky by měla zaručovat základní potřeby. Nultý pilíř by měl být bezpříspěvkový, tedy financovaný ze státního rozpočtu. Tento pilíř není odvozen od historie zaměstnání jedince, ani ze vztahu k době odvádění příspěvku.

Povinnost k tomuto pilíři je označována jako univerzální či reziduální. Autor této práce již ve své předchozí kvalifikační práci (2018) využil pojmu automatická, která dle něho lépe odráží vztah v této povinnosti, což je dáno i podmíněností získání příspěvku (může být vázáno nejen na penzijní věk, ale léta občanství či příjem, příp. v kombinaci).

První pilíř by opět měl být veřejný a povinný, jeho cílem by měla být nejen ochrana proti chudobě, ale zároveň i navýšení spotřeby, tedy nahrazení příjmů z před penzijního období. První pilíř již bere v úvahu zásluhovost a zaměstnaneckou historii. Financování probíhá na základě systému PAYG, což se pojí s riziky demografickými a politickými.

Obr. 4: Pět pilířů penzijního systému

Zdroj: vlastní zpracování dle Holzmann, Hinze & Dorfmana (2008), 2020.

Následuje druhý pilíř, který je rovněž povinný, ale je vystavěn jako soukromý a fondově financovaný. Cílem pilíře je opět navýšení příjmu vzhledem k před penzijní fází života a zároveň ochrana proti chudobě související s dávkou z nultého pilíře, částečně i prvního. Pilíř je spíše dělán v rámci penzijního plánu jako příspěvkově definovaný, oproti předchozím pilířům, které jsou spíše dávkově definované. Rizika tohoto pilíře odpovídají rizikům uvedeným výše, ale s ohledem na praktickou rovinu zde existuje riziko politické, které je představováno zrušením pilíře a alokací kapitálu do státního rozpočtu, což se stalo např. v Argentině, Maďarsku, Polsku či na Slovensku (Holzmann, Hinz & Dorfman, 2008; Cipra, 2012).

Třetí pilíř je již koncipován jako dobrovolný, a to opět soukromě a při fondovém financování, dále může být definován dle DB i DC penzijního plánu. Jedná se o soukromé

úspory, které mohou být navýšeny o příspěvky zaměstnavatele. Rizika tohoto pilíře jsou stejná jako u druhého pilíře. Cíl pilíře je v navyšování dávky.

Poslední pilíř se vymyká ostatním pilířům, neboť klade důraz na rodinu a jejich podporu, stejně jako na jiné sociální programy (zdravotní či sociální péče aj.). Nejedná se pouze o finanční podporu, ale i o nefinanční, což je u rodiny zachyceno v tab. 1 (Holzmann, Hinz & Dorfman, 2008). Cipra (2012) k tomu dodává, že právě čtvrtý pilíř formou sociálních programů zatěžuje veřejné finance ve vyspělých zemích, z toho důvodu je nutné větší posílení odpovědnosti rodiny, ale i komunity.

2.5 Typologie penzijních systémů

V typologii penzijních systémů je znatelný odkaz Esping-Andersona (1990) a jeho typologie sociálního státu. Jedním z příkladů je práce Soeda & Vroomana (2008), kteří na této typologii vytvářejí různé kombinace typologií penzijních systémů s využitím různých faktorů, např.: rozsáhlost a management, úroveň dávek/bohatství a management s financováním. V této práci ovšem bude využita typologie inspirovaná Bovenbergem & Ewijkem (2012), kteří rovněž vycházejí z Esping-Andersona (1990). Základní dělení jejich typologie je vidět na obr. 5. V typologii jsou užívány dva faktory, a sice vztah k povinnosti účasti a uspořádání systému k managementu.

Vostatek (2016) nahrazuje management pokrytím, a to na selektivní a univerzální, přičemž stejně jako u předchozí typologie vznikají čtyři typy. Liberální model je reprezentován dobrovolností a selektivitou, oproti neoliberálnímu modelu, který je charakterizován univerzalitou, zároveň ho lze připodobnit k tržnímu modelu dle obr. 5.

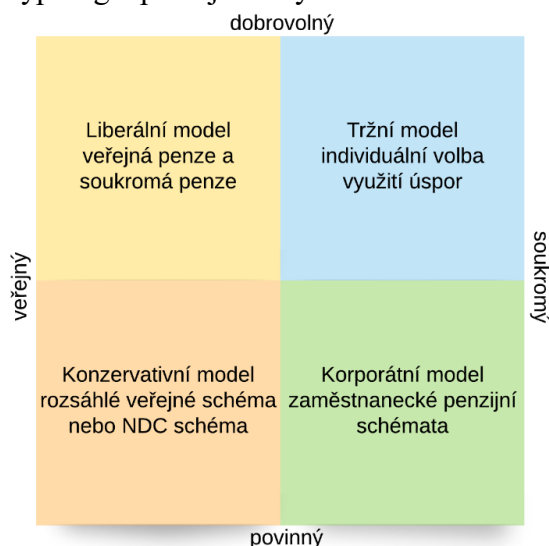
U povinných modelů v selektivní formě zůstává konzervativní model, ale s faktorem univerzálnosti je vytvářen model sociálně-demokratický. Právě vyjma posledního modelu jsou obě typologie velmi podobné.

Liberální model kombinuje veřejná a soukromá penzijní schémata, přičemž veřejné schéma poskytuje především základní dávku, která je buď univerzální či příjmově testovaná. Je zde předpokládána pomoc rodiny či komunity. Tento systém např. fungoval v Dánsku při vzniku penzijního systému či na Novém Zélandu.

Naproti tomu neoliberální model je dán pouze individuální volbou, tedy rozhodnutím jedince, zda si bude spořit nebo nebude. Na základě tohoto modelu byl vystavěn i chilský penzijní systém, ale postupem let i zde byla vybudována státní účast v případě ohrožení

chudobou, proto dnes připadá tento systém do liberálního modelu. Dále zde existovaly pokusy pro vybudování takového modelu v postkomunistických zemích, a to z podnětů Světové banky, jak bylo již výše uvedeno.

Obr. 5: Typologie penzijních systémů

Zdroj: vlastní zpracování dle Bovenberga & Ewijk (2012), 2020.

Konzervativní model promítá selektivitu, a to svým zaměřením na zaměstnance. Klasickým penzijním schématem tohoto modelu je sociální pojištění, tedy PAYG systém s DB penzijním plánem. Dávka neposkytuje pouze základní zajištění, ale je zde i část, která je odvozena od zaměstnanecké historie jednotlivce a to v odpracované době a získaných příjmech, tedy meritokratický princip naproti rovnosti jako v liberálním systému u základní veřejné dávky. Tento model byl vytvořen von Bismarckem v Německu v roce 1889.

Model sociálně-demokratický se odlišuje svou univerzalitou, která je dána zaměřením na celou populaci. V takovém modelu je výrazné solidární schéma, což zvyšuje penzijní dávku u nízkopříjmových skupin, tedy osob, které během své zaměstnanecké historie odvedly menší příjmy do veřejných rozpočtů. Ve švédském penzijním systému to znamená, že první veřejný pilíř se skládá ze tří schémat, a sice z příjmové penze (NDC), garantované penze (ta je příjmově testovaná k NDC) a prémiové penze. Cílem druhého schématu je navýšení nízké dávky z NDC, proto je příjmově testována právě na příjmovou penzi. Prémiová penze je schéma univerzální na základě sociálního pojištění a s možností individuálního investování. Krom toho je zde druhý zaměstnanecký pilíř a třetí dobrovolný. Dále je k sociálně-demokratickému modelu přidáván dánský a finský penzijní systém (Bovenberg & Ewijk, 2012; Vostatek, 2016).

3 Analýza problematiky ve vybraných zemích

Kapitola analyzuje vybrané státy, tj. Českou republiku, Dánské království a Portugalskou republiku. Po krátkém představení států následuje subkapitola shrnující vznik, vývoj a podobu sociálního státu v jednotlivých zemích. Další část se věnuje penzijním systémům z hlediska historického vývoje, parametrů, a to především penzijního věku, dále jsou analyzována penzijní schémata a dopad designu penzijních systémů na veřejné výdaje a příjmy.

3.1 Česká republika

Česká státnost sahá do 9. století k prvnímu historicky doloženému knížeti Bořivoji I. Na konci 12. století vzniklo království, které tvořilo východní hranici Svaté říše římské. Rozmach země nastal ve 13. století, kdy došlo k získání držav až k Jaderskému moři. Následovalo období zmatků, které bylo ukončeno až s nástupem Karla IV.

Po tomto období klidu došlo opět k politické nestabilitě, což bylo dáno reformním hnutím, které vzniklo v českých zemích, a je spojováno s osobou Jana Husa. Po jeho upálení v roce 1415 došlo k husitským válkám a k vyhlášením křížových výprav proti husitům. Války trvaly až do roku 1436.

Po krátkém období vlády Jagellonců se k moci dostala roku 1526 dynastie Habsburků, která vládla v Čechách, na Moravě a ve Slezsku až do roku 1918. V tomto období byly české země součástí Rakouska, od roku 1867 Rakousko-Uherska.

Toto období má své stinné stránky, jako problém vyznání, což graduje v roce 1618, kdy vypukla třicetiletá válka. Následkem toho došlo k široké emigraci, dále se projevovaly snahy o germanizaci a centralizaci moci.

Druhá polovina 19. století byla ovlivněna hospodářským rozkvětem (zhruba tři čtvrtiny průmyslu Rakouska-Uherska se nacházela na území Čech), ale i národním obrozením, což se projevilo zvláště v roce 1848 a po rakousko-uherském vyrovnání. Roku 1914 vypukla I. světová válka, během které byla snaha o vytvoření federativního státu, později osamostatnění.

Dne 28. října 1918 vznikla Československá republika, jejíž vývoj byl narušen II. světovou válkou a vznikem protektorátu. Po konci války došlo ke krátkému návratu

demokracie, avšak 25. února 1948 došlo k převratu a moc získali komunisté, a to až do roku 1989, i když s krátkým procesem uvolňování, které bylo přerušeno v srpnu 1968.

17. listopadu 1989 došlo k revoluci nazvané Sametová. V roce 1992 došlo k přípravě tzv. sametového rozvodu, načež 1. ledna 1993 vznikly dva samostatné státy. Česká republika pokračovala v transformaci ekonomiky, a to s českou korunou. V roce 2004 se s dalšími devíti zeměmi (krom Malty a Kypru se jedná o postkomunistické státy) stala členem Evropské unie (Pánek et al., 2018).

Obyvatelstvo

V České republice bylo k 1. 1. 2019 evidováno 10 649 800 obyvatel, z toho více jak půl milionu lidí představuje cizince, kteří jsou nejvíce dle národnosti zastoupeni Slováky a Ukrajinci. Dle údajů vázající se k poslednímu proběhlému sčítání lidu z roku 2011 se k víře hlásí téměř 20 % obyvatel, ovšem více jak 6 % se nehlásí ke konkrétní víře či náboženství. U osob hlásající se k církvi jasně dominuje církev římskokatolická. Bez vyznání je 34 % obyvatel, zbytek, tedy 45 % obyvatel, neuvedlo žádnou odpověď.

Naděje dožití, nebo též střední délka života, je v České republice pro obyvatele ve věku 65 let dle dat z roku 2017 pro muže 16,2 let, u žen je to 19,8 let. Současný mediánový věk populace je 42,3, u mužů 41,1 a u žen 43,5 let (Eurostat, 2020, CZSO, 2020).

Hospodářství

České hospodářství je nejvíce tvořeno službami, které tvoří téměř 55 %. Následuje průmyslový sektor, který se podílí 43 %. Zbývající 2 % připadají na zemědělství dle údajů za rok 2019. Výše HDP v přepočtu na obyvatele je 523 700 Kč, což je 66 % průměrné hodnoty 27 členských zemí EU.

Za rok 2019 byla míra nezaměstnanosti v zemích EU nejnižší v Česku, a to se 2 %. Podíl aktivních osob na trhu práce, tedy zaměstnaných a nezaměstnaných, byl v roce 2018 81,7 % (Eurostat, 2020).

Politický systém

Česká republika vznikla 1. 1. 1993 rozdělením Československa, jedná se o parlamentní demokracii. V čele státu stojí prezident republiky, kterým je v současné době Miloš Zeman. Prezident společně s vládou představují výkonnou moc.

Legislativní moc představuje dvoukomorový Parlament ČR, který sestává z Poslanecké sněmovny a Senátu. Poslanecká sněmovna má 200 členů volených na čtyři roky, přičemž úkolem sněmovny je kontrola vlády. Senát má 81 členů, jejichž mandát je šest let, a volby se konají jednou za dva roky, během nichž je zvolena třetina senátorů.

Vzhledem k tomu, že kontrolující komorou ve vztahu k vládě je Poslanecká sněmovna, která má krom mezinárodních smluv a ústavních zákonů možnost přehlasovat Senát i veto prezidenta, tak pro tuto práci je její pozice důležitá (Ústava ČR, 1993).

Poslední volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR se uskutečnily 20. a 21. října 2017, na základě těchto voleb se dostalo do sněmovny devět stran či hnutí, nejvíce hlasů získalo:

- hnutí ANO (78 mandátů) – které je označováno dle Politico (2020) jako liberálně demokratické, dále
- pravicová Občanská demokratická strana (25), následuje s 22 mandáty Česká pirátská strana a Svoboda a přímá demokracie (Politico, 2020).⁶

.Na základě těchto voleb vznikla vláda složená ze zástupců ANO a České strany sociálně demokratické, kteří jsou podporováni Komunistickou stranou Čech a Moravy. Předsedou vlády je Andrej Babiš (ČT 24, 2018).

3.1.1 Sociální stát

První náznaky budování sociálního státu na území dnešního Česka lze nalézt již za Rakouska-Uherska, přičemž hlavním zdrojem inspirace pro vytváření nových sociálních norem bylo Německo a Bismarckovy reformy. Vznik těchto pravidel je spojen na území Rakouska-Uherska, resp. jeho části – Předlitavska, se jménem tehdejšího předsedy vlády Eduarda Taaffeho, který započal tyto reformní kroky.

Důležité je zdůraznění Taaffeho úlohy s ohledem na Předlitavsko, neboť Zalitavsko reformy vedoucí ke vzniku sociálního státu zcela neprovádělo, což mělo později dopad na Československou republiku. Neboť na území republiky existovala různá legislativa, a to nejen v rámci Slovenska a Česka, ale i v rámci českých zemí. To vedlo k nutnosti postupného sladování těchto odlišných právních úprav.

⁶ Dále se jednalo o Komunistickou stranu Čech a Moravy a Českou stranu sociálně demokratickou (po 15 mandátech), Křesťanskou a demokratickou unii – Československou stranu lidovou (10), TOP 09 se 7 mandáty a s jedním mandátem méně Starostové a nezávislí (Politico, 2020).

Důvodem, proč právě Předlitavsko konalo reformy ve smyslu vznikajícího sociálního státu lze spatřovat jednak v blízkosti s Německem, a to jak geografické, tak kulturní, resp. pro Rakousko jako ústřední součást Předlitavska. Ale zároveň nelze opomíjet rozsáhlý průmysl, který v této části země byl, a jeho největší část se nacházela na území dnešního Česka (Rákosník et al., 2012).

V 2. polovině 20. století v Česku existují tzv. bratrské pokladny, zvláště v rámci horníků tento systém fungoval. Po vzniku Československa a přebrání rakousko-uherské legislativy, bylo uznáno, že pokladny jsou roztržité, což vedlo ke vzniku pojišťoven tak, aby došlo ke zvýšení efektivity takovýchto subjektů sociálního zabezpečení.

Vývoj sociálního státu byl poznamenán Velkou hospodářskou krizí na konci 20. let, jako v ostatních zemích. Nedlouho poté se stává ústředním tématem v Československu Německo a II. světová válka, po které nastává krátké období demokratického vývoje ovšem poznamenaného státními regulacemi. Na počátku roku 1948 vypukl únorový puč a k moci se dostává Komunistická strana Československa, tím nastává zásadní změna z demokratického vývoje na totalitní režim, zestátnění ekonomiky a k změnám ve společnosti (Rákosník et al., 2012; Krebs et al., 2015).

Ještě před tím je ovšem představen zákon o národním pojištění, který sjednotil systémy sociálního pojištění. Tento zákon byl zaměřen univerzálněji, což lze přičíst inspiraci Beveridgem. Národní pojištění sestávalo ze dvou oblastí – důchodové pojištění pro všechny typy penzí a úrazy a nemocenské pojištění, které zahrnovalo nemoc a mateřství (zákon č. 99/1948 Sb., Vitek et al., 2018).

50. léta byla ovlivněna různými úpravami a vznikem nových schémat, při existenci starých, což v souvislosti s ekonomickým vývojem vedlo na konci 50. a začátku 60. let k dalším úpravám. Cílem úprav byla centralizace a nivelizace. Inspirace přitom byla brána především ze Sovětského svazu.

Po roce 1989 došlo ke změnám politickým, ekonomickým a sociálním. V roce 1990 došlo vládou k přijetí scénáře sociální reformy, který široce rozpracovával možná budoucí rizika v souvislosti s transformací státu na všech úrovních života. Scénář se mj. zabýval novými institucemi (úřady práce), mechanismy (valorizace, kolektivní vyjednávání), ale zároveň docházelo ke vzniku dalších zákonů, např. o zaměstnanosti, životním minimu, sociální potřebnosti (Krebs et al., 2015).

Klimentová & Thelenová (2014) to označují jako první období českého vývoje sociálního státu, kdy vznikají základy systému. Následuje druhá polovina 90. let, kde dochází k posunu od socialismu ke korporativismu. Zároveň dochází ke stabilizaci systému a rozvoji neziskového sektoru. Po roce 2000 začíná docházet k budování propojenosti systému, a to i s ohledem na vznik krajů či vstup do EU. Od roku 2011 nastává období sociálního reformování, což lze spatřovat i ve změnách penzijního systému.

Současný systém sociálního státu Česka, který je krátce představen v Příloze B, v sobě zahrnuje kombinaci prvků, což je v současnosti obecným jevem, proto se hovoří o konvergenci režimů sociálního státu k jednomu modelu (Krebs et al., 2015), případně se též hovoří o novém režimu v souvislosti s post-komunistickými zeměmi (Aidukaite, 2013).

Na straně druhé lze sledovat rozdíly mezi zeměmi, resp. skupinami zemí. Fenger (2007) připodobňuje k státům Visegrádské čtyřky Bulharsko a Chorvatsko, které jsou v rámci výdajů na tom podobně jako postkomunistické země s konzervativním režimem (Pobaltí, Bělorusko, Rusko a Ukrajina), avšak jsou více ekonomicky liberální, mají vyšší růst a nižší inflaci, zároveň se jedná o společnosti více rovnostářské s vyšší dobou dožití.

3.1.2 Penzijní systém

První náznaky budování penzijních schémat na území Česka lze sledovat již za Rakouska-Uherska, a to v rámci selektivních bratrských pokladen. První celoplošné penzijní zajištění je přijato v roce 1924, které napomáhá i se sjednocením dosavadního systému. Nehledě na potřebu změn v rámci nového společenského uspořádání. Zároveň dochází ke zvýšení penzijních dávek.

Větší reforma v rámci penzijního systému přišla až v roce 1948, a to u již zmiňovaného národního pojištění. Penzijní systém v Rakousku-Uhersku, později Československu byl celou dobu závislý na dřívějších příjmech. V dalších obdobích je penzijní systém, stejně jako celkové uspořádání, ovlivněno sovětským vzorem (Vítek et al., 2018).

Mimo jiné nastává zvýhodňování skupin osob dle dřívějších pracovních kategorií v penzi. Tento trend je v penzijním systému do konce centrálně plánované ekonomiky. Mezi další typické znaky, nejen českého socialistického penzijního systému, dle Standinga (1996) patřil nízký penzijní věk, a to zpravidla do 60 let, dřívější odchod do penze pro ženy, financování v rámci veřejného sektoru a relativně nízké penze.

V 90. letech nastává snaha o liberalizaci systému, a to včetně penzijního systému, kde jsou patrné snahy o vybudování liberálního penzijního systému se základní veřejnou penzijní dávkou, která bude univerzální, což mj. v současném systému představuje základní výměr. Tyto změny se ovšem zcela nepodařily.

Roku 2011 byla provedena tzv. „malá“ důchodová reforma, která jednak upravovala výpočet přiznaného důchodu, v souvislosti s nálezem Ústavního soudu, zároveň došlo k nastavení postupného zvyšování penzijního věku a byla upravena pravidla valorizace.

V roce 2013 vstoupila v platnost „velká“ důchodová reforma, která mj. zavedla II. pilíř. Tento pilíř měl být založen na principu odvodu 3 % ze mzdy v rámci důchodového pojištění a 2 % ze mzdy navíc. Tato reforma již z počátku neměla silnou politickou podporu, konečná podoba II. pilíře navíc byla kompromisem koaličních stran. Reforma nebyla řádně diskutována ve vztahu k veřejnosti, což vedlo k malé účasti osob na tomto pilíři (Krebs et al., 2015; Vostatek, 2016).

Od 1. ledna 2016 došlo k úplnému zastavení II. pilíře s tím, že účastníci si mohli své úspory převést do III. pilíře, nebo vybrat. Zároveň byla možnost doplacení důchodového pojištění. V současnosti má český penzijní systém I. a III. pilíř. Pro navržení dalšího vývoje vznikla Odborná komise pro důchodovou reformu (2014-2017) a roku 2019 vznikla Komise pro spravedlivé důchody (MF ČR, 2020; Důchodová komise, 2020).

Parametry

V českém penzijním systému lze definovat dva důležité parametry, a sice penzijní věk a započitatelné období. Penzijní věk byl podobně jako v jiných postkomunistických zemích relativně nízký, proto bylo nezbytné jeho navyšování, což zachycuje obr. 6.

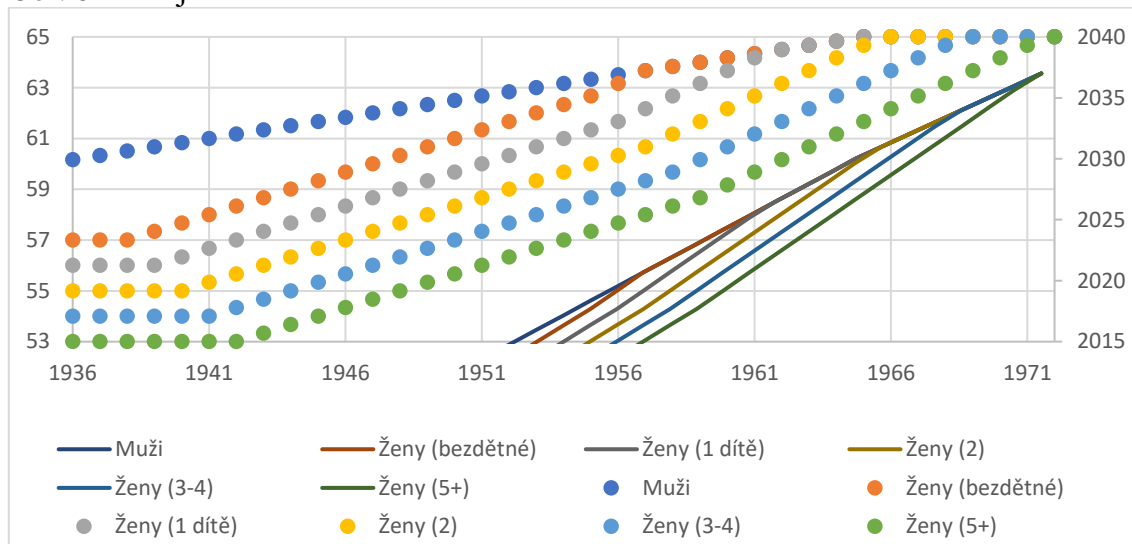
Postupně dochází jak ke zvyšování penzijního věku, tak k snižování rozdílů mezi jednotlivými skupinami, tj. mezi muži a ženami v závislosti na počtu dětí. Stejného penzijního věku, tj. 65 let, by mělo být docíleno v roce 2037.

Druhou podmínkou je počet let, po která byla osoba účastna sociálního pojištění. Podobně jako u penzijního věku dochází k postupnému navyšování z původních 25 let (před rokem 2010) na 35 let od roku 2018.

Při nesplnění penzijního věku a započitatelné doby je možné přiznání předčasné penze v případě, že osoba dosáhla alespoň 20 let započitatelného období a penzijní věk přesáhla o pět let s ohledem na rok narození. Dále je možné při splnění podmínky započitatelného

období a nižšího penzijního věku o pět let v případě penzijního věku od 63 let, ale skutečného vyššího než 60 let odejít do penze. Příp. je tak možné odejít o tři roky při penzijním věku do 63 let, což je pravidlo, které se postupně stane při navyšování penzijního věku neaktivní.

Obr. 6: Penzijní věk v Česku

Zdroj: vlastní zpracování dle zákona č. 155/1995 Sb. (2020), 2020.

U penzijní dávky následně dochází ke krácení výpočtového základu za každých 90 dní, a to i započatých. Přesněji o krácení 0,9 % výpočtového základu při odejití do předčasné penze do 360 dní před řádným nárokem na penzi, resp. 1,2 % od 361. do 720. dne, při více jak 721 dnech se jedná o 1,5 % (zákon č. 155/1995 Sb., 2020).

I. pilíř – starobní důchod

Základem českého penzijního systému je první pilíř, který je veřejný, resp. státně uspořádaný, a příspěvkový. Dále je definován dávkově a jeho financování je průběžné. Celkové sociální pojištění je od 1. 7. 2019 ve výši 31,3 % (dříve 31,5 %), a to 24,8 % na straně zaměstnavatele z hrubé mzdy a zbývajících 6,5 % na straně zaměstnance rovněž z hrubé mzdy. Na důchodové pojištění je alokováno 28 %, tj. téměř 90 % příjmů sociálního pojištění (MPSV ČR, 2020; MF ČR, 2020).

Dávka z tohoto penzijního schématu, starobní důchod, je určena dvousložkově, a sice z pevné základní výměry, tedy 1. složky, která je 10 % průměrné měsíční mzdy. A procentní výměry, ta je odvislá na zaměstnanecké historii jedince. V prvním kroku je nutné vypočítat RVZ_t roční vyměřovací základy pro jednotlivé roky, tedy:

$$RVZ_t = UVZ_t KNVVZ_t = UVZ_t \frac{VVZ_{z-2} PK_{z-2}}{VVZ_t} \quad (5)$$

Kde UVZ_t představuje úhrn vyměřovacích základů za kalendářní rok a $KNVVZ_t$ koeficient nárůstu všeobecného vyměřovacího základu, k čemuž odkazuje následující konkrétnější rozpis vzorce, kde VVZ_{z-2} znamená všeobecný vyměřovací základ dva roky před rokem přiznání penze a PK_{z-2} představuje přepočítaný koeficient za téže období.

Následně z toho je vytvořen OVZ osobní vyměřovací základ, který je představován úhrnem ročních vyměřovacích základů za celé období zaměstnanecké historie a úpravami zahrnující KD počet kalendářních dní v rozhodném období, které se následně snižují o VD počet kalendářních dní vyloučených z tohoto období, dále přepočítáno koeficientem, který představuje průměrný počet dní v kalendářním měsíci, tj. $365/12$, tedy:

$$OVZ = \frac{\sum_{t=1}^n RVZ_t}{KD-VD} 30,4167 \quad (6)$$

Výsledná částka OVZ je pak upravena redukčními hranicemi, kdy výsledná částka je v limitu do 1. redukční hranice, která činí 44 % průměrné mzdy započítávána celá, v rámci 2. redukční hranice, která je 400 % průměrné mzdy, se započítává rozdíl nad tuto částku v hodnotě 26 %. Při příjmu nad 400 % průměrné mzdy se na tuto částku již nepřihlíží. Minimální výše 2. složky penze je 770 Kč měsíčně (Krebs et al., 2015; zákon č. 155/1995 Sb.).

Valorizace penzijní dávky je dána dvěma složkami, přičemž každá je upravována zvlášť. Základní výměra je upravována tak, aby odpovídala 10 % průměrné měsíční mzdy. Procentní výměra je závislá na změně indexu spotřebitelských cen. Zvyšování se až na výjimky provádí od ledna následujícího roku (zákon č. 155/1995 Sb.).

Další přímé dávky směřované na penzisty v českém systému neexistují. Zvláště pro nízkopříjmové účastníky je ovšem využitelný např. příspěvek na bydlení, který je příjmově testovaný (Vostatek, 2016).

III. pilíř

Dobrovolný III. pilíř českého penzijního systému je spravován soukromými společnostmi a je založen na fondovém financování. Krom obecných variant, jako je nákup nemovitostí apod., je v českém systému možné doplňkové penzijní spoření a penzijní připojištění.

Základem je spoření, které vzniklo se státním příspěvkem v roce 1994. Dlouhodobě se toto schéma těší oblibě, za první 3 měsíce fungování se zapojilo milion osob a v roce 2008 přesáhl počet účastníků 4 miliony. Příspěvek je navíc odečitatelnou položkou od základu daně z příjmu fyzických osob (Důchodová komise, 2020).

Státní příspěvek je závislý na měsíčním příspěvku účastníka, kdy při účasti 300 Kč je státní příspěvek 90 Kč a při účasti 1 000 Kč a více činí státní zapojení 230 Kč. Přičemž za rok 2018 činil průměrný měsíční státní příspěvek 134 Kč, tedy za rok 2018 se jednalo o celkový výdaj přes 7 mld. Kč (MF ČR, 2020).

Veřejné výdaje a příjmy

K 31. 12. 2018 bylo vyplaceno 2 410 080 starobních penzí. Přičemž průměrná penzijní dávka činila 12 418 Kč. To znamená, že za rok 2018 bylo na všech důchodech vyplaceno 423 678 mil. Kč. Při omezení na penzijní dávky, kterým se věnuje tato práce, se jednalo o 351 235 mil. Kč (ČSSZ, 2019).

Naproti tomu příjem ze sociálního pojištění byl ve výši 513 306 mil. Kč, z toho bylo na důchodové pojištění alokováno 458 360 mil. Kč (MF ČR, 2019). Souhrnně zůstal pojistný systém v přebytku, a to jak s ohledem na celkové příjmy a výdaje, tak se vztažením pouze na důchodové zabezpečení, resp. starobní důchod.

3.2 Dánské království

Dánské království je tvořeno třemi částmi: Dánskem, které se nachází v severní Evropě na Jutském poloostrově a několika dalších ostrovech různé velikosti (největší jsou ostrovy Fyn a Sjælland), Faerskými ostrovy a Grónskem. Hlavním městem je Kodaň.

Roku 980 započala historie dánské státnosti, která se váže k osobě panovníka Haralda Modrozuba. Největší rozmach zažilo Dánsko na přelomu 14. a 15. století, kdy vznikla Kalmarská unie, tedy spojení Dánska, Norska (v té době ovládající Island) a Švédska (které vládlo i na území Finska). Tento vztah tří skandinávských zemí a dalších zemí, spadajících pod jejich vládu, byl umožněn jazykovou i kulturní blízkostí. Tato unie skončila roku 1523 jako následek odtržení Švédska. Norsko opustilo personální unii s Dánskem (stejný vládce v obou zemích), která vznikla v roce 1450 až v roce 1815, pro toto spojení používáno pojmu Bergenská unie (Jůzlová, Diestler & Bělina, 2008).

Důležitým obdobím Dánského království je rok 1849, kdy byla přijata nová ústava s demokratickými prvky (konstituční monarchie, od roku 1901 parlamentní demokracie, volební právo pro majetné muže, úprava institucionálního uspořádání), tento rok se váže se vznikem moderního dánského státu. Demokratizace státu byla především reakcí na krvavé protesty v tomto období v jiných evropských zemích.

Dánsko je od roku 1973 členem Evropského společenství (dnešní Evropská unie) a měnou je dánská koruna,⁷ která je od roku 1999 v Evropském mechanismu směnných kurzů (Baldwin, 1990; Strange Petersen, 2007; Rasmussen, 2007).

Obyvatelstvo

Dánsko obývá k 1. lednu 2019 5 806 081 obyvatel, z toho je více jak 86 % tvořeno Dány. Největší národnostní zastoupení mají Turci, Poláci a Syřané. Hlavní církví Dánska je Dánská národní církev, jedná se o státní církev luteránskou, ke které se hlásí dle údajů za první čtvrtletí roku 2020 více jak 74 % populace Dánska.

Střední délka života 65letých dosahuje u mužů 18,2 a u žen 20,8 let. Současný mediánový věk dánského obyvatelstva je v mužské populaci 40,8 let a v ženské části populace je to 42,7 let (Eurostat, 2020; StatBank, 2020).

Hospodářství

Výkon dánské ekonomiky je ze 76 % tvořen sektorem služeb, průmysl proti tomu tvoří 22 % a zbytek připadá na zemědělství. HDP per capita činí 1 356 131 Kč, což je 3. nejvyšší hodnota zemí EU.

Nezaměstnanost činí 5 %, což je nejnižší hodnota od roku 2009. Přičemž ekonomicky aktivních je 81,3 % populace (StatBank, 2020; Eurostat, 2020).

Politický systém

Dánské království je parlamentní konstituční monarchií od roku 1849. V čele Dánska stojí královna Markéta II., a to od roku 1972. Panovník nevykonává politická práva a jeho role je především reprezentativní, a to jak doma, tak v zahraničí.

Folketing je jednokomorový dánský parlament, který zastupuje legislativní moc, a má 179 členů, přičemž dva zástupce mají Faerské ostrovy a jednoho Grónsko. Funkční období jsou čtyři roky.

Zatím poslední všeobecné volby do Folketingu se uskutečnily 5. června 2019. Nejvíce mandátů obsadili:

- levicoví Sociální demokraté (48) a

⁷ V práci je využit kurz dánské koruny k české koruně z 1. ledna 2020, který činil 1 DKK = 3,40 CZK (ČNB, 2020).

- pravicová strana Venstre (43; Politico, 2020).⁸

Na základě těchto voleb byla vytvořena vláda pod vedením Mette Frederiksen ze strany Sociálních demokratů. Menšinovou vládu podporují Dánská sociálně-liberální strana, Socialistická lidová strana a Rudozelená aliance.

3.2.1 Sociální stát

Historie dánského sociálního státu sahá do 70. let 19. století, což je období spojené s industrializací země, která je do té doby, podobně jako další země Skandinávie, zemědělsky orientovaná a ne příliš bohatou zemí. Nastávající proces industrializace znamenal rovněž urbanizaci, a tím pádem rozpad rodinné solidarity (Baldwin, 1990).

Důvod ke vzniku a následnému vývoji sociálního státu v Dánsku jsou špatně fungující chudinské zákony, které se na jedné straně snaží napomoci osobám na okraji společnosti, na straně druhé jim tyto zákony upírají občanská a politická práva. V tomto období působí především filantropové, charity, ale i přímo organizace, které si dávají za cíl konkrétní podoby sociální pomoci (Baldwin, 1990; Christiansen & Petersen, 2001).

Státní řešení přichází v 90. letech 19. století. Důvodem je krom sociální nerovnosti, která stále narůstá, i vznik hnutí dělníků a silící Sociálně demokratická strana, která vznikla již roku 1871, proti ní stojí další dvě strany, a sice konzervativní a liberální, které se dlouhodobě střídají u moci (Folketinget, 2020; Pokorný, 2018).

První normou, kterou lze považovat v Dánsku za převratnou, je zákon, který reaguje na stáří jako sociální událost a riziko. Tento zákon je schválen po čtyřech desetiletích různých debat v roce 1891. Od německé verze se liší tím, že se nejedná o dávku, která je podmíněna předchozím přispíváním do systému, ale jedná se o dávku univerzální, tj. pro všechny osoby, kterým bylo 60 let a nedosahují daného příjmu, dávka je testována na příjem. Krom toho byly vyloučeny osoby, které nebylo možné považovat za čestné, tedy osoby trestně činné či mající majetek v exekuci.

Další rok vzniká zákon o zdravotním pojištění, dále úrazové pojištění (1898) a pojištění v nezaměstnanosti (1907). Všechny tyto změny se týkají tzv. první sociální reformy (Baldwin, 1990; Nørgaard, 2000; Christiansen & Petersen, 2001).

⁸ Další mandáty získaly z levicových stran: Dánská sociálně-liberální strana (16), Socialistická lidová strana (14), Rudozelená aliance (13), Alternativa (5). Ze stran pravicových byly mandáty obsazeny takto Dánská lidová strana (16), Konzervativní lidová strana (12), Nová pravice (4) a Liberální aliance (4).

Po I. světové válce vyhrává Sociálně demokratická strana, která sice vládne jen dva roky, ale podruhé vyhrává v roce 1929, a je ve vládě až do roku 1942, což umožňuje druhou sociální reformu. V tomto období vzniká publikace „Budoucnost systému sociálního zabezpečení“ od Steincka, mezi lety 1929 a 1935 ministra pro sociální záležitosti, kterým je inspirován následný vývoj dánského sociálního státu, ale nejen jeho. Text překračuje hranice a stává se podkladem i pro další reformy ve skandinávských zemích, a to díky systematickosti díla.

Mezi hlavní myšlenky patří univerzalismus bez výjimek, podpora ženských práv a stát jako garant sociálních práv. Na druhé straně Steincke odmítal filantropii a zvláště církevní charitu. Další Steinckovou myšlenkou je politický konsensus přijímané reformy (Christiansen & Petersen, 2001; Petersen & Petersen, 2013; Pokorný, 2018).

Třetí etapa dánského sociálního státu nastává v období zlatého věku sociálního státu, tedy po II. světové válce. Je vytvářen model, který krom univerzality dále prohlubuje daňové financování. Změna je patrná i na ukazateli sociálních výdajů, který je v roce 1950 8 % hrubého národního produktu, v roce 1973 23 % a o devět let později již 35 %.

Mezi faktory rozvoje patří změna struktury ekonomiky, její modernizace, silný politický vliv Sociální demokracie, která vládla od roku 1950 dalších 23 let, navíc v tomto období aktivně spolupracovala s odbory, ale i ostatními politickými stranami. Dále svoji roli sehrála historická zkušenost s nacismem a komunismem. Nelze opomenout ani rozvoj racionálně-vědeckého myšlení sociálních inženýrů, neboť rozhodování o širí sociálního státu bylo vnímáno jako vědecké a ne politické.

Třetí etapa reform přichází ze strany opozice v roce 1964, a to v podobě přehodnocení sociálního státu. Cílem je nyní prevence a individualizace – tedy kvalifikovaní pracovníci by měli řešit individuálnější sociální rizika, na která ani sociální stát jako celek nemůže pomýšlet, resp. došlo by k vytváření přílišných a spleťových norem.

Změna nastává v 70. letech, kdy dochází jednak ke globálním ekonomickým problémům, ale i zvyšování popularity radikální pravice v Dánsku, která získává 16 % hlasů, pro tradiční dánské strany to znamená souhrnně 58 %, což činí propad o 32 procentních bodů.

Následně jsou 90. léta ovlivněna čtvrtou sociální reformou, kdy dochází ke snižování dob pobírání dávek, ztěžování podmínek pro nárokování a je zde snaha o snížení finanční náročnosti. Vzhledem k zúžení prostoru pro debaty je tato reforma označována i jako „tichá revoluce“ (Christiansen & Petersen, 2001).

Dánský sociální stát je dlouhodobě založen na silném postavení státu, zároveň je tím pádem omezený prostor rodin a trhu, je zde patrný univerzalizmus a princip dávek na základě občanství (Pokorný, 2018). Což potvrzuje i dánské Ministerstvo sociálních věcí a integrace (2011), které podtrhuje univerzalizmus, daňové financování, odpovědnost veřejného sektoru, a to s ohledem na způsob decentralizace, aktivní sociální opatření aj. Stručné představení systému je v Příloze C.

Vzhledem k představené typologii sociálního státu dle Esping-Andersena (1990; 1999) je patrná centrální role státu, vysoká míra de-komodifikace, univerzální solidarita, která je představována především státem. Sociální pomoc se odvíjí od občanství. Vzhledem k tomu, ale i dalším studiím (Korpi, 2000; Bambra, 2004) je patrné, že Dánsko patří do sociálně-demokratického režimu sociálního státu.

3.2.2 Penzijní systém

Základy dánského penzijního systému vznikly v roce 1891, tedy dva roky po německém penzijním systému. Přičemž dánská verze byla nepřispěvková, hrazena z daňového výnosu a univerzální, penzijní věk byl stanoven na 60 let. Zároveň již v tomto období byla základní částka testována na příjem penzisty. V roce 1901 pobíralo tuto dávku necelých 250 tis. osob (Nørgaard, 2000; Pokorný, 2018).

Původní norma stanovila, že o vyplácení se starají místní úřady, které i určovaly výši dávky, přičemž polovina nákladů jim byla uhrazena státem. To vedlo k různorodosti. Zároveň úřady započaly s vytvářením penzijních vzorců, které ovlivnily následnou podobu výpočtu dávek, a to částečně až dodnes. Reforma penzijního schématu byla provedena v roce 1922, mj. zavedla různou výši dávek dle příjemce, kterým buď byl svobodný muž, svobodná žena, nebo pár (Petersen, 1995; Petersen & Petersen, 2009).

Po Velké hospodářské krizi byla znovuotevřena debata o podobě financování penzijního schématu. Zatímco „buržoazní“ strany, též lze označit jako pravicové či staré, preferovaly německý systém, tedy sociální pojištění, tak levicové strany byly pro ponechání daňového financování. Tato debata byla otevírána i v pozdějších obdobích.

Penzijní reforma z roku 1956 je též známá jako „přestávka pro zámožné,“ neboť bylo zrušeno testování příjmu. V 60. letech je toto testování znovuzavedeno, ale se zvýšením hranice příjmu, u kterého začíná krácení dávky.

V roce 1964 vzniká první povinné fondové schéma ATP. Jedná se o první změnu z původního konceptu – schéma je příspěvkové a selektivní (pouze pro zaměstnance).

Inspirace tohoto schématu je dána švédským stejnojmenným schématem, které ovšem sehrává významnější roli než v Dánsku. Zároveň lze říci, že se jedná o ústupek ve prospěch zastánců fondového financování (Petersen, 1995; Bingley, Gupta & Pedersen, 2004; Petersen & Petersen, 2009).

80. léta jsou poznamenána vznikem dvou zpráv, které jednak zdůrazňují, že majoritní část populace je závislá na státní částce, a zároveň s tím je spojen problém nároků na veřejné finance. Přičemž nároky v dalších letech budou poznamenány změnou demografické struktury, a to zvyšováním osob v penzi, tedy zvyšováním výdajů, a snižováním osob v produktivním věku, tedy snižováním daňových příjmů.

V tomto období již fungují penzijní schémata vázána na zaměstnání, ale jedná se o dobrovolné možnosti. Na základě debat z 80. a z počátku 90. let vzniká od roku 1993 povinné příspěvkové zaměstnanecké schéma. Schémata jsou ovlivněna kolektivními smlouvami dle sektorů a profesních úrovní, přičemž i na základě tohoto principu jsou definovány minimální mzdy (Petersen, 1995). Současný dánský penzijní pilíř má tak tři pilíře penzijního systému.

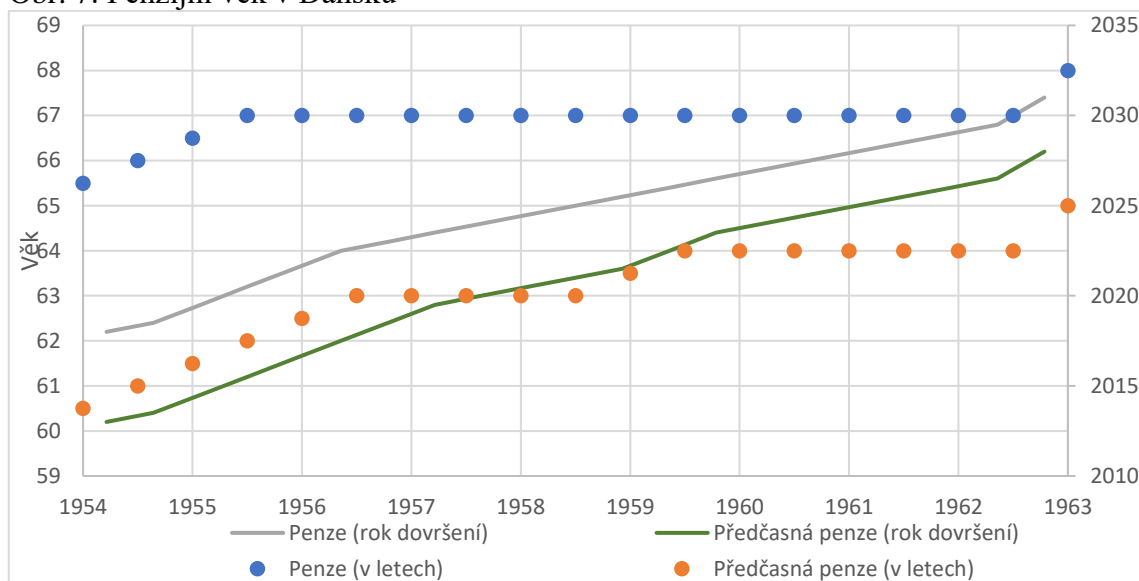
Parametry

Ústřední pozici má v dánském penzijním systému penzijní věk a doba strávená v Dánsku, neboť výše druhého parametru determinuje veřejnou penzi, resp. základní částku. Zatímco na počátku, tedy v 19. století, byl stanoven penzijní věk na 60 let, tak se zvyšujícím se věkem dožití, a tedy i nároky na veřejné výdaje, došlo ke zvýšení na 65 let, přičemž tento věk je platný pro muže i ženy. I když již krátkodobé zvýšení na 65 let proběhlo v roce 1922, ale ke snížení došlo v reakci na vysokou míru nezaměstnanosti v návaznosti na Velkou hospodářskou krizi. K navýšení věku poté došlo až po II. světové válce (Petersen, 1995).

Roku 2016 dochází k přijetí zákona o sociálním důchodu, který stanovuje zvyšování tohoto věku o tři roky a zároveň ke zvyšování doby odchodu do předčasné penze, jak znázorňuje obr. 7. Postupně dochází ke snižování rozdílu této doby z pěti let na tři roky. Přičemž pro narozené od druhé poloviny roku 1955 až do druhé poloviny roku 1962 zůstává odchod do penze v 67 letech, a právě v této době dochází ke sblížení s předčasnou penzí. Pro narozené od 1. ledna 1963 je penzijní věk 68 let, resp. předčasný odchod je možný v 65 letech, tedy v současném řádném penzijním věku.

Krom podmínky dovršení daného věku je u dobrovolné předčasné penze (Efterløn) nutno splnit podmínku 30 let odvádění příspěvku do fondu, ze kterého jsou mj. hrazeny dávky v nezaměstnanosti, a roční příjmy za poslední tři roky dle definované výše. Osoba odcházející do předčasné penze následně získává dávku z fondu a státního rozpočtu (Pokorný, 2018; Borger, 2020).

Obr. 7: Penzijní věk v Dánsku

Zdroj: vlastní zpracování dle Lov om social pension nr. 1239/2016, 2020.

Dále od roku 1987 do roku 2025 existuje částečná předčasná penze, kde lze kombinovat penzi a pracovní úvazek. Cílem tohoto schématu bylo umožnění postupného přechodu osob do penze, kdy mohl být zvolen různý počet odpracovaných hodin týdně. Zároveň schéma mělo napomoci uvolnit místa pro osoby přicházející na trh práce. Kvůli nízkému zájmu (v roce 2005 šlo o 770 a v roce 2017 o 242 příjemců) je schéma uzavřené a bude zrušeno po opuštění všech příjemců, resp. jejich přechodu do řádné penze (Petersen, 1995; Borger, 2020; Pokorný, 2018).

Další důležité hledisko je počet let v období mezi 15. a 65. rokem života strávených v Dánsku, resp. v dalších započítatelných obdobích jako je práce pro dánský stát či studium v zahraničí. Toto hledisko je důležité pro určení základní částky.

I. pilíř - Státní penze

Základem dánského systému je od jeho počátku základní částka (Grundbeløb). Pokrytí touto částkou je univerzální a nárok na tuto částku je ovlivněn řádným penzijním věkem a příslušností k Dánsku, neboť výše dávky se odvíjí právě od započítatelné doby mezi 15.

a 65. rokem, přičemž maximálně je použito 40 let. V případě nižší strávené doby je penzijní dávka PD_D proporcčně krácena, tedy lze penzijní dávku zapsat takto:

$$PD_D = \frac{n}{40} G \quad (7)$$

Kdy n je počet započítatelných let, jak bylo uvedeno výše, a G je základní částka, která je pro rok 2020 stanovena v měsíční výši 21 831 Kč. Dávka je ovšem testována na příjem (včetně dalších penzijních dávek ze systému ATP či II. pilíře), což znamená, že pokud penzista má roční příjmy vyšší než 1 145 797 Kč, tak dochází ke krácení dávky, a to o KK krátcí koeficient ve výši 30 % z rozdílu mezi SP skutečným příjmem a danou hodnotou KH , z čehož lze následně získat upravenou částku PD_{D2} , která při $n = 40$ bude zapsána v roce 2020 takto:

$$PD_{D2} = \frac{n}{40} G - KK (SP - KH) = 261\,972 - 0,3 (SP - 1\,145\,797) \quad (8)$$

Ze vzorce 8 lze zjistit, že při hodnotě SP ve výši 2 019 038 Kč již nelze získat základní částku (BM, 2020).

Toto schéma je financováno prostřednictvím daňového výnosu, což je dáno tím, že země Skandinávie mají štědrější podobu sociálního státu a tím vyšší daňové sazby. Zároveň účast ve schématu je automatická.

Výše dávky se meziročně mění s ohledem na zvyšování mezd v průběhu posledních dvou let. Při zvýšení nominální mzdy o 2 % dojde ke zvýšení o 0,3 %, což vede k postupnému snižování hodnoty. Tato podoba pravidel je obecně platná krom období od roku 2016 do roku 2023, kdy se namísto nominální mzdy používá změna ceny (Andersen, 2015; OECD, 2017).

Mimo toho je v tomto veřejném schématu penzijní příspěvek (Pensionstillæg), který je v roce 2020 stanoven na osobu měsíčně ve výši 24 222 Kč pro jednotlivce a 12 162 Kč pro pár. Jak je patrné, tak tato částka převyšuje základní částku, a to již od roku 1994. Jakožto základní částka je i penzijní příspěvek testován na příjem, ale již od hodnoty 301 669 Kč, resp. 604 358 Kč. Přičemž krátcí koeficient je 30,9 %, resp. 32 % (Pokorný, 2018, BM, 2020).

Další možný příjem v tomto schématu je dodatečná penzijní dávka (Den supplerende pensionsydelse), což je jednorázově vyplacená dávka ve výši 61 218 Kč při nároku do příjmu ve výši 73 122 Kč, resp. 144 202 Kč u páru (BM, 2020).

V rámci schématu existují i další příspěvky, které jsou vázány účelově. Jedná se např. o příspěvek na teplo určený osobám s velmi nízkými příjmy, na bydlení tak, aby bylo zabráněno bezdomovectví, či individuální příspěvky, které jsou častokrát směřovány do zdravotnictví (Andersen, 2015).

ATP

Dalším schématem je veřejný příspěvkový systém penzijního příspěvku z trhu práce (Arbejdsmarkedets Tillaegspension, ATP), který vznikl v roce 1964. Příspěvek je odvozen od odpracované doby, která je minimálně 9 hodin za týden, resp. 18 hodin za dva týdny a 39 hodin za měsíc, pro osoby ve věku 16 až 65 let. Účast je pro takové osoby povinná.

Třetina příspěvku je odváděna zaměstnancem z jeho příjmu a zbývající 2/3 jsou hrazeny zaměstnavatelem. Výše příspěvku se nezměnila od roku 2016, přičemž o tomto kroku rozhodují zástupci vlády, zaměstnanců a zaměstnavatelů, tedy tripartita. S ohledem na různé skupiny se výše příspěvku pohybuje v rozmezí 537 až 966 Kč při odpracování 117 hodin měsíčně a při měsíčním plátcovství.

Schéma je financováno fondově, přičemž jej spravuje stejnojmenná společnost, která je veřejnoprávní. Průměrná roční dávka ze systému činila v roce 2019 55 766 Kč ročně. Počet příjemců byl na konci roku 2019 1 057 100 osob (ATP, 2020).

II. pilíř – zaměstnanecká schémata

Povinná zaměstnanecká schémata vznikla v 90. letech 20. století, přičemž existují dva základní typy, a to pro soukromé a veřejné zaměstnance. Zaměstnanci soukromého sektoru mají schémata, která jsou definována příspěvkově, přičemž podobně jako u schématu ATP, je příspěvek rozdělen v poměru 1:2 mezi zaměstnance a zaměstnavatele.

Výše příspěvku je různá na základě kolektivních dohod dle jednotlivých sektorů. Minimální příspěvek je 12 %, přičemž na počátku, tedy v roce 1993, se jednalo o 0,9 %. Vyšší procentní sazbu příspěvku mají zpravidla zaměstnání s vyššími výdělky. Postupné navyšování znamená i postupné plné vznikání tohoto schématu. Vzhledem k tomu, že v roce 2003 byl minimální příspěvek 9 %, což je již blíž k současným 12 %, tak na základě tohoto roku pro začátek výpočtu, kdy je předpokládáno, že jedinec nastupuje ve

20, resp. 25 letech po studiu na vysoké škole, tak dochází k přispívání po celou pracovní kariéru v roce 2051 (2056) při odchodu do penze v 68 letech.

Příspěvky mohou být spravovány životními pojišťovnami, multi zaměstnaneckými fondy (zahrnují odvětví – např. zdravotní sestry), firemními penzijními systémy či bankami.

Zaměstnanci ve veřejném sektoru jsou představováni jednak zaměstnanci centrálních, ale rovněž lokálních úřadů, dále jde o zaměstnance pošty či veřejného rozhlasu apod. Schéma těchto zaměstnanců (tjenestemandspension, TPL) je utlumováno ve prospěch zaměstnaneckého schématu představeného výše.

TPL je rovněž příspěvkové, a to s výší příspěvku mezi 15 a 27 %. Naproti předchozímu se jedná o dávkově definované penzijní schéma, jehož příjmy a výdaje jsou součástí státního rozpočtu (Vidlund, 2009; Pokorný, 2018).

III. pilíř

Poslední z pilířů je založen na dobrovolnosti, přičemž je opět možný široký výběr investic. Zdanění předmětu daně ve III. pilíři ovšem podléhá sazbě ve výši kolem 12 % u majetku a u kapitálového příjmu se rozmezí pohybuje od 25 do 42 % (Andersen, 2015; Pokorný, 2018).

Veřejné výdaje a příjmy

V roce 2018 bylo evidováno 1 139 489 osob, které měly nárok na penzi, vzhledem k tomu, že StatBank (2020) již dále neaktualizuje informace o rozdělení mezi osoby s nárokem na plnou, částečnou a žádnou základní částku, tak nelze poskytnout aktuální rozdělení, avšak na základě dřívějších dat z roku 2015 lze odhadovat, že na plnou základní částku má nárok 93 % těchto osob, na redukovanou verzi 6,8 % a 0,2 % nemá nárok s ohledem na testované příjmy.

Na penzijní příspěvek má z toho nárok 1 088 484 osob, přičemž necelá polovina má nárok na celou výši. První schéma, tzv. státní penze, tak činí na veřejných výdajích 461 908 mld. Kč bez dalších příplatků na topení apod. Při započtení dalších dávek směřovaných na penzisty se výdaje pohybují na úrovni 541 341 mld. Kč (OES, 2020).

Průměrná výše disponibilního příjmu osob v penzijním věku tak činila 659 444 Kč, přičemž výše státní penze činila 419 554 Kč, část z ATP 47 005 Kč a 150 253 Kč z II. pilíře. Celková částka z veřejných zdrojů byla 852 840 Kč, tj. s příspěvky na bydlení ad (StatBank, 2020).

Dánský systém neosvobozuje penzijní dávky od daně z příjmu, stejně jako příjmy z ATP a druhého pilíře, které jsou předmětem zdanění dle režimu ETT, a to se sazbou 15,3 %. Vyjma jednorázového spoření, zde je využito režimu TTE (Andersen, 2015).

Vzhledem k tomu bylo z příjmu před zdaněním 800 820 Kč předmětem daně 701 042 Kč. Průměrný daňový výnos byl tak 228 350 Kč, z čehož 226 956 Kč bylo zdaněno na základě daně z příjmu. Zbytek, tj. 1 394 Kč, připadal na výnosy z fondových schémat, avšak jedná se o průměr pro populaci v penzijním věku. V případě omezení na osoby, které měly zdanitelný příjem z II. pilíře, je tato částka 12 152 Kč, celkové zdanění se odlišuje o 1 054 Kč (StatBank, 2020).

3.3 Portugalská republika

Na Pyrenejském poloostrově docházelo v raném období středověku k pohybům mnoha národů, které vyvrcholilo vpádem muslimů a následným obdobím znovudobývání zabraných území (tzv. reconquista), které skončilo roku 1249, pro celý Pyrenejský poloostrov až v roce 1492 pádem Granady. To ovlivnilo i formování Portugalska, které lze datovat do 11. století, kdy vzniká Portugalské hrabství.

Následující století ovlivňují války se zeměmi na Pyrenejském poloostrově, ať už jde o Kastilii či Španělsko jako celek, ale rovněž zámořské plavby, které rozšiřují území Portugalska, a to o Madeiru, Azory, Kapverdy, Kongo, Angolu, Mosambik, Brazílii, Macao, dále o města a přístavy v Indii aj. I přes tuto významnou koloniální říši bylo Portugalsko dlouhá období zaostalou zemí, která zažila rozmach průmyslové revoluce až ve 20. století. Dalším problémem byla dlouhodobá politicky nestabilní období. To vše bylo doprovázeno bídou obyvatelstva, jeho vysokou mírou negramotnosti (v roce 1900 šlo o 76,6 % obyvatel z více jak 5 milionů) a vysokou emigrací obyvatel (Klíma, 1996; de Oliveira Marques, 2019).

V roce 1910 se dostává k moci Republikánská strana, což znamená pád království. Neklidná situace pokračuje⁹ a země se potýká s několika pokusy o převrat a diktaturami, přičemž nejvýznamnější je ta vojenská v roce 1926. Do vlády se tehdy dostává vysokoškolský učitel António de Oliveira Salazar, který je nejdříve ministrem financí,

⁹ To lze dokladovat již počtem premiérů, kterých za tzv. První republiky (1910-1926) bylo 42, během Druhé republiky (1926-1974) to bylo šest premiérů, a to až do nástupu Salazara, po něm následoval již jeden. Krom toho proběhlo během První republiky 24 vzpour a 158 generálních stávek (Klíma, 1996).

následně získává vliv a stává se premiérem (1932-1968). Během tohoto období Salazar zakládá školy, nemocnice, dochází k politické stabilitě a mírnému ekonomickému růstu. Vzniká Estado Novo (Nový stát), který v sobě odráží konzervatismus, nacionalismus, imperialismus, ale také totalitární praktiky. Režim je založen na korporativismu. Na straně druhé se Portugalsko stalo zakládajícím členem NATO, bylo členem Evropského sdružení volného obchodu či Mezinárodního měnového fondu (Klíma, 1996; Klíma, 2005).

Dne 25. dubna 1974 započala Karafiátová revoluce, která znamenala pro Portugalce obrat k demokracii. V roce 1986 se stává Portugalsko společně se Španělskem členem Evropského společenství. Obě země v roce 1999 přijímají jako měnu euro¹⁰ (Klíma, 1996; de Oliveira Marques, 2019).

Obyvatelstvo

Portugalská republika evidovala k 1. lednu 2019 10 276 617 obyvatel. Počet cizinců v této skupině tvoří 4,6 %, tedy necelý půl milion, z toho je nejvíce Brazilců s více jak 100 tis. lidmi, dalšími státy původu jsou Kapverdy,¹¹ Rumunsko a Ukrajina.

V otázce náboženství jsou dostupné údaje ze sčítání lidu z roku 2011, a to pro osoby starší 15 let. K náboženství se otevřeně hlásí téměř 85 % populace, a to nejvíce k církvi římskokatolické – 81 % populace.

Naděje dožití je v Portugalsku pro 65leté 18,3 let pro muže a pro ženy 22,1 let. Průměrný věk populace je u mužů 43,2 let, zatímco u žen je to 46,3 let (Eurostat, 2020, INE, 2020).

Hospodářství

Portugalsko má podobně jako předchozí země významný podíl sektoru služeb, a to 65 %, následuje průmysl mající 32 % a zemědělství se zbývajícími 3 %. HDP per capita je v Portugalsku 524 716 Kč, ze starých členských států EU se jedná o předposlední zemi.

Míra nezaměstnanosti je 6,5 %, což je výrazné snížení, neboť ještě v roce 2014 mělo Portugalsko více jak dvounásobnou míru nezaměstnanosti. Zároveň je to nižší hodnota, než která byla před ekonomickou krizí v roce 2008. Ekonomicky aktivních je 81 % populace (Eurostat, 2020).

¹⁰ V práci je využit kurz eura k české koruně z 1. ledna 2020, který činil 1 EUR = 25,41 Kč (ČNB, 2020).

¹¹ Do roku 1974 se jedná o portugalskou državu.

Politický systém

Portugalsko je parlamentní demokracií, a to od Karafiátové revoluce v roce 1974. V čele stojí prezident, kterým je od roku 2016 Marcelo Rebelo de Sousa.

Portugalský parlament Assembleia da República (Republikové shromáždění) je jednokomorově uspořádaný parlament s 230 volenými zástupci, ve které jsou zastoupena i zámořská území. Funkční období parlamentu je 5 let a poslední volby se uskutečnily 6. října 2019. Největší vliv mají dvě strany, a sice:

- Socialistická strana (106 mandátů), jedná se o hlavní levicovou stranu a
- Sociálně-demokratická strana (77), která patří k pravicovým stranám¹² (Politico, 2020).

Na základě těchto voleb zůstal v křesle premiéra António Costa, který je v úřadě od voleb v roce 2015. Minoritní kabinet složený Socialistickou stranou je dále podporován Levým blokem a Portugalskou komunistickou stranou (Reuters, 2019).

3.3.1 Sociální stát

Zárodky portugalského sociálního státu lze nacházet v 2. polovině 19. století. Před tímto obdobím se o sociální ochranu snažila katolická církev a charity. Ovšem vztah církve, hlavně některých řádů, a státu nebyl vždy kladný (Klíma, 1996; da Silva Lopes, 2006).

V 1. polovině 19. století dochází k rozvoji zpracovatelského průmyslu. Ten, jako v jiných zemích, přináší sociální rizika, která jsou ovšem doplněna o tradiční problémy tamní společnosti, tedy ztráta kupní síly nižší třídy a obavy rolníků a rybářů. V souvislosti s tím vznikají Sdružení vzájemné pomoci (Associações de Socorros Mútuos), která reagují na rizika, a to v oblasti zdraví, vzdělávání, ale i kultury. Tato Sdružení a jejich zakládání se odvíjí od oblastí i povolání. Což připomíná pozdější korporace zavedené Salazarem, Sdružení jsou ovšem demokratická. Dále dochází ke sdružování střední třídy a obchodníků, kteří vytváří obchodní sdružení a asociace (Franco, 2005).

Roku 1919 dochází k obratu v sociální politice Portugalska – je zaveden povinný pojistný systém, který pokrývá základní sociální rizika (stáří, nemoc, úrazy a úmrtí). Placení příspěvku je rozděleno mezi zaměstnance a zaměstnavatele. Vytvořený systém je spravován fondovou metodou. Pokryty jsou všechny osoby ve věkovém rozmezí 15 až

¹² Mezi další strany patří levicový Levý blok (19 mandátů), Jednotná demokratická koalice (12), Portugalská komunistická strana, Zelení (obě po 4) a Svobodní (1). Pravicové strany jsou: Lidová strana (5) a po 1 mandátu mající Liberální iniciativa a Dost (Politico, 2020).

75 let. Dávka z tohoto systému byla vyplácena osobám, které nedosáhly na stanovený minimální roční příjem. Takto nastavený systém ovšem záhy selhal z důvodu neschopnosti spravování, politické nestability a nedostatku finančních prostředků (da Silva Lopes, 2006). Navrhovaný systém připomíná jinde zkoušený systém základního nepodmíněného příjmu, který ve svém díle navrhoval Friedman (1994).

Zmiňovaný problém financí se týkal i Portugalska, které bylo ohroženo nejen finančně, ale i rozpadem koloniální říše, což společně s nestabilitou vedlo k vojenskému puči v roce 1926. Ve 30. letech následně vznikají namísto Sdružení korporace, napomáhající regulovat Salazarovy hospodářství (Klíma, 1996; Martins & Portugal Duarte, 2014).

V roce 1933 vzniká v Portugalsku systém sociálního zabezpečení, ten ovšem začíná fungovat až o dva roky později. První velké reformy se tento systém dočkal až v 60. letech, kdy dochází k rozšiřování sociálních rizik a v penzijním systému je změněn způsob financování z fondového na smíšený (Franco, 2005; da Silva Lopes, 2006).

Období po Karafiátové revoluci je poznamenáno demokratizací, ale i změnou pohledu na sociální stát, který má být universalistický, což bylo dáno převahou levicových stran. V roce 1977 byl založen Jednotný systém sociálního zabezpečení (Sistema Unificado de Segurança Social), který integroval sociální zabezpečení a sociální pomoc, zároveň došlo k vytvoření základní penze, tzv. sociální penze (pensão social), dávek v nezaměstnanosti a rozšíření řešených rizik na osoby na venkově (de Sousa Santos, 1999; Klíma, 1996).

V roce 2000 došlo k vytvoření tří základních systémů věnující se sociálnímu zabezpečení. Vzhledem k tomu, že o dva roky později se moci ujaly pravicové strany, tak došlo k jistým úpravám. Současný portugalský systém sociálního zabezpečení má tři systémy a další subsystémy. Jedním ze systémů je Systém předcházejícího pojištění, který je založen na příspěvcích od zaměstnavatelů a zaměstnanců. Dávky jsou směřovány na rizika, jako je nemoc či pracovní úraz. Systém sociální ochrany občanů je univerzální, tedy financovaný prostřednictvím státního rozpočtu, podobně jako Doplňkový systém, blíže viz Příloha D (Goulart & Camacho, 2014).

Z výše uvedeného je patrné, že nefunkční systém z roku 1919 si zakládal na liberálním přístupu. Uspořádání sociálního zabezpečení dle Salazara s důrazem na úlohu rodiny, následně korporací (princip subsidiarity) odkazuje ke konzervativnímu uspořádání. Tedy státní systém je až jednou z posledních instancí.

Po Karafiátové revoluci je patrný příklon k univerzalizmu v sociální politice, což představuje sociálně-demokratické uspořádání, ale postupně dochází ke změně a návratu. Nelze opomenout za celou dobu ústřední roli rodiny a církve, tento vliv je dlouhodobý. Přesto v Ústavě Portugalské republiky (2020) je zachován odkaz univerzality, neboť systém sociálního zabezpečení je nárokovatelný pro všechny.

Jak je patrné, tak systém v sobě zachycuje důležitou roli rodiny oproti státu či trhu. Forma solidarity je jednak v rámci rodiny, ale je zde i státní systém, který odvozuje pomoc jednak od výše dřívějších příspěvků a jednak od potřeby, tedy kombinuje konzervativní a liberální režim sociálního státu. Na základě toho lze identifikovat rozdíly, které vedou k možnému vyčlenění jihoevropského režimu jako dalšího typu sociálního státu.

Právě uvedené znaky odlišují sociální stát od klasického konzervativního či liberálního režimu (Portugal, 1999; da Silva Lopes, 2006; Karamessini, 2007; Martin, 2015).

3.3.2 Penzijní systém

Obecné začátky vývoje penzijního systému lze spatřovat u prvního sociálního zabezpečení z roku 1919, které bylo univerzalistické a příjmově testované, tento nevydařený projekt ovšem zanechal svůj odkaz v budoucím vývoji. Ve 30. letech byl již vybudován životaschopný systém. O tři desetiletí později je vytvořen Národní penzijní fond, který se zaměřuje na penze starobní, pozůstalostní a invalidní, ale též na rodinné příspěvky. Systém je založen na smíšeném financování. V 70. letech existují v systému rezervy z výnosů. V následujícím desetiletí je zřízeno další penzijní schéma, které je založeno na solidaritě a univerzalizmu. Společně schémata pokrývají majoritní část populace.

V 90. letech přišlo několik změn, které se týkaly úpravy minimálního příspěvku, ale především předčasného penzijního věku. V roce 1998 došlo k rozšíření možnosti odchodu do předčasné penze a o dva roky později to bylo umožněno 55letým s alespoň 30 odpracovanými lety. V roce 2005 dochází k uzavření odděleného penzijního schématu pro zaměstnance státu,¹³ následuje změna způsobu valorizace. Roku 2007 dochází k zavedení faktoru udržitelnosti a o šest let později k zvýšení penzijního věku na 66 let (Ferrera, Hemerijck & Rhodes, 2001; da Silva, Vaz-Paralta & Marcos, 2006).

¹³ Zaměstnanci státu jsou chápáni státní civilní a vojenští zaměstnanci, kteří jsou zaměstnáni centrální, regionální či lokální vládou, ale i institucemi sociálního zabezpečení, dále učitelé či zvolení zástupci a členové Parlamentu, jakožto i někteří zaměstnanci státních či státem vlastněných podniků (Goulart & Camacho, 2014).

Současný portugalský penzijní systém sestává ze dvou pilířů, přičemž v prvním jsou dvě veřejná schémata.

Parametry

Mezi základní parametry pro získání penzijní dávky patří dovršení daného penzijního věku. Vzhledem k udržitelnosti systému bylo již v roce 1993 rozhodnuto o zvýšení penzijního věku u žen o tři roky, na 65 let. Zvyšování probíhalo postupně, a to o šest měsíců za jeden rok. Od roku 2000 platí pro muže i ženy stejný penzijní věk (Martins, Novo & Portugal, 2009). Jiný penzijní věk ovšem platil pro zaměstnance státu, a to 60 let. Po postupném navyšování došlo v roce 2015 k tomu, že i většina těchto zaměstnanců dosáhla věku 65 let. Zdravotní sestry dosáhly tohoto věku v roce 2019 a v roce 2022 bude platit i pro učitele mateřských a základních škol, přičemž na tato povolání se nevztahuje další navyšování penzijního věku (OECD, 2019).

Penzijní věk pro většinu zaměstnanců dále narůstá, a to s ohledem na udržitelnost systému. Zatímco v letech 2014 a 2015 byl tento věk 66 let, tak v roce 2020 je věk stanoven na 66 let a 5 měsíců, v následujícím roce se zvýší daný věk o jeden měsíc (SEG, 2020). Přičemž odvození penzijního věku vychází od roku 2015 ze vzorce:

$$m = \frac{2}{3} \sum_{i=2015}^t 12 (LE_{i-2}^{65} - LE_{i-3}^{65}) = 8 (LE_{i-2}^{65} - LE_{2012}^{65}) \quad (9)$$

Kde m je počet měsíců, o který narůstá penzijní věk ve srovnání s rokem 2014 a LE^{65} představuje dobu dožití při věku 65, přičemž důležitý je rozdíl, tedy nárůst, této doby proti věku dožití v roce 2012 (OECD, 2019). Z výše uvedeného je patrné, že dochází téměř k automatizovaným změnám penzijního věku, které vláda může částečně zpomalit.

Krom toho je zde druhá podmínka, která stanovuje nutnou dobu odvodu příspěvků do penzijního systému. Minimální doba je 15 let. Potenciálně maximální hranice je 40 let. V případě překročení této hranice se za každý celý započítatelný rok snižuje věková hranice o 4 měsíce.

Odchod do předčasné penze je možný, pokud je splněna podmínka 60 let při započítatelné době 40 let, dále v případě dlouhodobé nezaměstnanosti a věku alespoň 62 let, příp. 57 let a započítatelné období 15 let. Na tyto osoby je uplatňován tzv. faktor udržitelnosti (viz vzorec 11), který krátí penzijní dávku z pojistného systému. Nepojistný systém je platný pro osoby splňující podmínku řádného penzijního věku (OECD, 2019).

I. pilíř - Systém sociální ochrany občanů

Jedním ze dvou veřejných schémat pro získání penzijní dávky je Systém sociální ochrany občanů, přesněji jeho solidární část. Systém je financován daňově, tedy nedochází k přispívání pro účast v systému. Tato účast je tedy automatická.

První z dávek je tzv. sociální penze (pensão social de velhice). Cílem této dávky je napomoci osobám, které nesplnily podmínku minimálně 15 let odvádět příspěvky do Systému předcházejícího pojištění, ale jejich věk dosáhl stanoveného penzijního věku. Nebo pokud jejich příjem z příspěvkového schématu je nižší než 40 % indexu sociální podpory (IAS) u jednotlivce, u páru je to 60 % IAS (OECD, 2019; Moreira et al., 2019).

V roce 2020 činí tato dávka 5 382 Kč a jedná se o paušální částku. Její zvyšování je závislé na rozhodnutí vlády. Hodnota IAS činí v roce 2020 11 150 Kč, tedy 4 460 Kč pro jednotlivce, resp. 6 690 Kč pro pár.

Osobám s nárokem na sociální penzi je automaticky přiznán nárok na mimořádnou solidární dávku (Complemento Extraordinário de Solidariedade, CES), která je pro osoby do 70 let včetně v roce 2020 469 Kč a pro osoby nad 70 let činí 937 Kč (SEG, 2020).

V rámci tohoto schématu je dále definován sociální příplatek (Complemento Social), který je propojen s dalším schématem. Jedná se o minimální penzi s ohledem na dobu, po které byl odváděn příspěvek. V případě, že penze z příspěvkového schématu nedosahuje:

- 6 995 Kč při započitatelném období do 15 let,
- 7 338 Kč při 15-20 letech,
- 8 097 Kč při 21-30 letech,
- 10 122 Kč při 31 a více letech započitatelného období.

Dochází k doplacení této částky tak, aby bylo dosaženo minimální penze. Jde tedy o test příjmu, resp. penzijní dávky z pojistného schématu. Částky se odvíjí od výše IAS, a to v poměru cca 62, 65, 72 a 90 %. Valorizace dávek odpovídá valorizaci penzijní dávky z příspěvkového schématu (SEG, 2020; OECD, 2019).

Poslední dávkou tohoto schématu směřovanou přímo k penzi je solidární příplatek seniorům (complemento solidário para idosos, CSI), který je určen osobám, které dosáhly řádného penzijního věku a jejich příjem je nižší než daná částka. Tento příplatek je testován na příjem (OECD, 2019).

Systém předcházejícího pojištění

Základem penzijního systému Portugalska je schéma v rámci Systému předcházejícího pojištění s penzijní dávkou (*pensão de velhice*), přesněji obecný režim (*regime geral, RGSS*), dále existuje schéma pro zemědělce (*RESSAA*) a další speciální minoritní schémata (*IGFSS*, 2018).

Jak je již z názvu patrné, tak systém je příspěvkový. Dále jej lze charakterizovat jako povinný pro zaměstnance a osoby samostatně výdělečně činné, a to pokud jejich roční příjmy dosáhnou poloviny roční minimální mzdy. Příspěvek zaměstnance má dvě části, první odvádí z hrubé mzdy zaměstnanec ve výši 11 % a druhou zaměstnavatel ve výši 23,75 %. Celkem je tedy odváděno ze mzdy 34,75 %. Na penze je směřováno 22,65 %, tj. 65 % příspěvku (*OECD*, 2019).

Tento příspěvek následně ovlivňuje penzijní dávku PD_p , která sestává z několika komponent:

$$PD_p = RE \text{ PAR } SF \quad (10)$$

Kde RE představuje referenční příjmy, ty odráží zaměstnaneckou historii, tj. vyměřovací základ. V současnosti je počítána tato hodnota dle průměrování nejlepších let za 40letou zaměstnaneckou historii. Do roku 2002 se jednalo o nejlepších 10 let z posledních 15 let. Příjmy jsou upravovány na aktuální hodnotu, a to ze 75 % v rámci změny indexu spotřebitelských cen bez bydlení a ze zbývajících 25 % o růst příjmu, který je předmětem pro příspěvku do tohoto systému.

Další komponentou je PAR , tedy přírůstková míra penze, ta je počítána na základě celkové doby, kdy bylo přispíváno do systému (méně než 20 let, nebo 20 let a více), a dále na základě parametru RE u osob, které přispívaly do 20 let. V případě započitatelné doby 20 a více let činí $PAR = RE \cdot 2 \% \cdot N$, kde poslední komponenta představuje započitatelnou dobu, ale max. 40 (*OECD*, 2019; *Moreira et al.*, 2019).

Komponenta SF byla zavedena v roce 2007 a jedná se o tzv. faktor udržitelnosti, neboť bere v potaz dobu dožití a vzniká tak krácíci koeficient na základě vzorce:

$$SF_t = \frac{LE_{2000}^{age65}}{LE_{t-1}^{age65}} \quad (11)$$

SF je na rozdíl od předchozích komponent dána jednotně pro všechny a jedná se o způsob penalizace osob, které se rozhodly odejít do penze dříve. Až do roku 2013 byla využívána

tato komponenta pro všechny osoby, od roku 2014 došlo ke změně. V současnosti se tato komponenta uplatňuje pouze u osob odcházejících do předčasné penze. V roce 2020 hodnota SF činí 0,848, tedy krácení penzijní dávky činí 15,2 %. Naopak při prodloužení odchodu do penze je možné získat bonusový příplatek (OECD, 2019; SEG, 2020).

Tab. 6: Pravidla valorizace penzijní dávky v Portugalsku

IAS	Reálný růst HDP (g)		
	$g < 2 \%$	$2 \% < g < 3 \%$	$g > 3 \%$
< 2	π	$\pi + 20\% g^*$	$\pi + 20 \% g$
$2 < IAS < 6$	$\pi - 0,5 \text{ p. b.}$	π	$\pi + 12,5 \% g$
> 6	$\pi - 0,75 \text{ p. b.}$	$\pi - 0,25 \text{ p. b.}$	π

Pozn.: π inflace, *minimálně o $\pi + 0,5 \text{ p. b.}$

Zdroj: vlastní zpracování dle OECD (2019), 2020.

Penzijní dávka je valorizována s ohledem na meziroční reálný růst HDP a sociální pozici, která je dána výší penze v poměru k IAS, což zachycuje tab. 6. Z uvedené tabulky vyplývá, že zde existuje snaha minimalizovat v čase rozdíly mezi penzemi, tedy, že dochází k vyšší míře valorizace penzijních dávek, které lze označit jako nízké. Což plyne i ze skutečného vývoje, kdy od roku 1995 nejvíce vzrostly právě tyto penze, a to na 166 % proti středo (152 %) či vysoko (142 %) příjmovým (OECD, 2019).

Pojistný systém je financován smíšeně, a to jak formou PAYG, kdy jsou příspěvky největší částí, tak fondovým financováním, jehož cílem je stabilizace systému pro dlouhodobou udržitelnost. Tato část systému je financována z ročních přebytků PAYG a zároveň pravidelně z 2 až 4 % příspěvků (Goulart & Camacho, 2014).

Zaměstnanci státu

Schéma pro zaměstnance státu je nazýváno jako Konvergenční systém sociální ochrany a jedná se o schéma příspěvkové ve stejném procentu jako u předcházejícího systému. Jedná se o průběžný systém s definovanými dávkami, tedy PAYG schéma.

Krom toho zde existuje i Systém dávek zvláštní povahy, který stanovuje minimální penzi s ohledem na odpracovanou dobu, v případě že je penzijní dávka nižší, pak je stanoveno doplacení částky, tzv. sociální příplatek. Oba systémy jsou uzavřeny pro nové účastníky k 31. prosinci 2005 (Goulart & Camacho, 2014).

III. pilíř

V roce 2007 v souvislosti s reformami byl zaveden dobrovolný Veřejný kapitalizační režim (Regime Público de Capitalização, RPC). Důvodem bylo zavedení faktoru udržitelnosti, který snižoval příjmy, čímž by pro dosažení vyšší penze museli jedinci odcházet později do penze, jedná se tedy o způsob kompenzace. Schéma je spravováno Institutem správy kapitalizačních fondů sociálního zabezpečení (Instituto de Gestão de Fundos de Capitalização da Segurança Social), které spadá pod Ministerstvo práce, solidarity a sociálního zabezpečení.

Toto schéma má v současnosti kolem 9 000 členů a z toho je zhruba polovina aktivních, tedy přispívají každý měsíc, přičemž od krize tento počet klesá. Příspěvek může činit 2, nebo 4 % (u osob nad 50 let i 6 %) hrubé mzdy.

Krom toho od roku 1985 existují soukromá fondová schémata. Jedná se především o zaměstnanecká schémata, která jsou dobrovolná, jakožto taková mohou být otevřená (kolektivní členství) nebo uzavřená (pro zaměstnance společnosti, členy sociálních a profesních skupin). V roce 2017 těchto schémat bylo 92 % dle DB penzijního plánu. Druhou možností jsou individuální schémata.

V zaměstnaneckých schématech je v Portugalsku aktivních pouze 2,5 % populace ve věku 15-64 let. Přičemž do schémat dle DB činil v roce 2017 příspěvek více jak polovinu průměrné mzdy, u DC to bylo pouze 5 %, což může odrážet vytváření DB schémat zvláště u vysoko příjmových zaměstnání a u společností, které se podílejí na placení příspěvků.

U osobních penzijních plánů je od roku 2011 do 2017 klesající tendence těchto účtů. V posledním roce jde o 2 196 penzijních účtů, a i v maximu, tedy v roce 2010 se jednalo pouze o 3 011 účtů (OECD, 2019).

Zdanění schémat je rozdílné. Zatímco u individuálních schémat je využíváno režimu TET, tak u zaměstnaneckých schémat je využito EET (Bravo, 2016), což je pravděpodobně činěno v rámci snahy vytvářet tato schémata. Zaměstnanci si mohou odečíst až 20 % příspěvku, ale maximálně 10 164 Kč při věku do 35, od 35 do 50 včetně 8 894 Kč a při věku nad 50 let 8 894 Kč u veřejného a 7 623 Kč u soukromého schématu.

Veřejné výdaje a příjmy

Za rok 2018 bylo alokováno na předmět diplomové práce 334 136 mil. Kč, tedy 79 % výdajů na všechny typy penzí, přičemž počet penzistů byl 2 125 699. Průměrná dávka tak činila 157 186 Kč ročně, a to pro obě schémata veřejného pilíře.

V rámci pojistného schématu bylo nejvíce penzistů v obecném režimu (téměř 95 %), ve kterém byla v roce předcházejícím, tedy v roce 2017, průměrná penzijní dávka 12 086 Kč, přičemž za toto období byla penzijní dávka v ostatních režimech pojistného schématu pro zaměstnance ve výši 5 167 Kč (INE, 2020; DGSS, 2017).

Vzhledem k tomu, že v současnosti není k dispozici závěrečná zpráva za rok 2018, která by rozebírala detailně tyto výdaje, tak bude využito zprávy z roku 2017 (IGFSS, 2018), na základě které vyplývá, že v rámci příspěvkového pilíře bylo čerpáno téměř 97 % zdrojů, zbytek se týkal dalších příspěvků. Minoritu nepříspěvkového schématu potvrzuje i Office for Economic Policy and International Affairs (2018), resp. pracovní skupina pro proces stárnutí portugalské populace (obdobu české Komise pro spravedlivé důchody, resp. předcházející Odborná komise), neboť schéma v roce 2016 tvořilo necelá 4 % veřejných výdajů.

Naproti tomu výše příspěvků činila 429 581 milionů Kč, při přepočtu na položku penzí se jedná o 279 993 mil. Kč (BP Portugal, 2020).

Ve schématu CGA pro zaměstnance státu bylo v roce 2018 evidováno 642 300 penzí, přičemž penzí pro vysloužilé zaměstnance bylo 479 132. Průměrná penzijní dávka činila více jak dvojnásobek průměrné penze ze systému pro soukromé zaměstnance, tedy 33 059 Kč. Celkové výdaje tak činily 190 078 mil. Kč. Naproti tomu výše sociálního pojištění činila 98 216 mil. Kč, tedy v rámci přepočtu se jedná o 64 017 mil. Kč (CGA, 2020; Pordata, 2020).

4 Komparace problematiky ve vybraných zemích

Vybrané země se v rámci rozlohy i počtu obyvatelstva řadí k menším zemím, v rámci EU lze tuto pozici zvýšit na středně velké země. Státy jsou zapojeny v podobných mezinárodních strukturách. Zároveň v rámci historického vývoje byla budována státnost v jiných oblastech, tedy nedocházelo ke střetávání. Česko a Portugalsko mají, na rozdíl od Dánska, společnou historickou zkušenost ve vztahu k totalitnímu režimu, i když v rámci odlišných směřování. Naopak Česko s Dánskem bez Portugalska mají podobnou zkušenost v rámci II. světové války.

V rámci EU je nejstarším členem Dánsko, následované Portugalskem a od roku 2004 Českem. Naproti tomu Portugalsko je již od počátku plnohodnotným členem eurozóny, tj. od roku 1999. Dánsko je od stejné doby členem Evropského směnného mechanismu, což znamená, že dodržuje flukтуаční pásmo ve vztahu k euru. Česko v otázce měnové politiky k euru zatím nijak nepostoupilo.

Obyvatelstvo

Nejméně obyvatel v rámci vybraných zemí má Dánsko, oproti podobně velkému Česku i Portugalsku. Naopak Dánsko má největší zastoupení cizinců. Za posledních 50 let každá z těchto zemí zažila nárůst populace zhruba o jeden milion, a růst pokračuje stále v Dánsku i Česku od počátku krize v roce 2008, opačný trend nastává v Portugalsku, např. mezi lety 2013 a 2015 ubylo v průměru 55 tis. obyvatel, v současnosti se meziroční úbytek snižuje (Eurostat, 2020).

V rámci náboženství jsou nejvíce věřící Portugalci, následováni obyvateli Dánska. Nejméně věřících má Česko, což je dáno i historickou zkušeností, kdy v Česku byla víra odmítána na rozdíl od Portugalska, kde se stala jedním z pilířů režimu.

Nejdelší naději dožití z vybraných zemí má Portugalsko, které je u mužů těsně následováno Dánskem a až pak Českem. U průměrného věku má nejnižší hodnoty Dánsko, následuje Česko a Portugalsko, a to jak u mužů, tak u žen (Eurostat, 2020).

Hospodářství

Nejvýkonnější z vybraných zemí je Dánsko, které se podílí z těchto zemí nejvíce na HDP EU, a to 2,2 %, následuje Česko s 1,6 % a Portugalsko, které má o desetinu méně. Zároveň je Dánsko nejvíce proexportní zemí s více jak 541 mld. Kč čistého exportu, Česko má

proti tomu 341 mld. Kč a Portugalsko 5 mld. Kč, v období let 1995-2012 se jednalo dokonce o zápornou bilanci.

V jednotlivých zemích je poměrně nízká míra nezaměstnanosti, a to při ekonomicky aktivní populaci přesahující 80 % (Eurostat, 2020).

Politický systém

Vybrané státy jsou parlamentními demokraciemi a krom monarchistického Dánska se jedná o republiky. Současná politická reprezentace je zastoupena levicovými stranami, i když u Česka je situace diskutabilnější s ohledem na hnutí ANO a jeho zařazení (viz kap. 3.1).

Zároveň má Dánsko a Portugalsko stále dvě dominantní strany oproti Česku. Naproti tomu v Portugalsku oproti zbývajícím zemím nedostaly krajní strany větší počet mandátů ani během migrační krize (Politico, 2020).

4.1 Sociální stát

Vznik sociálního státu ve vybraných zemích se odlišuje počátkem. Zatímco Česko i Dánsko zažívají zárodek vzniku sociálního státu v 19. století, tak u Portugalska se tato tendence objevuje až ve 20. století. Což je dáno i rozvojem průmyslu.

Český sociální stát je od svého vzniku až do poloviny 20. století ovlivněn Bismarckovo dědictvím, to znamená konzervativním režimem. Naproti tomu Dánsko od počátku buduje sociálně-demokratický stát, což se projevuje zvláště během II. sociální reformy v meziválečném období. Změna v Česku a příklon k obdobnému modelu, jako je v Dánsku, nastává po roce 1948, i když zde je nutno zmínit zásadní rozdíl v totalismu a odlišnému zaujetí vůči pracovním kategoriím.

Portugalsko se snažilo již v roce 1919 budovat univerzální celospolečenský systém, který by poskytl základní příjem populaci, což je dáno tehdejšími potřebami země. Po neúspěšném pokusu přichází na řadu ve 30. letech již konzervativně utvořený systém. V době po Karafiátové revoluci Portugalsko experimentuje na základě tehdejší politické reprezentace se sociálně-demokratickým modelem, což nemá dlouhodobějšího trvání.

Zajímavá je v tomto ohledu tendence 90. let 20. století ve všech vybraných zemích. Zatímco v Česku je dán důvod Sametovou revolucí, tak v Dánsku i Portugalsku se jedná spíše o přirozený vývoj. V Dánsku začíná probíhat čtvrtá sociální reforma, při které

dochází ke snaze snížit veřejné výdaje sociálního státu, příkladem může být právě II. pilíř penzijního systému. Naproti tomu v Portugalsku dochází k rozvrstvení systému sociálního zabezpečení do tří pilířů, podobné uspořádání má i Česko.

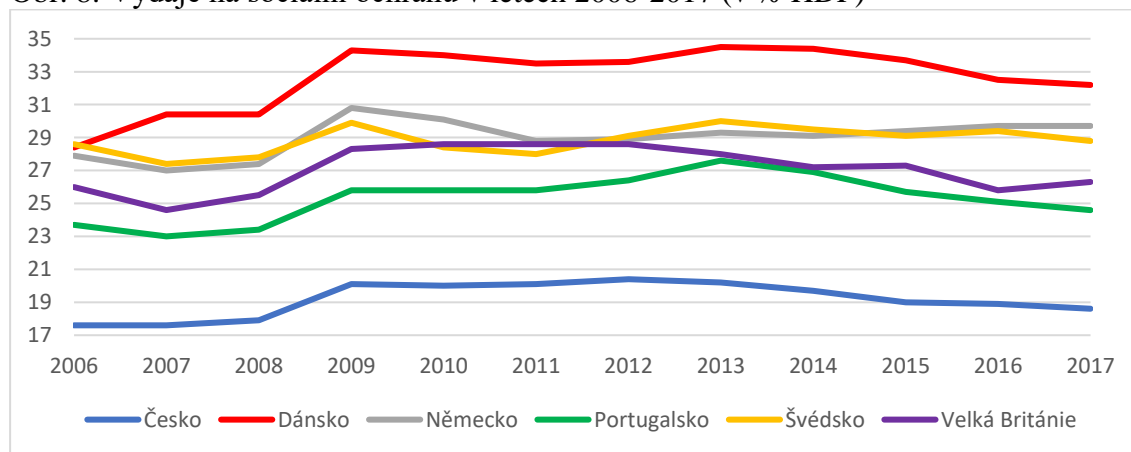
Existuje tedy snaha o omezenější sociální stát, ve kterém existuje více prvků, než jen pouze stát jako garant veškerých sociálních práv. A začínají se projevovat tendence, které jsou někde více a někde méně úspěšné v zapojení soukromého sektoru.

Obr. 8 ukazuje vývoj výdajů na sociální ochranu vybraných zemí ve srovnání se třemi zástupci režimů sociálního státu. Největší výdaje má Dánsko, a krom prvého roku se pohybuje cca o 4 procentní body výše než zástupce sociálně-demokratického režimu, Švédsko.

Velká Británie, jakožto zástupce liberálního modelu, má podobnou křivku jako Portugalsko, i když to kopíruje křivku o zhruba 2 procentní body níže, podobně jako u Česka, které je o dalších 5 procentních bodů níže, a jedná se z těchto zemí o stát s nejnižšími výdaji na sociální ochranu.

Krom toho je patrné, že všechny státy měly tendenci ke zvýšení výdajů v souvislosti s finanční krizí, od té doby ovšem došlo ke snížení a u některých států téměř k návratu k hodnotě z roku 2006, což je dáno i změnou velikosti měrné jednotky, tedy HDP.

Obr. 8: Výdaje na sociální ochranu v letech 2006-2017 (v % HDP)

Zdroj: vlastní zpracování dle Eurostatu (2020), 2020.

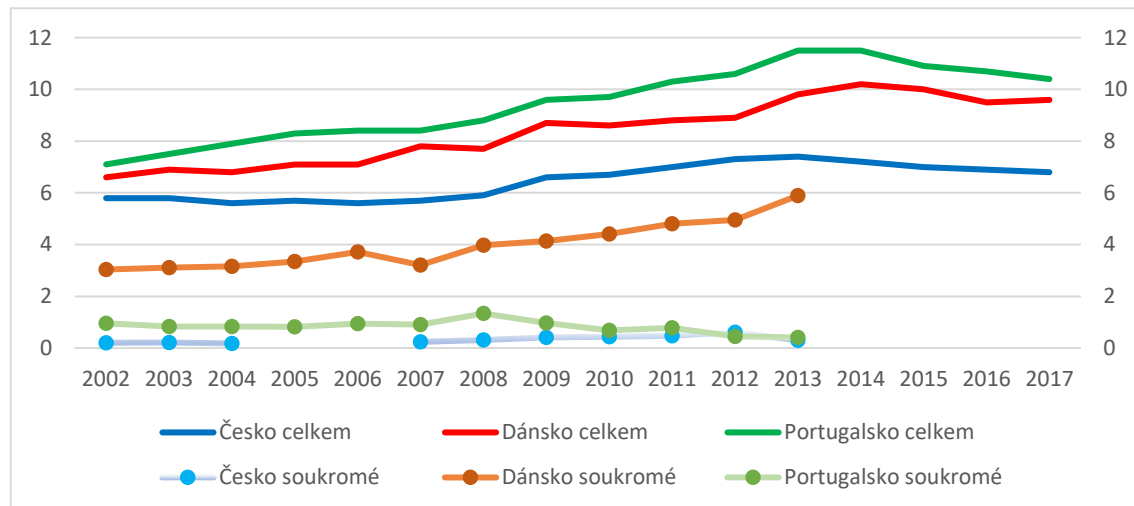
Z uvedeného obr. 8 je patrné, že příkladové země režimů sociálního státu mají konvergenční tendenci v průběhu času, i když je nutno zahrnout i jiné faktory než jsou sociální výdaje. Přesto lze uvažovat o možnosti sblížení států v rámci výdajů, a to i přes jiné podoby vnitřní sociální ochrany v jednotlivých zemích.

Rovněž je viditelné, že analyzované země se pohybují v posledních letech v jiné úrovni daných výdajů. U Dánska je to 33 % HDP, u Portugalska 25 % a u posledního Česka se jedná o 19 % HDP.

4.2 Penzijní systém

Součástí výdajů na sociální ochranu, které jsou zachyceny na obr. 8, jsou i výdaje na penze. Výdaje na penze lze dělit dle jeho uspořádání, tedy managementu, na veřejné a soukromé. Již výše bylo uvedeno, že III. pilíř, tedy dobrovolná fondová schémata, je v Česku i Portugalsku spíše okrajovou záležitostí. Naproti tomu v Dánsku jsou ze schématu ATP a II. pilíře získávány větší prostředky v rámci celkového penzijního příjmu, tím pádem výdaje v rámci soukromých schémat by měly být vyšší než je tomu u ostatních zemí. Tuto ideu potvrzuje i obr. 9, kde největší soukromé výdaje jsou právě ty dánské. Zároveň je nutno upozornit na nekompletnost těchto dat, zatímco Eurostat (2020) se problematikou soukromých penzijních výdajů nezabývá, tak data OECD (2020) nejsou aktualizována, v případě Česka ani nejsou kompletní (viz rok 2005 a 2006).

Obr. 9: Celkové a soukromé penzijní výdaje v letech 2002-2015 (v % HDP)

Zdroj: vlastní zpracování dle Eurostatu (2020) a OECD (2020), 2020.

Naproti tomu celkové výdaje jsou ve srovnání k HDP největší v Portugalsku, přičemž je nutné brát, že téměř veškerá tato vydání jsou z veřejných schémat. O něco nižší jsou dánské celkové výdaje, ale s tím rozdílem, že zhruba polovina celkových výdajů jde z veřejných schémat.

Nejnižší celkové výdaje má Česko, které se dlouhodobě pohybuje mezi 6 a 8 % HDP, přičemž opět platí jako u Portugalska, že soukromé výdaje jsou v tomto ohledu malé.

Dalším hlediskem, kterým je možné porovnávat penzijní systém je poměr mezi dávkami, které se odlišují v tom, zda jsou testovány či nejsou testovány na příjem. Jak bylo uvedeno v kap. 3, tak v Česku není penzijní dávka testována, což koresponduje i s výsledkem v tab. 7, kde je procento netestovaných dávek k celkovým dávkám. Podobné je to u Portugalska, kde je již možné v nepříspěvkovém schématu nalézt dávky testované na příjem, ale jejich výše a počet příjemců není v celkovém objemu příliš velký. Proto jsou výsledky podobné těm českým.

Tab. 7: Procento netestovaných dávek na celkových dávkách v letech 2010-2017

Země	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Česko	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Dánsko	38,4	37,5	37,1	39,8	41,2	40,0	36,8	37,5
Portugalsko	99,0	99,0	99,1	99,1	99,1	99,1	99,1	99,0

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování dle Eurostatu (2020), 2020

V Dánsku je situace odlišná, neboť v prvním pilíři jsou částky příjmově testované včetně základní částky. Vzhledem k tomu je patrné, že cca 60 % z celkových dávek je z veřejných schémat, tedy jsou podmíněny právě testem na příjem. V tomto případě vznikají odchylky v rámci výše uvedeného podílu soukromých výdajů, ale je nutné si uvědomit, že základní částka a další příspěvky nejsou kráceny v okamžiku, kdy nastanou, ale v dané výši.

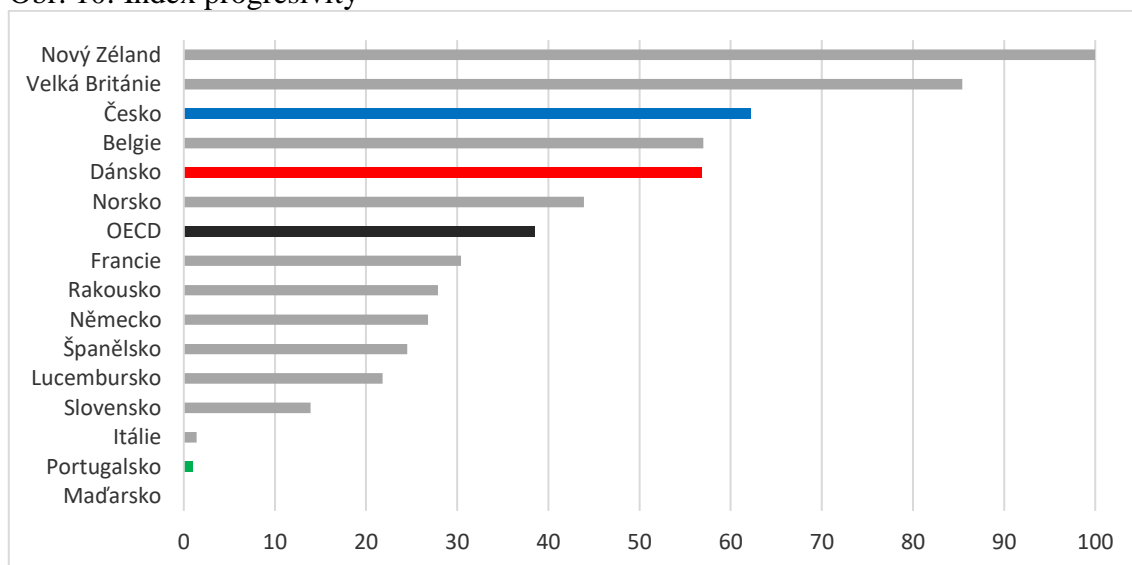
Další ukazatel, který poukazuje na penzijní systémy vybraných zemí je tzv. index progresivity, který odkazuje na to, zda jsou penzijní dávky v rámci systému závislé na příjmu, tj. pojistná schémata, v tom případě se jedná o 0, nebo jde o univerzální penze, pak je ukazatel ve výši 100. Ukazatel je odvozen od poměru Gini koeficientu penzijních nároků a Gini koeficientu výdělků, o tento poměr je následně snížena hodnota 100 (OECD, 2013).

Obr. 10 zachycuje index progresivity na základě dat z roku 2013. Je patrné, že liberálnější Nový Zéland či Velká Británie, jak poukazuje i Vostatek (2016), mají vysoký index, a tedy jejich penzijní systém je zcela univerzalistický v případě Nového Zélandu či se k tomu blíží, v případě Velké Británie. Naproti tomu konzervativní státy jako Německo či Rakousko, kde se projevuje orientace na povinné selektivní pojištění, se nacházejí mezi hodnotami indexu 20 a 30. Sociálně-demokratický model, který se kloní podobně jako

liberální model, k univerzalizmu má vyšší hodnotu než konzervativní model, a tedy v případě Norska se jedná o hodnotu 45.

Blížkost mezi liberálním a sociálně-demokratickým modelem je dána orientací na dávky, které jsou ovšem v liberálním modelu nižší, neboť reagují na potřebu oproti občanství v sociálně-demokratickém modelu, jak uvádí Esping-Andersen (1999).

Obr. 10: Index progresivity

Zdroj: vlastní zpracování dle OECD (2013), 2020.

V rámci vybraných zemí má nejvíce závislý penzijní systém na pojištění Portugalsko, které má hodnotu indexu 1. Naproti tomu Dánsko má 57 a Česko 62, což znamená, že v obou případech převažuje sociální redistribuce nad pojistnými prvky. Zatímco v případě Dánska je to dáno založením systému, kde jsou odvody v rámci II. pilíře, ale přesto má veřejné schéma nezanedbatelný podíl, kolem poloviny celkových výdajů.

V českém případě je to dáno oslabením pojistného systému formou základní složky a redukčních hranic, které snižují podíl zásluhovosti na celkové penzi, jak dodává Vostatek (2016), tak by na základě těchto dat většina pojištění byla alokována na solidární část penzí, tj. základní výměru. Při hrubém výpočtu lze zjistit, že tento poměr je 22 % v rámci základní výměry ku 78 % pojistného výměru.¹⁴ Při výpočtu dle Giniho koeficientu se spíše jedná o rozdělení společnosti, a tedy o tom, zda je společnost rovnostářská z hlediska příjmu, nebo není.

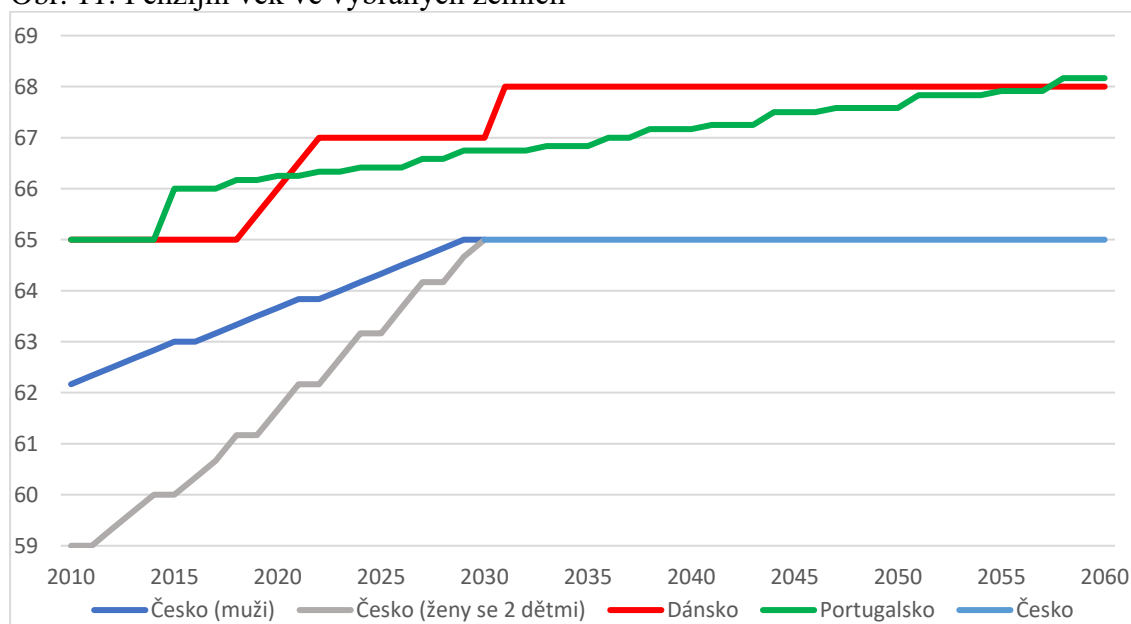
¹⁴ Lze vypočítat podíl základního výměru z roku 2018, tedy 2 700 Kč (CZSO, 2020) jako procento průměrné penze, nebo jako podíl na celkových výdajích.

V rámci současného uspořádání jednotlivých zemí je patrné, že český a portugalský systém je vystaven rizikům, která souvisejí s PAYG financováním. Dánský systém tato rizika diverzifikuje mezi oba druhy financování.

Parametry

Penzijní věk je jedním ze základních parametrů pro vybrané země. Na obr. 11 je znázorněn rozdíl v určení penzijního věku pro jednotlivé země. Jak je patrné, tak Česko se zatím stále odlišuje rozdělením věku pro muže a ženy, u kterých dále záleží na počtu dětí (zde je znázorněn případ ženy se 2 dětmi). Rovněž stále pokračuje trend nižšího věku odchodu do penze, i když dochází k jeho postupnému navyšování.

Obr. 11: Penzijní věk ve vybraných zemích

Zdroj: vlastní zpracování dle Lov om social pension nr 1239/2016, OECD (2019) a zákona č. 155/1995 Sb., 2020.

Cílový stav pro Česko, tedy 65 let, je ovšem výchozí stav pro Dánsko i Portugalsko, které dále navyšují svůj penzijní věk, a to dvěma odlišnými způsoby. Zatímco dánský způsob je pevně daný a v budoucnosti je jeho změna závislá na politickém rozhodování, tak Portugalsko určuje tento věk na základě změny dožití (viz vzorec 9), což přináší negativum v podobě ekonomického uvažování – obyvatelstvo ví nejdříve dva roky předem, kdy odchází do penze, naproti tomu rozdíl se týká nejvýše 4 měsíců. Výhodné je naopak snížení politického rozhodování, pokud budou zachována tato pravidla.

Česko a Portugalsko mají jako další podmínku započítatelnou dobu, tj. zaměstnaneckou historii. Zatímco v Česku dochází k navyšování této doby, tak Portugalsko ponechává danou dobu, což je dáno již tak vysokou dobou 40 let proti českých výchozím 25 letům,

resp. 35 letům od roku 2018. Dánsko vzhledem k systému nemá takové období určené, krom případného nárokování předčasné penze.

Dále dochází ke změnám s ohledem na předčasnou penzi, přičemž dánská podoba se blíží českému řádnému penzijnímu věku. V Česku i Portugalsku v případě dřívější penze dochází ke krácení dávky. V případě Dánska tomu u veřejného pilíře není.

V rámci valorizace veřejné penzijní dávky lze spatřovat tři tendence. Zatímco český způsob valorizace ponechává, resp. zvětšuje rozdíl v penzích, resp. v zásluhové výměře, tak v Dánsku je rovněž jednotně valorizována základní částka, ale díky omezením bere v potaz osoby zvláště příjmově na nižší úrovni. Podobné je to u penzijního příspěvku, který navíc nereflktuje strávenou dobu v Dánsku. Portugalský způsob se odlišuje nejvíce, neboť nebere v potaz jen meziroční změny cen, ale rovněž výši penzijní dávky jako takové, jedná se tedy o opačný trend, než je nastolen v Česku ve vztahu k diferencím penzijním dávek pro penzisty, kteří začínají pobírat penzi ve stejném roce, ale dávka nabývá jiných hodnot. Zatímco v Česku dochází k prohlubování rozdílu, tak v Portugalsku to tak nemusí nutně být vzhledem k nastaveným pravidlům.

4.2.1 Fiskální udržitelnost

Fiskální udržitelnost veřejných financí může být vyjádřena několika ukazateli, v rámci této práce bude využit ukazatel S2 představený v kap. 1.2.1. Obr. 12 zachycuje časový vývoj pozice vybraných států, tj. Česka, Dánska a Portugalska, a to v letech 2009, 2012, 2016 až 2018, krom Portugalska, kde není dostupný údaj za rok 2012.

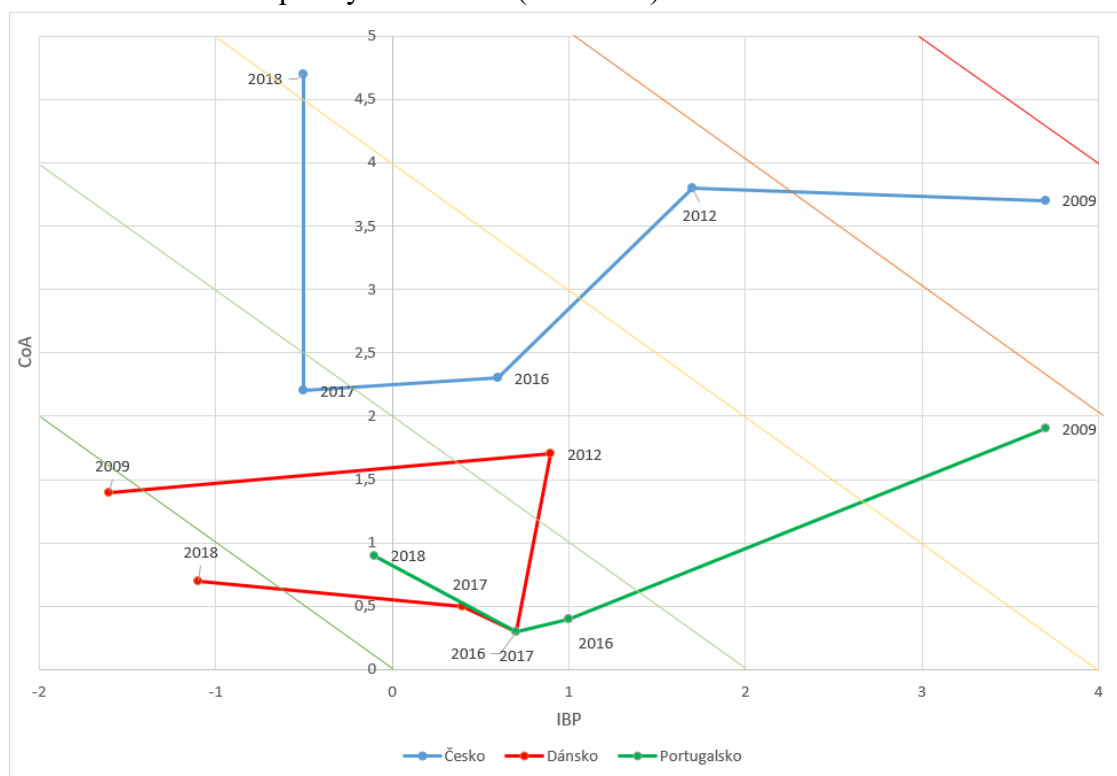
Z obr. 12 je patrné, že za celé období se státy pohybují v I. a II. kvadrantu, tj. na kladné straně osy y, tedy CoA, což předznamenává nepříznivé budoucí období. Naproti tomu pohyb na ose x, tedy IBP, značí změny, které se týkají současného období.

Česko i Portugalsko v roce 2009 začínají v nepříznivém současném období a v dalším vývoji je patrné, že oba státy se blíží do II. kvadrantu, kam se Česko dostává v roce 2017, Portugalsko o rok později. Tedy jejich současná pozice je příznivá. Dánsko se odlišuje, neboť již jeho počáteční pozice je příznivá, následuje krátké období nepříznivého stavu a zpětný návrat.

V dlouhém horizontu je patrná lepší pozice Dánska a Portugalska, což lze přičíst již provedeným opatřením ve vztahu ke stárnutí (zvyšování penzijního věku, u Dánska podpořené II. pilířem).

Zajímavý je celkový výsledek, kdy Dánsko má výsledek S2 do 2, tedy existuje zde menší riziko pro veřejné finance, krom roku 2012. U Portugalska je patrné zlepšení z téměř 6 na současný pohyb kolem 1, tedy z hranice mezi středním až vysokým rizikem na nízké riziko. Naproti tomu se Česko na počátku pohybovalo na úrovni 7 (vysoké riziko) a v současnosti je mírně nad úrovní 4, což znamená úroveň středního rizika. Tedy nejlepší fiskální pozici má Dánsko, následované Portugalskem a s jistým odstupem je Česko.

Obr. 12: Ukazatel S2 pro vybrané země (v % HDP)

Zdroj: vlastní zpracování dle Evropské komise (2009; 2012; 2017; 2018; 2019), 2020.

Tato analýza předznamenává nutnost provedení reforem v penzijním systému v Česku tak, aby se jeho dlouhodobá pozice zlepšila. I přes současnou relativně dobrou pozici Česka se tak tato země dostává na úroveň středně rizikové země.

4.2.2 Finanční udržitelnost

Finanční udržitelnost veřejných penzijních systémů může být hodnocena výpočtem IPD, jak je uvedeno v kap. 1.2.1. Tento výpočet čisté formy IPD zachycené ve vzorci 2 má dvě části. Základem je hodnota celkových závazků k současným, ale i budoucím penzistům (viz vzorec 4). Od této hodnoty lze pak odečítat příjmy, které se vážou k penzijnímu schématu (viz vzorec 3). Vzhledem k tomu, že výše IPD je dána hodnotou k počátku výpočtu, tak je nutné hodnoty celkových příjmů a výdajů diskontovat. V této práci bude

využito diskontní sazby 2 %, kterou např. využívá i Holzmann, Palaios & Zvinieni (2001).

Výpočet IPD v této práci je ovlivněn autorovou studií (Pokorný & Hejduková, 2019), ve které se zabýval výpočtem IPD v hrubé i čisté podobě na příkladu Česka a Dánska. Studie je brána převážně na základě historických dat, tedy studie je statická v rámci nezávislých proměnných. V této práci je přidáno pro výpočet Portugalsko, rovněž dochází k přidání scénáře E, jak bude dále ukázáno. Zároveň byla pro Česko a Dánsko upravena data tak, že výpočet IPD je prováděn v období let 2020-2060, jakožto provedení i aktualizace mezd, která je brána pro výpočet, a hodnot HDP, jak je uvedeno v tab. 8.

Pro výpočty závislých proměnných, ale i pro rozdělení populace do tří skupin, jak bude dále uvedeno, a pro výpočet statistických ukazatelů byl využit Microsoft Excel a jeho funkce.

Při výpočtu IPD byly vzaty v úvahu různé scénáře, které ovlivňují penzijní věk a tyto scénáře jsou zpracovány pro všechny země. Scénáře A a C se zaměřují na penzijní věk před provedením reformy, scénáře B, D a E jsou reformní scénáře, které byly zároveň zachyceny v rámci penzijního věku na obr. 11. Tedy scénář:

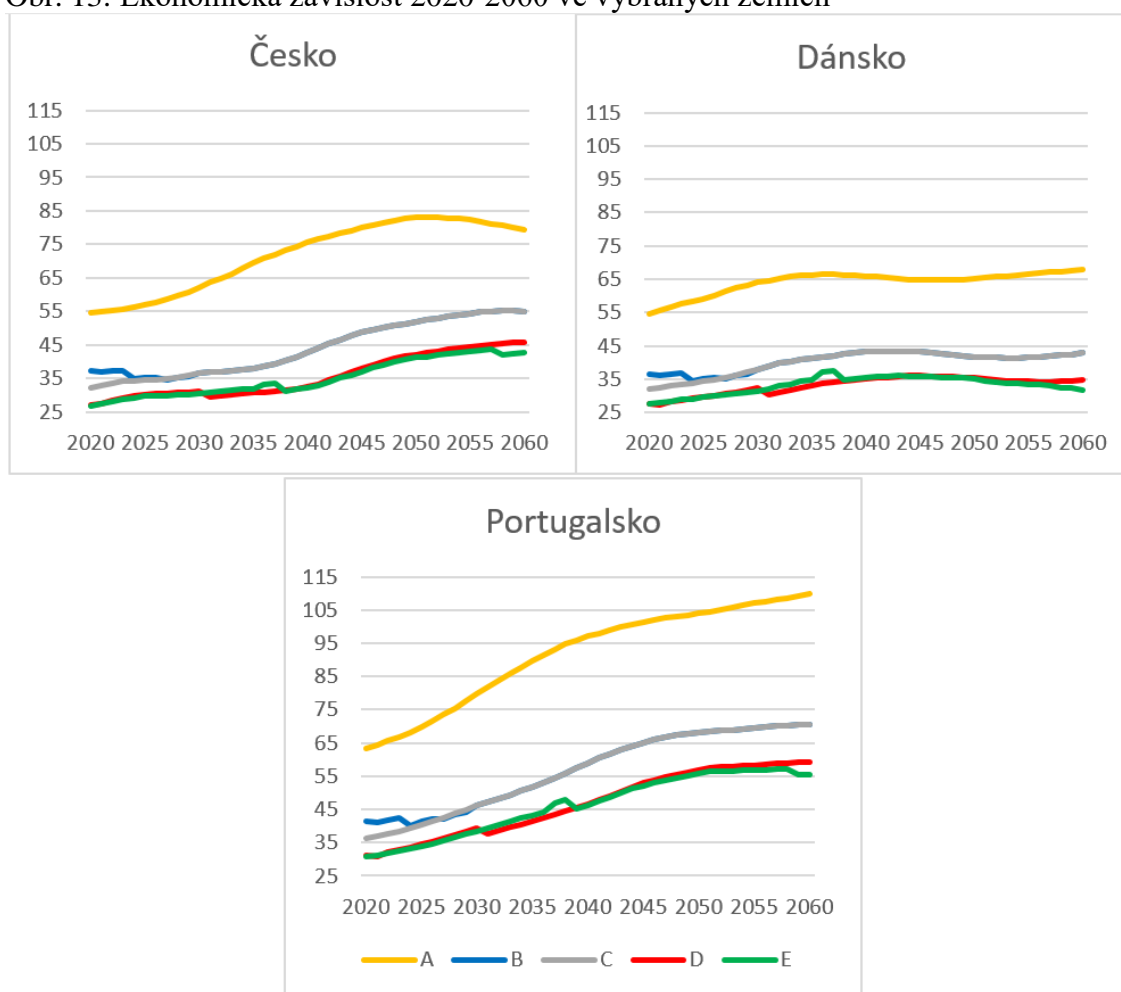
- A) český penzijní věk před provedením reformy, u mužů je penzijní věk 60 let a u žen se dvěma dětmi 55 let,
- B) Česko po reformě a postupné navyšování věku na 65 let pro muže i ženy, opět využito případu žen se dvěma dětmi,
- C) penzijní věk je 65 let, tedy jak v Dánsku tak Portugalsku před reformou,
- D) dánský penzijní věk, který se zvyšuje z 65 na 68 let,
- E) portugalský penzijní věk je nově ovlivněn dobou dožití.

Na základě toho plyne nutnost různého rozdělení populace v zemích s ohledem na penzijní věk. Vzhledem k tomu bylo využito mechanismu, který využívá Gil et al. (2009), tedy rozdělení osob do 15 let, od 15 let do penzijního věku a od penzijního věku výše. Zároveň je bráno v potaz, že dochází ke zvyšování věku v rámci roku. To je reflektováno na základě předpokladu rovnoměrného rozdělení. Tato aplikace je znázorněna na obr. 13.

Jak je patrné, tak scénář A by byl nejméně příznivý pro Portugalsko, kde by došlo ke stavu, kdy počet osob ve skupině od 15 let do penzijního věku by byl menší než počet penzistů. V případě Česka i Dánska by došlo ke snížení poměru na necelé dvě osoby v produktivním věku proti jednomu penzistovi.

Pro scénář B dochází k rapidnímu snížení podílu ekonomické závislosti. Od roku 2031 je tento scénář totožný se scénářem C, u kterého je podíl v Česku i Portugalsku vyšší než 50 % na konci sledovaného období. Scénáře D a E jsou si vcelku podobné. V Dánsku je u těchto scénářů nejmenší podíl, a to na úrovni 35 %. O cca 10 procentních bodů více než u Dánska je v Česku a o dalších 10 procentních bodů je to u Portugalska. Jak je patrné, tak Portugalsko při aplikaci každého ze scénářů má nejvyšší podíl ekonomické závislosti, což je dáno i úbytkem obyvatelstva tak, že v roce 2060 bude mít Portugalsko 89 % dnešní populace, u Česka nedojde k větší změně. U Dánska dojde k nárůstu na 112 %.

Obr. 13: Ekonomická závislost 2020-2060 ve vybraných zemích

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování dle CZSO (2020), INE (2020) a StatBank (2020), 2020.

V rámci výpočtů celkových příjmů, výdajů a čistého IPD bylo využito proměnných, které jsou zachyceny v tab. 8, proti původní studii došlo k aktualizaci některých údajů pokud tak bylo možno učinit. Celkové výdaje, tedy hrubý IPD, přitom vychází ze vzorce 4, jak již bylo uvedeno, a to pro všechny země.

Tab. 8: Přehled proměnných a statistických ukazatelů

Proměnná	Statistický ukazatel	Popis	Časové období	Zdroj
Závislé proměnné				
TE_{jt}^*	celkové výdaje (hrubý IPD)	$(NR_{jt} B_j W_j) / GDP$	2020-2060	X
TR_{jt}^{**}	celkové příjmy	$(NW_{jt} W_j c_j) / GDP$	2020-2060	X
net IPD _{jt}	čistý implicitní penzijní dluh	$(TR_{jt} - TE_{jt}) / GDP$	2020-2060	X
Nezávislé proměnné				
NR_{jt}	počet penzistů	podíl populace (RA+) na základě projekce	2020-2060	CZSO, INE, StatBank
B_j	náhradový poměr	průměrná penze/průměrná mzda	2008-2018	CZSO, INE, StatBank
NW_{jt}	počet pracujících	populace (15-RA+) * míra zaměstnanosti	2020-2060	CZSO, INE, StatBank
	míra zaměstnanosti		2008-2019	CZSO, INE, StatBank
W_j	mzda	průměrná mzda	2019	CZSO, INE, StatBank
c_j	sazba příspěvku	pojištění určené na penze	2020	MPSV, OECD
p_j	koeficient portugalského penzijního systému	schémata pro soukromé zaměstnance/celkové penzijní výdaje	2020-2060	Office for Economic Policy and International Affairs
tw_j	daň z výnosu penzijní aktiv soukromých společností	daňový výnos v přepočtu na osobu (15-RA)	2012-2019	StatBank
tr_j	daň z penzijních aktiv za domácnost	daňový výnos v přepočtu na penzistu (RA+)	2012-2019	StatBank
GDP_j	hrubý domácí produkt	souhrn produkce za rok na území daného státu	2019	Eurostat

Pozn.: RA penzijní věk. * pro Portugalsko: $(NR_{jt} B_j W_j) / GDP p$. ** pro Dánsko: $TR_{jt} = NW_{jt} * tw_{jt} + NR_{jt} * tr_{jt}$.

Zdroj: vlastní zpracování na základě Pokorný & Hejduková (2019), 2020.

V případě Portugalska je však v rámci veřejných výdajů nutno zahrnout schéma CGA, bez jeho využití se hodnoty blíží 6 % v roce 2020, tedy necelých 330 000 mil. Kč. V rámci toho bylo zvoleno použití koeficientu p , který odhaduje procentuální výši schémat pro soukromé zaměstnance. Koeficient p vyplývá z výše rozdělení dle Office for Economic Policy and International Affairs (2018). To znamená změnu od 65,6 % v roce 2020

k 91,7 % v roce 2060, jedná se tedy o dynamický prvek v této studii. Historická data pro koeficient p byla vyhodnocena jako nedostatečná, a to vzhledem ke snižování významu schématu CGA, resp. jeho finančním výdajům.

U příjmů je dále nutná úprava o dánskou modifikaci. Zatímco u Česka i Portugalska existuje systém pojistného a je tak využito vzorce 3, tak v případě Dánska bude využito zdanění v rámci II. pilíře, jak bylo již autorem použito (Pokorný & Hejduková, 2019).

Modifikace výpočtu je ovlivněna modelem zdanění ETT, a z toho důvodu jsou ve vzorci dvě komponenty. První se věnuje průběžnému zdaňování výnosů tw_{jt} , ta se týká osob pracujících, a druhá komponenta je ovlivněna následnou dávkou ze systému a jejím zdaněním tr_{jt} , která ovlivňuje penzisty, proto:

$$TR_{jt} = NW_{jt} * tw_{jt} + NR_{jt} * tr_{jt} \quad (12)$$

V tab. 9 je přehled dvou ukazatelů z tab. 8. Jedná se o náhradový poměr a míru zaměstnanosti. Jak je patrné, tak v rámci náhradového poměru jsou menší odchylky v rámci směrodatné odchylky, tedy i přes změny výše penzí a mezd dochází k vyrovnávání náhradového poměru, což je ovlivněno valorizací. Naproti tomu větší rozdíly existují u míry zaměstnanosti, to je dáno ekonomickým cyklem.

Tab. 9: Statistické charakteristiky ukazatelů (v %)

Ukazatel	Průměr	Min.	Max.	Směrodatná odchylka
Náhradový poměr: Česko	42,18	38,97	43,76	1,42
Dánsko	39,98	38,48	40,69	0,66
Portugalsko	42,63	40,43	44,27	1,28
Míra zaměstnanosti: Česko	69,3	65,00	74,80	3,28
Dánsko	72,58	70,80	76,40	1,58
Portugalsko	64,99	60,60	70,50	3,23

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování, 2020.

Na základě toho došlo k vytvoření modelů pro jednotlivé státy a k výpočtům celkových očekávaných výdajů a příjmů veřejných penzijních systémů.

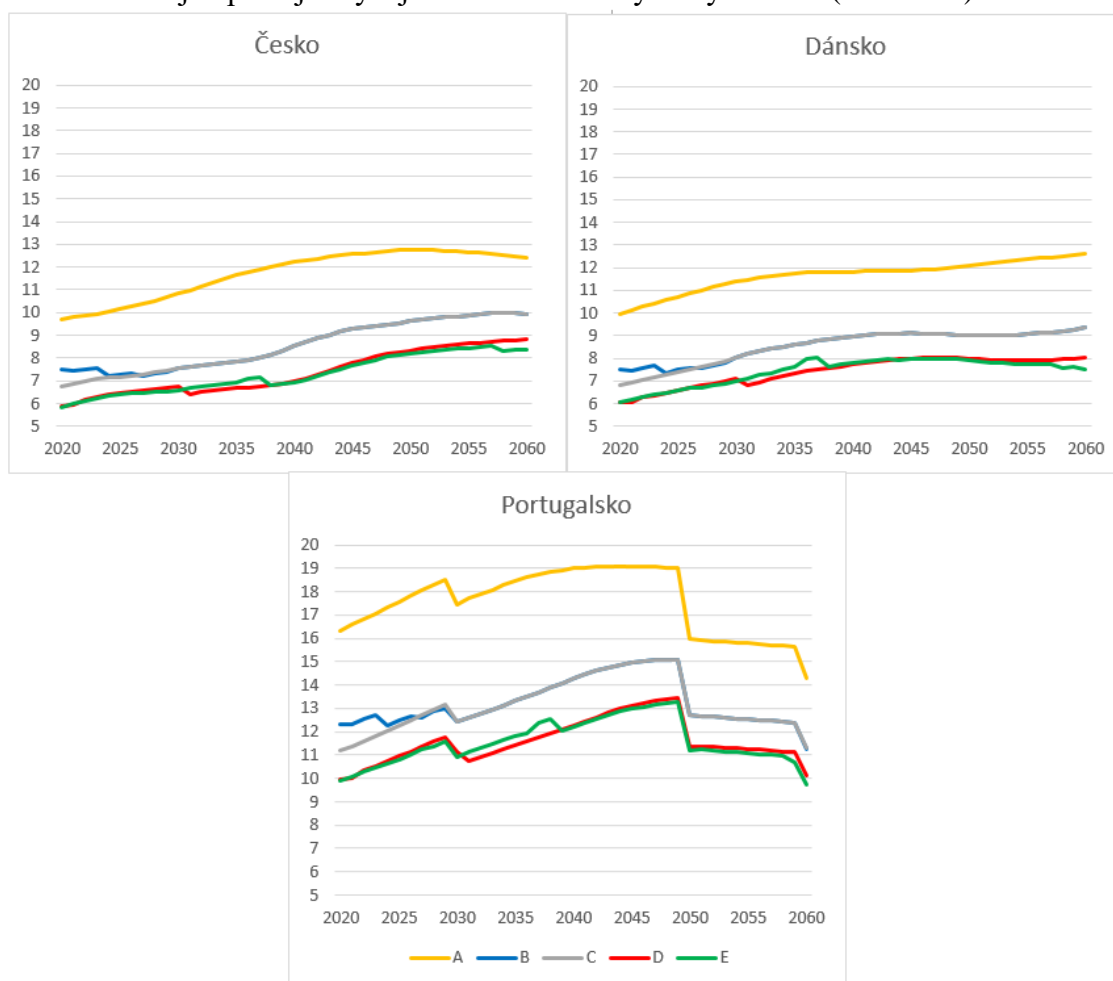
Z obr. 14 vyplývají výdaje, které jsou představeny v jednotlivých zemích dle scénářů. V případě Česka je tak aktuální scénář B, který představuje krátký pokles veřejných penzijních výdajů, u kterých bude následovat ve 30. letech 21. století růst vyvolaný

nástupem tzv. Husákových dětí do penze. Zvýšením penzijního věku (scénář A) se tak Česko vyhnulo nárůstu o 2,3 p. b. HDP v roce 2020 a o 2,5 p. b. v roce 2060. Nejvyšší penzijní výdaje jsou předpokládány v roce 2058.

Aktuální dánský scénář D zajistil proti původnímu scénáři pokles na počátku o 0,8, resp. na konci o 1,3 p. b. HDP. Nejvyšší výdaje dle modelu nastanou v roce 2060.

V případě Portugalska je v současnosti směrodatný scénář E, který proti původnímu plánu C představuje snížení výdajů na počátku o 1,3 p. b. HDP a v roce 2060 o 1,6 p. b. Přičemž vrchol představuje rok 2049.

Obr. 14: Veřejné penzijní výdaje 2020-2060 ve vybraných zemích (v % HDP)

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování, 2020.

Na základě těchto dat lze vypočítat diskontováním hodnot hrubý IPD, ten je zachycen v tab. 10. Proti původní studii dochází k rozdíům s ohledem na aktualizaci dat a odebrání roku 2019 pro výpočty. V tabulce jsou dále zvýrazněny aktuálně platné scénáře. Jak je z toho patrné, tak nejvyšší výdaje v porovnání s HDP připadají na Portugalsko, které by bylo možné srovnávat pouze se scénářem A v Česku a Dánsku. Nižší výdaje má Česko,

ale přesto se jedná o 237 % HDP. Nejnižší podíl má Dánsko se scénářem D. Dále je patrné, že scénáře D a E jsou si velmi podobné ve výši, což je patrné i z obr. 11, jak bylo uváděno výše.

Tab. 10: Hrubý IPD ve vybraných zemích (v % HDP)

Scénář	Česko	Dánsko	Portugalsko
A	326	326	501
B	237	239	374
C	235	237	370
D	203	207	326
E	202	207	325

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování, 2020.

Pokud dojde ke srovnání hrubého IPD v rámci jiných studií, tak Zvinienė & Packard (2004) v roce 2020 očekává výši IPD v Uruguayi na úrovni 150 %, ale v případě neprovedení reformy o 80 p. b. více. V rámci evropských zemí byla v roce 1990 předpokládaná výše hrubého IPD ve Francii 216 %, v Itálii dokonce 242 % HDP. Naproti tomu u Německa byla výše 157 %, Velké Británii 139 % a v USA jen 112 % HDP. Tedy je patrné ovlivnění výše v rámci podoby penzijní politiky (Holzmann, 1998).

Tab. 11: Čistý IPD ve vybraných zemích (v % HDP)

Scénář	Česko	Dánsko	Portugalsko
A	109	285	358
B	- 21	195	200
C	- 24	192	196
D	- 71	161	141
E	- 73	161	140

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování, 2020.

Cípra (2012) v této souvislosti upozorňuje i na tzv. Holzmannovo pravidlo, které říká, že výše hrubého IPD odpovídá zhruba dvaceti až třicetinásobku roční výše penzijních nákladů v procentech HDP. Dle údajů Eurostatu (2020) z roku 2017 by to pro Česko

znamenovalo hodnotu mezi 136 a 204 % HDP, při aktualizaci údajů je možné získat rozmezí v rámci 166 a 249 % HDP (Pokorný, 2019a). Např. Bezděk (2000) očekával výši IPD v roce 2070 ve výši 308 % HDP.

Dánsko by se mělo nacházet v rozmezí 192 a 288 % a v případě Portugalska 208 a 312 %. Zatímco Dánsko se tak vejde do rozmezí, tak u Portugalska to není možné, což je dáno hrubostí prvotního odhadu, které je v Portugalsku narušeno demografickým vývojem.

Po snížení výdajů o příjmy v rámci penzijního systému lze vypočítat čistý IPD, který je zachycen v tab. 11, přičemž kladná hodnota předznamená dluh, naproti tomu záporná hodnota přebytek veřejných penzijních schémat. U příjmů je nutné brát ohled na jejich snadnější ovlivnění ve smyslu ekonomického cyklu, kdy dojde ke změně míry zaměstnaných osob či ke snížení růstu mzdy, ale i při dalším růstu penzí. Např. při srovnání penzí a mezd mezi roky 2008 a 2011 je patrný rychlejší růst penzí, a to u všech tří zemí. Zatímco penze vzrostly o 8-10 %, tak mzdy od 5 do 8 %. Z toho důvodu je nutné brát příjmy více obezřetněji. Zároveň to může být důvod, proč je více využíváno v literatuře hrubé podoby IPD proti čistému IPD.

Z uvedené tab. 11 je patné, že v případě pokračování současných podmínek by byla výše čistého IPD v Česku záporná, tedy bylo by vytvořeno kladné saldo. Naproti tomu současný dánský a portugalský scénář je představován dluhem. V případě Portugalska je to dáno stárnutím populace, kdy aktivní část populace (od 15 let do penzijního věku) nebude odvádět dostatečnou výši příspěvků, oproti Česku. U Dánska se jedná o založení celého systému na obecném zdanění, což je typické pro sociálně-demokratický model.

4.2.3 Sociální udržitelnost

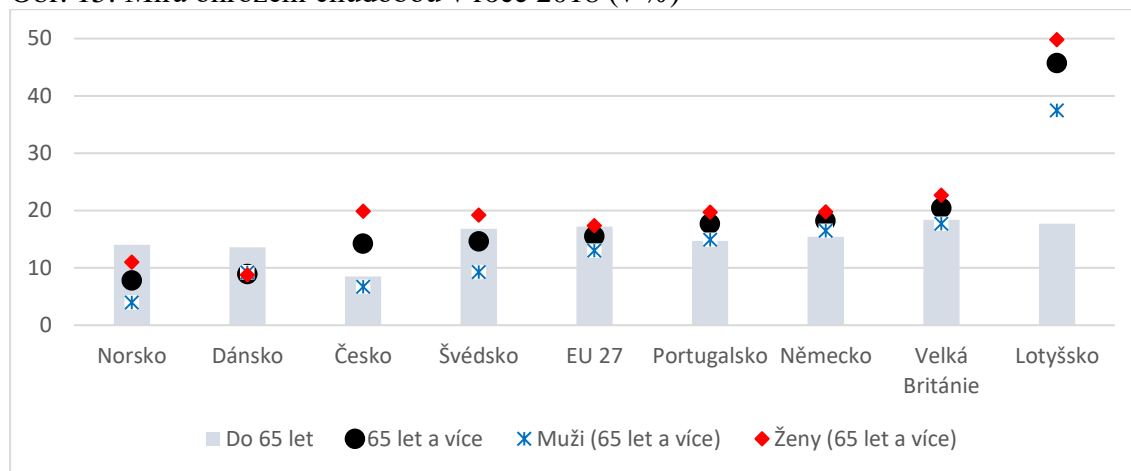
První ukazatel, který je nutné nadefinovat v rámci sociální udržitelnosti je míra ohrožení chudobou. Tento ukazatel je definován disponibilním příjmem po sociálních transferech, který je nižší než 60 % mediánu takového příjmu. Jak uvádí Eurostat (2020), tak tento příjem nutně neznamená nízkou životní úroveň.

Obr. 15 zachycuje tuto problematiku v několika zemích pro dvě skupiny obyvatel, a to do 65 let a od 65 let více, tedy nejedná se o striktní rozdělení mezi pracující a penzisty. Jak je patrné, tak situace skupiny do 65 let je ve vybraných zemích nízká. Nejnižšího procenta ohrožení dosahuje Česko, ostatní státy se pohybují od 13 do 19 %. Opačná situace nastává u osob nad 65 let. Nejnižší míru ohrožení mají v tomto případě severské státy a Česko. Důvodem v severských zemích je patrně dán solidární částí penzijního

systému. V případě Česka lze tento důvod hledat v poměrně nižší penzi, která má tendenci snižovat rozdíl na základě pojištění, jak bylo uváděno již výše.

Krom Dánska zároveň platí, že ve vybraných zemích z obr. 15 existuje vyšší ohrožení žen než mužů. Největší rozdíl je v Česku, naproti tomu nejmenší je právě v již zmiňovaném Dánsku, kde je situace opačná. Nízký rozdíl v případě Dánska souvisí s I. pilířem, který dává stejné podmínky s ohledem na dobu strávenou v Dánsku a v případě dalších příspěvků testovaných na příjem.

Obr. 15: Míra ohrožení chudobou v roce 2018 (v %)

Zdroj: vlastní zpracování dle Eurostatu (2020), 2020.

Naproti tomu rozdíl v Česku je nutné hledat v rozdílech výše pojistného, tedy již v zaměstnanecké historii. Při náhledu na rozdíl v odměňování mužů a žen je patrné, že největší rozdíly jsou v Itálii, Polsku či Maďarsku. Z výše uvedených zemí se jedná právě o Česko (rozdíl 15,2 %). Naopak nejmenší rozdíly jsou ve Skandinávii, např. u Švédska činí rozdíl 4,7 %, u Norska 5,2 % a u Dánska 7,2 %. U Lotyšska, kde je velký rozdíl míry ohrožení chudobou, je naopak nízká míra rozdílu v příjmu (4,2 %), která ale byla ještě před 15 lety dvojnásobná. Nehledě na to, že záleží i na vlivu penzijních schémat v rámci rozdělení univerzálních dávek a dávek odvíjejících se od pojistného.

Dalším pohledem na penze může být její sdílení, a to v přesněji v podobě zda se některé dávky, ne primární penze, ale příplatky, vztahují na osoby dle stavu, tedy osoby svobodné či v páru. V Dánsku i Portugalsku byly takové dávky představeny v kap. 3. V Česku takové dávky přímo orientované na penzisty v současné době neexistují, i když Důchodová komise schválila doporučení, které se ovšem týká sdílení vyměřovacích základů, tedy primární penzijní dávku (Vostatek, 2016). Cílem takto sdílených dávek je předpoklad úspor z rozsahu.

5 Výsledky a diskuze

Na základě třetí a čtvrté kapitoly práce jsou zde zodpovězeny tři výzkumné otázky, které byly položeny v části Cíl a metodika. Dále jsou zde zhodnoceny penzijní systémy, a to na základě prvků udržitelnosti.

5.1 Výzkumné otázky

Jaký typ představují jednotlivé penzijní systémy dle představené typologie?

Každý z představených penzijních systémů je konstruován odlišně, ale i přesto jsou zde nacházeny podobnosti v rámci komparování. Při využití typologie penzijních modelů dle Vostatka (2006), jak bylo uvedeno v kap. 2.5, je patrná povinnost ve vztahu k hlavnímu schématu portugalského pojistného penzijního systému, který je orientován na pracující, a tím se jedná o selektivní přístup. Podobně je na tom i české pojistné schéma a dánský II. pilíř penzijního systému.

Naproti tomu Dánsko využívá v I. pilíři kombinaci veřejného schématu, který je automatický a je univerzalistický, proti tomu je doplněn selektivním povinným schématem ATP.

Na základě toho, že Česko i Portugalsko mají ve vztahu k penzijnímu systému dominantní selektivní povinné pojistné schéma, tak lze tyto modely označit jako konzervativní. Naproti tomu Dánsko má silné veřejné schéma v podobě státní penze včetně mnoha příspěvků, vzhledem k tomu je tato část zařaditelná do sociálně-demokratického modelu. Avšak vzhledem k vývoji II. pilíře je nutné reflektovat pravděpodobně budoucí sílící potenciál tohoto soukromého uspořádání, které lze zařadit i při působnosti trhu do konzervativního modelu.

Tedy konečné zařazení dánského penzijního systému jako celku by mělo být na obr. 5 v sociálně-demokraticém modelu, avšak v těsné blízkosti III. kvadrantu, kde je umístěn konzervativní model, neboť při dalším posilování konzervativní části a při oslabování sociálně-demokratického modelu (ať už nízkou mírou valorizace nebo úpravou hodnot pro krácení dávky) může dojít k vytvoření konzervativního modelu, který bude mít blízko k sociálně-demokratickému modelu.

U Česka i Portugalska nelze v současné době předpokládat změnu konzervativního modelu, i když v případě Portugalska lze hovořit o mechanismech, které mají blízko k liberálnímu modelu, tedy penzijní dávky nastavené na úrovni základního zabezpečení.

Jaká je citlivost implicitního penzijního dluhu na jeho komponenty?

V rámci této otázky je analyzován scénář C, jak byl představen v kap. 4.2.2. Tedy základní penzijní věk je 65 let při zachování výše uvedených vzorců, a to včetně modifikací pro Dánsko a Portugalsko.

Citlivost IPD na komponenty je počítána jako diference při změně proměnné o 1 jednotku. V případě penzijního věku se jedná o 1 rok, u ostatních proměnných o 1 %. Výsledky jsou zachyceny v tab. 12. Zároveň lze sledovat dva druhy proměnných. První skupina při zvýšení o jednotku sníží hodnotu IPD, v případě druhé dojde ke zvýšení IPD.

Tab. 12: Citlivost čistého IPD na komponenty

Proměnná	Česko		Dánsko		Portugalsko	
	+	-	+	-	+	-
Penzijní věk	-17,5	17,4	-11,9	12,0	-21,0	21,1
Náhradový poměr	5,6	-5,6	5,9	-5,9	8,7	-8,7
Míra zaměstnanosti	-3,7	3,7	-0,5	0,5	-2,7	2,7
Mzda	0,2	-0,2	2,4	-2,4	2,0	-2,0
Sazba příspěvku	-9,2	9,2	X	X	-7,7	7,7
Dánská modifikace příjmů	X	X	-0,5	0,5	X	X

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování, 2020.

Z provedených výpočtů vyplývá, že nejvíce je ovlivněna výše IPD penzijním věkem. Zde je konkrétně největší vliv u Portugalska, což je dáno demografickou strukturou obyvatelstva. Samozřejmě zde není reflektován problém zaměstnanosti starších osob, což by mělo vliv na odváděné příspěvky.

Druhé místo v rámci citlivosti obsazuje v případě Dánska a Portugalska náhradový poměr, naproti tomu u Česka je to sazba příspěvku. V případě Dánska to lze vysvětlit modifikací příjmů, které nejsou tak vysoké, zatímco mezi Portugalskem a Českem je rozdíl ve výši sazby pojistného.

V rámci provedené analýzy citlivosti ovšem vyplývá výchozí pozice penzijního věku, a to bez ohledu na to, zda systém je v konzervativním či sociálně-demokratickém modelu penzijního systému. Důležitost věku potvrzuje i Cipra (2012), který uvádí, že v tzv. FRP modelu (fixed-relative position), tedy v modelu, který bere ohled na rovnoměrné zatížení generací ve veřejných penzijních systémech, které jsou financovány průběžně, při zvýšení penzijního věku o 10 měsíců dojde ke snížení penzijních nákladů o zhruba 10 %. Pokud dojde k proporčnímu zkrácení z jednoho roku na 10 měsíců, pak se jedná v Česku o změnu o 14,6 %, u Dánska jde o změnu o 10 % a v Portugalsku o 17,5 %.

Poskytují penzijní systémy v jednotlivých zemích dostatečnou ochranu penzistům před chudobou?

Jak je ukázáno v kap. 4.2.3, tak situace penzistů, kteří jsou ohroženi chudobou, je nejlepší v Dánsku, kde jsou méně ohroženi než zbytek populace. U Portugalska i Česka je tato situace opačná, avšak s tím rozdílem, že u Portugalska se jedná o malou odchylku. Zároveň však platí, že z globálního pohledu je v Portugalsku ohrožena téměř pětina penzistů a situace není o moc lepší ani v Česku.

Tedy Dánsko poskytuje dostatečnou ochranu penzistů před chudobou, což je ovlivněno sociálně-demokratickým modelem, kdy v I. pilíři penzijního systému není dána závislost na dřívějších příjmech, naopak je zde ovlivnění současnými příjmy. Tento mechanismus je navíc zdůrazněn v penzijním příspěvku, který je již několik let vyšší než základní částka. Tím je umožněno základní pokrytí i u osob, které by neměly nárok, příp. by docházelo ke krácení s ohledem na strávenou dobu v Dánsku.

Naproti tomu v Česku i Portugalsku je tato situace jiná a dochází k ovlivnění podstatné části celkové penzijní dávky v závislosti na zaměstnanecké historii. Tento fakt je podpořen i tím, že z veřejných schémat plynou podobné průměrné výše penzijních dávek v relaci k průměrným mzdám, což zachycuje tab. 9. Nicméně pro dánské penzisty zde existuje i II. pilíř.

V současné době nelze předznamenávat, jak bude situace v Dánsku pokračovat vzhledem k vývoji II. pilíře a oslabování základní částky. Avšak vzhledem k dlouhodobému politickému konsensu, který dlouhodobě vede k sociálně-demokratickému modelu, vyjma krátkého období Rasmussenovy vlády, lze předpokládat, že snaha o zapojení soukromého sektoru v rámci penzijního systému nepovede k celkovému oslabení I. pilíře, ale spíše k soustředění sociální ochrany penzistů, a to s ohledem na jejich potřeby.

Souhrnem lze říci, že Dánsko poskytuje dostatečnou ochranu penzistům. V případě Česka a Portugalska je tato situace odlišná. I přes existenci portugalského nepříspevkového schématu je patrná jeho slabá pozice v rámci celkového uspořádání. Portugalským hlavním mechanismem tak zůstává rodina, což se i vymyká z režimů sociálního státu. V českém prostředí konzervativního uspořádání lze hledat možnosti mezi dalšími obecními sociálními programy, nebo v rámci rodiny. Situace českých penzistů ovšem není řešena cíleně v rámci sociální ochrany, např. již u zmiňované otázky bydlení.

5.2 Zhodnocení penzijních systémů

Na základě kap. 3 a 4 byla vytvořena tab. 13, která zachycuje důležité faktory pro hodnocení penzijních systémů vybraných zemí v širších souvislostech. Zároveň tato tabulka představuje východisko pro definování návrhů pro jednotlivé země.

Pro penzijní systémy jako takové je důležitá obecná pozice státu v rámci hlediska obyvatelstva, hospodářství a politického systému. Obyvatelstvo je určující prvek, který představuje demografický vývoj, s čímž úzce souvisí i možnosti ekonomického rozvoje společnosti. Politický systém se týká především stability a schopnosti konsenzuálního rozhodnutí, tedy je zde vliv politické kultury.

Z výše uvedeného je patrné, že v rámci hlediska obyvatelstva je nejvíce ohroženo Portugalsko, jehož demografický vývoj není příznivý, a to zvláště v podmínkách penzijního systému jaký v Portugalsku funguje. Situace v Česku je lepší, neboť na konci sledovaného období by měl zůstat přibližně stejný počet obyvatel jako v roce 2020. Nejpriznivější pozici v rámci obyvatelstva má Dánsko, které ovšem v dlouhém horizontu omezuje daňově financovaný I. pilíř.

V rámci hospodářství existuje další negativní ovlivnění na straně Portugalska, které je v rámci vyspělých ekonomik slabším členem. Proti tomu současná situace Česka a Dánska je optimistická. V době psaní této diplomové práce je ovšem nutné upozornit na ekonomické důsledky krize, která souvisí s pandemickým šířením COVID-19. Lze očekávat snížení míry zaměstnanosti, což povede ke zvýšení IPD, jak bylo uvedeno v kap. 5.1, a to včetně vlivu na výši IPD. U Portugalska je v rámci toho možné očekávat zvýšení IPD a u Česka snížení přebytků v rámci penzijního systému, resp. vytvoření budoucího dluhu v tomto systému.

Ač se jedná o tři evropské demokratické země, tak je patrná odlišná politická kultura v rámci stanovování dlouhodobých politik, což by penzijní politika jistě měla být. Zatímco v Dánsku i Portugalsku se povedlo reformovat penzijní systémy, a to i u nepopulárního zvyšování věku, tak v Česku, kde se povedlo sice zvýšení penzijního věku, bez kterého by byl penzijní systém a jeho udržitelnost v mnohem horší pozici, avšak nedochází k hlubším reformám, resp. došlo ke vzniku a brzkému zániku II. pilíře, což nemůže vyvolat pozitivní ohlasy u veřejnosti, neboť to znamená nestabilitu pro chápání penzijního systému. V rámci toho je dále nutné zmínit, že politická reprezentace není ani řádně schopná představovat tato opatření, jeho příčiny a důsledky.

Pro penzijní systém je dále nutné chápání sociálních politik, které zajišťuje sociální stát. Výše bylo uvedeno, že nejnižší výdaje má Česko, kterému se ale rovněž daří mít nízké ohrožení chudobou. Nejvyšší výdaje jsou sice v Dánsku, ale projevuje se zde snaha o snížení těchto výdajů, např. právě v penzijním systému. Z povahy portugalského sociálního státu plyne důležitost rodiny jako subjektu sociální pomoci.

V rámci samotného penzijního systému je primárně důležitý parametr penzijního věku, který je ve srovnání se zbývajícími zeměmi v Česku stále poměrně nízko, naproti tomu dochází ke sjednocení penzijního věku. U Dánska a Portugalska došlo ke zvýšení, v případě Portugalska je zde i sníženo politické ovlivnění, a to formou závislosti věku na době dožití. Přesto zde nastávají negativní problémy s některými povoláními, které jsou náročnější na fyzickou zdatnost již v průběhu života, jako jsou například horníci.

Pro takové osoby, ale i další, přichází v úvahu možnost předčasné penze. V Česku i Portugalsku existuje tato možnost při dovršení dané započitatelné doby a věku. Lze předpokládat dřívější nástup do prvního zaměstnání takovýchto povolání, např. ve 20 letech by to znamenalo při nepřetržitých zaměstnáních dovršení 35 let české započitatelné doby v 55 letech, tedy existuje zde rezerva, v Portugalsku při 40 letech v 60, což opět představuje možnou rezervu do předčasného penzijního věku. Na druhé straně zde existuje trvalé krácení penzijní dávky v rámci I. pilíře. U Dánska je dán požadavek na splnění finanční rezervy, což může být pro tyto zaměstnance obtížnější, zároveň zde v pozdějším věku nevzniká trvalé snížení.

I přes proces digitalizace a robotizace v rámci ekonomiky je nutné stále brát v úvahu existenci fyzicky náročných povolání, u kterých bude zapotřebí předčasný odchod do penze.

Tab. 13: Zhodnocení faktorů ve vybraných zemích

Faktor	Česko	Dánsko	Portugalsko
Obyvatelstvo	podobný počet	zvyšující se počet	snižující se počet, stárnutí populace
Hospodářství	rozvíjející se ekonomika	silná ekonomika v rámci EU	slabší ekonomika
Politický systém	změna struktury politických stran, nestálost rozhodnutí	stabilita, konsenzus	stabilita
Sociální stát	nízké výdaje	vysoké výdaje, snaha zapojení soukromého sektoru	relativně nízké výdaje, důležitost rodiny
Penzijní věk	relativně nízký, dochází ke sblížení věku mužů a žen	zvyšující se, možné problémy v budoucím navyšování v rámci politického rozhodování	zvyšující se na základě exogenní proměnné, snížení politického ovlivnění
Předčasná penze	relativně nízký penzijní věk, trvalé krácení	potřeba prokázání úspor, omezené dávky v průběhu, následně plná penze	reflektována započitatelná doba a věk, trvalé krácení
I. pilíř	zásadní role	důležitá role, postupné oslabování	zásadní role
II. pilíř	zrušen	sílicí pozice	neexistuje
III. pilíř	minoritní	minoritní, ale dáno snahou podpory II. pilíře	minoritní
Diverzifikace rizika	ne	ano	částečně v I. pilíři
Fiskální udržitelnost	vysoké riziko	nízké riziko	nízké riziko
Finanční udržitelnost	předpokládaná vyrovnanost IPD	relativní vysoký IPD, dáno způsobem financování	relativně vysoký IPD, stárnutí populace
Sociální udržitelnost	vyšší ohrožení proti zbytku populace, velký rozdíl na základě pohlaví	nízké ohrožení	vyšší ohrožení, ale podobné v rámci zbytku populace

Zdroj: vlastní zpracování, 2020.

V Portugalsku existuje zároveň druhý penzijní věk, který je určen některým povoláním, např. učitelé, někteří zaměstnanci zdravotních služeb apod. Tato povolání lze označit za náročná především po psychické stránce. Dochází tak k reflexi další skupiny povolání.

Penzijní systémy v Česku a Portugalsku jsou si podobné v rámci svého designu, který je zaměřen na I. pilíř a dále existuje doplňkový minoritní III. pilíř. Rozdíl nastává u I. pilíře v rámci fungování financování. Zatímco v Česku neexistuje fakticky penzijní účet, i když je znázorňován (viz MFČR, 2020), a proto dochází k zahrnování sald do státního rozpočtu (jak přebytků, tak deficitů). Naproti tomu je v Portugalsku pravidelně odváděna část příspěvků, která je případně doplněna o kladné saldo. Tyto finanční prostředky jsou alokovány na fondové financování, což napomáhá vytvoření rezerv právě při vzniku deficitů. Zároveň je tak podpořen finanční trh Portugalska a jeho rozvoj.

V Dánsku s rozvojem finančního trhu napomohl a stále napomáhá II. penzijní pilíř, jehož role v rámci celkové penzijní dávky zastává postupně větší roli, což je dáno postupným růstem tohoto opatření v rámci dané sazby.

Dánsko tím pádem diverzifikuje penzijní rizika v penzijním systému. U Portugalska je možné hovořit o částečné diverzifikaci v rámci I. pilíře. Jak v Česku, tak Portugalsku existuje III. pilíř, ale v rámci jeho velikosti nelze uvažovat o diverzifikaci rizik, což potvrzuje i obr. 9.

Při zpracování práce byly zvoleny tři pohledy na udržitelnost. Prvním z nich je fiskální udržitelnost (viz kap. 4.2.1), která má nejvíce rizikovou pozici v Česku, a to v rámci pohledu do budoucnosti. Následuje Portugalsko a Dánsko s relativně nízkou mírou ohrožení. Současná pozice jednotlivých států je brána jako dobrá, ale vzhledem k blízkosti hranice k nedobré současné pozici a v kontextu současného ekonomického vývoje lze předpokládat celkové zhoršení. To by mohlo mít důsledek ve zhoršení pozice Portugalska do střední třídy rizika. Situace Dánska může být rovněž horší, ale lze předpokládat, na základě dřívějších změn pozic, krátkodobý výkyv k hranici středního rizika. Situace v Česku by tak byla nejvíce riziková s ohledem na špatnou dlouhodobou pozici.

Finanční udržitelnost jednotlivých států (viz 4.2.2) je naproti tomu lepší v Česku, kde by při dlouhodobém nezměnění historických dat mohlo dojít k přebytku. Portugalský vývoj je na tom podstatně hůře, což je dáno demografickým vývojem populace. Tedy pojistné na penze nebude postačovat na pokrytí penzijních výdajů. Při ekonomické recesi tak dojde k prohloubení výše IPD, zatímco v Česku dojde pravděpodobně k vynulování závazků a vzniku dluhu. Situace v Dánsku se odlišuje neexistencí pojistného a financováním v rámci obecného zdanění.

S tím souvisí i sociální udržitelnost a míra ohrožení chudobou, která je vyšší v rámci starších osob proti zbytku populace v Česku, zároveň zde existují větší rozdíly s ohledem na pohlaví. Vyšší ohrožení lze spojovat s menšími celkovými výdaji na sociální ochranu, ale i s ohledem na nižší penzijní výdaje. Naproti tomu ohrožení starších osob je v Dánsku nižší než u zbytku populace a v Portugalsku je podobné u obou skupin. Zároveň v Dánsku a Portugalsku nejsou patrné větší rozdíly s ohledem na pohlaví.

Na základě zhodnocení je možné stanovit základní opatření, kterými by se jednotlivé státy měly zabývat.

Česko

Současné podmínky v rámci demografického vývoje i ekonomiky jsou příznivé. Horší situace panuje v rámci politické shody, která je pro reformování penzijních systémů podstatná. Výdaje na sociální ochranu jsou v Česku nízké, a to i přes relativně nízkou míru ohrožení chudobou, která je ale vyšší u starších osob.

V současnosti dochází ke zvyšování penzijního věku, což v kontextu neexistence IPD, ale přebytků na tomto účtu vytváří zdánlivě kladnou pozici pro stát i penzijní systém. Tuto pozici by bylo možné využít pro reformu penzijního systému v podobě vytvoření, resp. obnovení II. pilíře, který by přinesl rozvoj finančního trhu, budoucí snížení penzijních výdajů a snížení rizika v rámci ukazatele S2. Zároveň s tím by při alokaci části odvodu z penzijního zabezpečení na fondové financování došlo ke snížení přebytků, resp. vzniku dluhu. Samozřejmě zde by záleželo na vyrovnání v rámci budoucího snížení penzijních závazků. Zároveň je zde možné namísto klasického II. pilíře uvažovat o veřejném managementu, tedy možnou inspirací v rámci dánského schématu ATP, což by mohlo napomoci k politickému konsenzu.

Sociální udržitelnost je riziková v rámci vyššího ohrožení chudobou u starších osob, zvláště v kontextu rozdílů dle pohlaví. V českém systému je možné dále uvažovat o účelových penzijních dávkách v rámci cílové skupiny penzistů. Dávka by mohla být příjmově testována a zároveň by docházelo k odlišení výše na základě toho, zda je penzista osobou žijící samostatně či v páru. Tímto opatřením by mohlo jednak dojít ke snížení míry ohrožení chudobou u samostatně žijících žen, které mají nižší výši penze. Zároveň by docházelo k realizaci dávek, které reflektují úspory z rozsahu.

Dánsko

Pozice Dánska je příznivá jak po stránce ekonomické, tak z hlediska vývoje populace, politické stability a možného konsenzu. Zároveň je zde snaha o minimalizaci vysokých výdajů na sociální ochranu, což se projevuje zvláště u penzijního systému.

V rámci penzijních schémat dochází k diverzifikaci a postupnému nárůstu II. pilíře oproti I. pilíři, resp. státní penzi. S ohledem na snižování základní částky a růstu II. pilíře dochází k postupnému snižování veřejných penzijních výdajů. Základní částka tak může v budoucím rozvoji hrát spíše minoritní roli, a to oproti penzijnímu příspěvku, který bude hrát čím dál větší roli v otázce sociální udržitelnosti.

Dánský penzijní systém lze hodnotit kladně, přesto jsou zde některé otázky, např. v rámci penzijního věku. Zde nastává výše zmiňovaný problém pro některé profese, které nejsou schopny v rámci svého zaměstnání vytvořit dostatečné rezervy pro předčasný odchod do penze. Zároveň je zde poměrně vysoká hranice pro předčasný odchod do penze.

V rámci schématu ATP je otázka jeho budoucnosti. Sice se v rámci systému jedná o selektivní fondové schéma, podobné II. pilíři, ale existuje zde princip univerzality v rámci faktické odpracované doby, tedy možnost stejné částky pro příjmově odlišné pracovní kategorie. Svým způsobem je schéma podobné fondové části I. pilíře portugalského penzijního systému.

V rámci růstu II. pilíře je možné očekávat větší příjmovou nerovnost, která bude snižována v rámci I. pilíře. Další nerovnost může existovat i v rámci pohlaví. Pro zachování současného stavu v rámci sociální udržitelnosti proto bude nutné správně upravit parametry v I. pilíři tak, aby došlo k vyrovnání. V opačném případě by musela být opuštěna i myšlenka sociálně-demokratického režimu, a to ve prospěch režimu konzervativního, což dle autora nelze očekávat. Zároveň je nutné předpokládat větší podíl penzijních dávek na základě meritokracie, což povede k odchylkám v rámci míry ohrožení. Lze stále předpokládat širokou síť napomáhající slabším jedincům a poskytující základní minimum, které ovšem bude vyšší než v liberálním uspořádání.

Portugalsko

Hlavním problémem Portugalska je demografická křivka, což je dáno vysokou mírou migrace z Portugalska. To má dva efekty – snížení počtu obyvatel a stárnutí (ubývají především osoby v produktivním věku). Tedy je nutné vytvořit dostatečné podmínky pro

produktivní generaci tak, aby jednak zůstala v Portugalsku, a jednak došlo ke zvýšení porodnosti, a to již v rámci osob, které zůstanou. Jedná se tedy o pronatalitní opatření.

Jedním z důvodů k odchodu byla pravděpodobně vysoká míra nezaměstnanosti, což potvrzuje i snižování migrace vzhledem ke snižující se míře nezaměstnanosti. Další ekonomická krize ovšem může negativně ovlivnit oba ukazatele.

V Portugalsku dochází k zautomatizování prodlužování penzijního věku. S ohledem na to je nutné brát v úvahu předčasné penze pro některá zaměstnání. Zvláště důležité se může jevit krácení, a to především v pozdějším věku, kdy jednotlivec nemá takové síly na získání dodatečného příjmu. Bylo by vhodné takové opatření přehodnotit s ohledem na fungování předčasné penze v Dánsku.

Penzijní systém Portugalska je málo diverzifikovaný, proto by bylo vhodné vytvoření II. povinného penzijního pilíře, který by vytvořil prostor pro budoucí snižování penzijních dávek. Společně s tím by bylo možné snižování penzijního pojistného ve prospěch fondového II. pilíře, což by ovšem vedlo ke zvýšení čistého IPD. Jako vhodné se zdá postupné zavádění.

Fiskální pozice Portugalska je sice v současné době hodnocena kladně, ale vzhledem k pravděpodobné ekonomické recesi se tato pozice může snadno zhoršit. Podobná situace nastane v případě finanční udržitelnosti. Stát jako takový nemůže tento exogenní faktor ovlivnit bez zhoršení fiskální pozice státu.

Udržování současné míry ohrožení chudobou může dopomoci k obecnému sociálnímu smíru, které umožní reformování penzijního systému Portugalska. Zároveň je nutno brát ohled na založení portugalského sociálního státu v rámci rodinných vazeb.

Závěr

Diplomová práce se zabývá udržitelností penzijních systémů, což je aktuální téma vzhledem k současnému vývoji v oblasti stárnutí populace a ekonomických ukazatelů. První část práce představuje souhrn základní terminologie. Představeny jsou mj. penze a jejich parametry, problematika udržitelnosti a její rozdělení na fiskální, finanční a sociální. Dále dochází v této části k vymezení charakteristik sociálního státu, které autor chápe jako možnost uplatňování nástrojů politiky, která je ovlivněna ideologickým rámcem státu a vede ke změně sociální reality, čímž jsou naplňovány funkce státu tak, jak jsou občany vnímány.

První část práce dále reflektuje problematiku designu penzijních systémů, které lze dělit na základní prvky, tj. penzijní schémata, na které lze následně nahlížet z různých úhlů – např. dle povinnosti účasti, uspořádání, financování aj. Zároveň tato penzijní schémata jsou s ohledem na jejich design vystavěna různým rizikům. Proto doporučují mezinárodní instituce kombinaci penzijních schémat, která budou různých charakteristik. Na základě toho mezinárodní instituce vydaly i doporučení pro design penzijních systémů.

Druhá část práce se zabývá analýzou praktických aspektů penzijních systémů, a to s ohledem na širší zařazení v rámci sociálního státu, které jsou demonstrovány na trojici vybraných států, a sice na Česku, Dánsku a Portugalsku.

Následně se práce věnuje komparaci těchto systémů, a to především s ohledem na udržitelnost fiskální, finanční a sociální. Pro fiskální situaci v jednotlivých zemích je využito ukazatele S2, který měří dlouhodobou fiskální pozici. U finanční udržitelnosti byl zvolen ukazatel implicitního penzijního dluhu (IPD), který měří v hrubé podobě budoucí závazky veřejných penzijních schémat. Naproti tomu v čisté podobě dochází ke snížení o příjmy, tedy budoucí pohledávky schémat. Sociální udržitelnost byla hodnocena s ohledem na ukazatele ohrožení chudoby, zvláště v kontextu s populací a rozdělením dle pohlaví.

Práce také obsahuje hodnocení penzijních systémů jednotlivých zemí na základě těchto prvků udržitelnosti, ale i v rámci celkového kontextu problematiky penzijních systémů a jejich dopadů.

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že nastavené dílčí postupy diplomové práce, které byly představeny v části Cíle a metodika, jakožto i hlavní cíl práce, byly v průběhu

této práce naplněny. Zpracováním diplomové práce došlo také i k zodpovězení stanovených výzkumných otázek.

Přínosy práce

Přínosem diplomové práce je rešerše literatury v rámci vymezení a přístupů k problematice penzijních systémů a jejich udržitelnosti, především v kontextu rešerše zahraniční literatury. Za hlavní přínos lze spatřovat analýzu a komparaci tří vybraných penzijních systémů, tedy českého, dánského a portugalského, které jsou ovlivněny historicky jinými základními prvky systémů.

Zvláště důležitou roli v diplomové práci zaujímá komparační část, která porovnává představené systémy především s ohledem na prvky ekonomické udržitelnosti, které jsou zde dány udržitelností fiskální, finanční a sociální. S ohledem na vývoj může být dánský a portugalský systém inspirací pro současný český penzijní systém, a to v několika ohledech. Práce předkládá dobré i špatné příklady v kontextu současné doby a budoucích očekávání.

Přínosem práce pro autora je rozšíření znalostí v rámci problematiky penzijní politiky, ale také rozšíření znalostí v rámci portugalského penzijního systému, který sice přísluší jedné ze slabších starších ekonomik Evropské unie, na straně druhé jsou zde dle autora prováděny některé progresivní reformy, např. určování penzijního věku, které má i své nevýhody. Dalším přínosem pro autora byla možnost zahraniční stáže v rámci programu Erasmus+, během které autor mohl tyto poznatky získat.

Doporučení pro další výzkum

Penzijní systémy a jejich komplexní udržitelnost jsou stále aktuálním tématem a lze očekávat, že i nadále budou, vzhledem k nutnosti provádění reforem, které v některých případech mohou být pouze parametrické, v jiných systémech je nutno hlubších reforem celkového uspořádání tak, aby penzijní systémy byly robustní.

V kontextu České republiky je nutno uvést, že zde existovala snaha o vybudování II. pilíře, který byl nedlouho poté zrušen, podobně jako fungování odborných komisí, které sice navrhuji změny, ale ty nejsou prakticky aplikovány. Z tohoto důvodu je nadále nutné analyzovat a komparovat české a zahraniční zkušenosti v rámci penzijních systémů

a jejich udržitelnosti tak, aby bylo možné vytvářet příklady dobré praxe pro český penzijní systém a jeho reformu.

Zvláště lze doporučit příklady parametrů penzijních systémů. Podstatný je parametr penzijního věku, který je ovšem navázán na další skutečnosti v rámci sociální a hospodářské politiky. Jako příklad lze uvést míru nezaměstnanosti osob v období před penzijním věkem. Další oblastí pro následný výzkum může být uspořádání penzijních schémat v rámci rozdělení s ohledem na management, tedy prohlubování soukromých subjektů jako správců penzijních schémat, příp. analýza vztahu veřejného sektoru k těmto schématům, jak mj. funguje v dánském schématu ATP či v portugalském III. pilíři.

Rozšířenost problematiky penzijních systémů umožňuje právě takovéto získávání příkladů dobré, ale i té špatné praxe při reformování penzijních systémů.

Seznam použitých zdrojů

- Aidukaite, J. (2013). Old welfare state theories and new welfare regimes in Eastern Europe: Challenges and implications. *Communist and Post-Communist Studies*, 42(1), 23-39. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2009.02.004
- Andersen, T. M. (2015). Robustness of the Danish Pension System. *Journal for Institutional Comparisons*, 13 (2), 25-30.
- Angelovská, O. (2019). *Evropská sociální politika. Poklad k I. přednášce*. Praha, Česká republika: FSV CUNI.
- ATP (2020). ATP. Dostupné 15. 4. 2020 z <https://www.atp.dk/>
- Auerbach, A. J., & Lee, R. (2009). Notional Defined Contribution Pension Systems in a Stochastic Context: Design and Stability. In J. Brown, J. Liebman, & D. A. Wise (eds.), *Social Security Policy in a Changing Environment* (s. 43-68). Cambridge, USA: NBER. Dostupné z <https://www.nber.org/chapters/c4533.pdf>
- Auerbach, A., Gokhale, J., & Kotlikoff, L. (1991). Generational Accounts: A Meaningful Alternative to Deficit Accounting. *Tax Policy and the Economy*, 5(1), 55-110. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/20061801>
- Balassone, F., & Franco, D. (2000). Assessing Fiscal Sustainability: a Review of Methods with a View to EMU. In D. Franco et al. (eds.), *Fiscal Sustainability* (s. 21-60). Roma, Itálie: Banca d'Italia.
- Baldacci, E., et al. (2011). Assessing Fiscal Stress. *IMF Working Paper*, WP/11/100. Dostupné z <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11100.pdf>
- Baldwin, P. (1990). *The Politics of Social Solidarity. Class Bases of the European Welfare State 1875-1975*. Cambridge, Velká Británie: Cambridge University Press.
- Bambra, C. (2004). The Worlds of Welfare: Illusory and Genderblind? *Social Policy and Society*, 3(3), 201–212. DOI: 10.1017/S147474640400171X
- Bambra, C. (2007). Defamilisation and Welfare State Regimes: A Cluster Analysis. *International Journal of Social Welfare*, 16(4), 326-338. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2007.00486.x
- Barnes, J., & Srivenkataramana, T. (1982). Ideology and the Welfare State: An Examination of Wilensky's Conclusions. *Social Service Review*, 56(2), 230-245. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/60000100>
- Barr, N. (1992). Economic Theory and the welfare state: a survey and interpretation. *Journal of Economic Literature*, 30(2), 741-803. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/2727702>
- Barr, N. (2003). *The Welfare State as Piggy Bank: Information, Risk, Uncertainty, and the Role of the State*. Oxford, Velká Británie: Oxford University Press.
- Béland, D. (2010). *What is social policy? Understanding The Welfare State*. Cambridge, USA: Polity Press.
- Béland, D., & Mahony, R. (2016). *Advanced introduction to social policy*. Glos, Velká Británie: Edward Elgar.

Beveridge, W. H. B. (1942). *Social Insurance and Allied Services*. London, Velká Británie: HMSO.

Bezděk, V. (2000). *Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformy)*. II. díl. Praha, Česko: ČNB. Dostupné 23. 3. 2020 z http://invenio.nusl.cz/record/123899/files/nusl-123899_1.pdf.

Bingley, P., Gupta, N. D., & Pedersen, P. (2004). The Impact of Incentives on Retirement in Denmark. In Gruber, J., & Wise, D. A. (eds.) *Social Security Programs and Retirement around the World: Micro-Estimation* (s. 154-234). Chicago, USA: University of Chicago Press.

Bislev, S. (1997). The Effect of Globalization on European Welfare States. *Working Paper / Intercultural Communication and Management*, 20. Copenhagen. Dostupné z <https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/59185884/wp20.pdf>

BM (2020). Folkepension. Dostupné 12. 4. 2020 z <https://bm.dk/ydelsers-satser/satser-for-2020/folkepension/>

Borger (2020). *Living in Denmark*. Dostupné 15. 4. 2020 z <https://lifeindenmark.borger.dk/Living-in-Denmark>

Bovenberg, A. L., & Ewijk, C. (2012). The Future of Multi-Pillar Pension Systems. *CESifo DICE Report*, 10(4), 16-20. Dostupné z <https://www.ifo.de/DocDL/dicereport412-forum3.pdf>

Bovenberg, A. L., & Uhlig, H. (2006). Pension Systems and the Allocation of Macroeconomic Risk. In L. Reichlin, & K. West (eds.), *NBER International Seminar on Macroeconomics 2006*, Chicago, USA: University of Chicago Press, 241-344.

BP Portugal (2020). *BP Stat Portugal*. Dostupné 14. 4. 2020 z <https://bpstat.bportugal.pt/conteudos/quadros/22>

Bravo, A. B. S., & Silvestre, A. L. (2002). Intertemporal sustainability of fiscal policies: some tests for European countries. *European Journal of Political Economy*, 18(3), 517-528. DOI: 10.1016/S0176-2680(02)00103-9

Bravo, J. M. (2016). Taxation of Pensions in Portugal: A Semi-Dual Income Tax System. *CESifo DICE Report*, 14(1), 14-23.

Briggs, A. (1961). The Welfare State in Historical Perspective. *European Journal of Sociology*, 2(2), 221-258. DOI: 10.1017/S0003975600000412.

Burnside, C. (2005). Theoretical Prerequisites for Fiscal Sustainability Analysis. In C. Burnside (ed.), *Fiscal Sustainability in Theory and Practice* (s. 11-34). Washington, DC, USA: World Bank.

Caisse nationale d'assurance pension (2020). *Brochure d'information Pension de vieillesse au Luxembourg*. Dostupné z https://www.cnap.lu/fileadmin/file/cnap/publications/Publications_CNAP/Brochures/F_Brochure_Pension_de_vieillesse.pdf#pageMode=bookmarks

Castles, F. G. (2005). *The Future of the Welfare State: Crisis Myths and Crisis Realities*. New York, USA: Oxford University Press.

Cesaratto, S. (2005). *Pension Reform and Economic Theory. A Non-Orthodox Analysis*. Glos, Velká Británie: Edward Elgar.

CGA (2020). *Caixa Geral de Aposentações*. Dostupné 15. 4. 2020 z <https://www.cga.pt/>

- Ciolac, R., et al. (2019). Agritourism-A Sustainable Development Factor for Improving the 'Health' of Rural Settlements. Case Study Apuseni Mountains Area. *Sustainability*, 11(5), 1-24. DOI: 10.3390/su11051467
- Cipra, T. (2012). *Penze. Kvantitativní přístup*. Praha, Česko: Ekopress.
- Clark, R. L., & Pitts, M. M. (1999). Faculty Choice of a Pension Plan: Defined Benefit versus Defined Contribution. *Industrial Relations*, 38(1), 18-45. DOI: 10.1111/0019-8676.00108
- Cremer, H., Kessler, D., & Pestieau, P. (1992). Intergenerational Transfers within the Family. *European Economic Review*, 36(1), 1-16. DOI: 10.1016/0014-2921(92)90013-M
- Crow, G. (2002). *Social Solidarities: Theories, Identities and Social Change*. Buckingham, Velká Británie: Open University.
- Cummins, J. D., et al. (1980). Effects of ERISA on the Investment Policies of Private Pension Plans: Survey Evidence. *The Journal of Risk and Insurance*, 47(3), 447-476. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/252632>
- CZSO (2020). *Český statistický úřad*. Dostupné 20. 4. 2020 z <https://www.czso.cz/>
- ČNB (2020). *Česká národní banka*. Dostupné 10. 4. 2020 z <https://www.cnb.cz/cs/>
- ČSSZ (2020). *Česká správa sociálního zabezpečení*. Dostupné 20. 4. 2020 z <https://www.cssz.cz/>
- ČT 24 (2018). *ANO podepsalo koaliční smlouvu s ČSSD i dohodu s KSČM. Podívejte se, k čemu se strany zavazují*. Dostupné 20. 3. 2020 z <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2533984-ano-podepise-koalicni-smlouvu-i-dohodu-o-toleranci-s-kscm>
- Da Silva Lopes, A. C. R. (2006). *Welfare Arrangements, Safety Nets and Familial Support for the Elderly in Portugal* (Disertační práce). Department of Social Policy, London School of Economics and Political Science, Velká Británie.
- Da Silva, P., Vaz-Paralta, C. M., & Marcos, S. (2006). Presentation of the Recent Retirement Reforms in Portugal: A Structural Reform? *Revue française des affaires sociales*, 6(5), 253-269. DOI: 10.3917/rfas.en605.0253
- De Mesa, A. A., & Mesa-Lago, C. (2006). The Structural Pension Reform in Chile: Effects, Comparisons with Other Latin American Reforms, and Lessons. *Oxford Review of Economic Policy*, 22(1), 149-167. DOI: 0.1093/oxrep/grj010
- De Oliveira Marques, A. H. (2019). *A Very Short History of Portugal*. (3. vyd.). Lisabon, Portugalsko: Tinta da China
- De Sousa Santos, B. (1999). The Welfare State in Portugal: Between Conflicting Globalizations. *Oficina do CES*, 140.
- DGSS (2017). *Evolução dos montantes das pensões*. Lisboa, Portugalsko: DGSS.
- Důchodová komise (2020). *Komise pro spravedlivé důchody*. Dostupné 22. 4. 2020 z <http://duchodovakomise.cz/>
- Dvořák, P. (2008). *Veřejné finance, fiskální nerovnováha a finanční krize*. Praha, Česko: C. H. Beck.
- Ebbinghaus, B., & Gronwald, M. (2009). The Changing Public-Private Pension Mix in Europe: From Path Dependence to Path Departure. *MZES, University of Mannheim, Dragft*

- Paper.* Dostupné z <https://pdfs.semanticscholar.org/94be/e9765d7f82e8a681398bf7193ed75aafa72b.pdf>
- Economic Policy Committee (2003). *The impact of ageing populations on public finances: overview of analysis carried out at EU level and proposals for a future work programme.* Dostupné z https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication6693_en.pdf
- Eisner, M. A. (2000). *From Warfare State to Welfare State: World War I, Compensatory State-Building, and the Limits of the Modern Order.* Oxford, Velká Británie: Oxford University Press.
- Ervik, R., Kildal, N., & Nilssen, E. (2009). Introduction. In: R. Ervik, N. Kildal, E. Nilssen (eds.) *The Role of International Organizations in Social Policy: Ideas, Actors and Impact* (s. 1-19). Glos, Velká Británie: Edward Elgar.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism.* Princeton, USA: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies.* Oxford, Velká Británie: Oxford University Press.
- Eurostat (2020). *Eurostat Database.* Dostupné 25. 4. 2020 z <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Evropská komise (2009). Sustainability Report 2009. European Economy, 9. DOI: 10.2765/87726
- Evropská komise (2012). *Fiscal Sustainability Report 2012.* European Economy, 8. DOI: 10.2765/19669
- Evropská komise (2017). *Debt Sustainability Monitor 2016.* Institutional Paper, 47. DOI: 10.2765/023528
- Evropská komise (2018). *Debt Sustainability Monitor 2017.* Institutional Paper, 71. DOI: 10.2765/01744
- Evropská komise (2019). Fiscal Sustainability Report 2018. Volume 1. *Institutional Paper*, 94. DOI: 10.2765/19669
- Evropská komise (2020). *Evropská komise.* Dostupné 29. 4. 2020 z <https://ec.europa.eu/>
- Feldstein, M. (1974). Social Security, Induced Retirement, and Aggregate Capital Accumulation. *The Journal of Political Economy*, 82(5), 905-926. DOI: 10.3386/w0579
- Fenger, H. J. M. (2007). Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, 3(2), 1–30. Dostupné z <http://hdl.handle.net/1765/34876>
- Ferrera, M., Hemerijck, A., & Rhodes, M. (2001). The Future of the European “Social Model” in the Global Economy. *Journal of Comparative Political Analysis*, 5(3), 163-190. DOI: 10.1023/A:1011412012886
- Finnish Centre for Pensions (2020). *Statistical Database.* Dostupné 15. 2. 2020 z https://tilastot.etk.fi/pxweb/en/ETK/ETK__110kaikki_elakkeensaajat__20elakkeensaaji_en_elake/?rxid=2bd1f700-4747-42e1-be24-f97cdcac7f96
- Fitzpatrick, T., et al. (2006). *International Encyclopedia of Social Policy. Volume 2: G-P.* London, Velká Británie: Routledge.

- Folketinget (2020). *The Danish Parliament*. Dostupné 14. 4. 2020 z <http://www.thedanishparliament.dk/>
- Franco, R. C. (2005). Defining the nonprofit sector: Portugal. *Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*, 43. Dostupné z <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.474.8586&rep=rep1&type=pdf>
- Friedman, M. (1994). *Kapitalismus a svoboda*. Jinočany, Česko: Liberální institut.
- Gil, J., et al. (2009). A Projection Model of the Contributory Pension Expenditure of the Spanish Social Security System: 2004-2050. In D. Franco et al. (eds.), *Fiscal Sustainability: Analytical Developments and Emerging Policy Issues* (s. 97-132). Roma, Itálie: Banca d'Italia.
- Gillion, C., et al. (2000). *Social Security Pensions. Development and reform*. Geneva, Švýcarsko: International Labour Office.
- Glennster, H. (2010). The Sustainability of Western Welfare States. In F. G. Castles et al. (eds.), *The Oxford Handbook of the Welfare State* (s. 689-702). Oxford, Velká Británie: Oxford University Press.
- Goulart, N., & Camacho, C. (2014). Social protection systems. *Notebook by the Portuguese Public finance council*, 2/2014.
- Griessler, E., & Littig, B. (2005). Social sustainability: a catchword between political pragmatism and social theory. *International Journal of Sustainable Development*, 8(1/2), 65-79. DOI
- Harris, J. M. (2000). Basic Principles of Sustainable Development. *Global Development And Environment Institute Working Paper*, 00-04. Dostupné z <https://ageconsearch.umn.edu/record/15600/files/wp000004.pdf>
- Hejduková, P. (2015). *Veřejné finance: teorie a praxe*. Praha, Česko: C. H. Beck.
- Hinrichs, K., & Lynch, J. F. (2010). Old-age Pensions. In F. G. Castles et al. (eds.), *The Oxford Handbook of the Welfare State* (s. 353-366). Oxford, Velká Británie: Oxford University Press.
- Holzmann, R. (1998). Financing the transition to multipillar. *Social Protection Discussion Paper*, 9809. Dostupné 22. 3. 2020 z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/571471468173341364/Financing-the-transition-to-multipillar>
- Holzmann, R., Hinz, R. P., & Dorfman, M. (2008). Pension Systems and Reform Conceptual Framework. *SP Discussion Paper*, 824. Dostupné z <http://documents.worldbank.org/curated/pt/716871468156888545/pdf/461750NWP0Box334081B01PUBLIC10SP00824.pdf>
- Holzmann, R., Palacios, R., & Zvinieni, A. (2001). On the Economics and Scope of Implicit Pension Debt: An International Perspective. *Empirica*, 28(1), 97-129. DOI: 10.1023/A:101096052.
- Chaney, B. A., et al. (2002). The Effect of Fiscal Stress and Balanced Budget Requirements on the Funding and Measurement of State Pension Obligations. *Journal of Accounting and Public Policy*, 21(4-5), 287-313. DOI: 10.1016/S0278-4254(02)00064-9

- Christiansen, N. F., & Petersen, K. (2001). The Dynamics of Social Solidarity: The Danish Welfare State, 1900-2000. *Scandinavian Journal of History*, 26(3), 177-196. DOI: 10.1080/034687501750303846
- IGFSS (2018). Conta da Segurança Social 2017. Dostupné z <http://www.seg-social.pt/documents/10152/16518519/Conta%20da%20Seguran%C3%A7a%20Social%20de%202017%20-%20Parte%20II/a49006a8-1497-43b1-9f91-9ccef21e2713>
- INE (2020). *Statistics Portugal*. Dostupné 20. 4. 2020 z https://www.ine.pt/xportal/xmain?xpid=INE&xpgid=ine_main
- James, E. (1997). New Systems for Old Age Security - Theory, Practice, and Empirical Evidence. *Policy Research working paper*, 1766. Washington, DC, USA: World Bank. Dostupné z <http://documents.worldbank.org/curated/en/695471468739536790/pdf/multi0page.pdf>
- James, E. (1998). New Models for Old-Age Security: Experiments, Evidence, and Unanswered Question. *The World Bank Research Observer*, 13(2), 271-301. Dostupné z <http://documents.worldbank.org/curated/pt/595761468315327288/pdf/766200JRN0WBRO00Box374385B00PUBLIC0.pdf>
- James, E., & Edwards, A. C. (2005). Do Individual Accounts Postpone Retirement: Evidence from Chile. *Michigan Retirement Research Center Research Paper*, 2005-098. DOI: 10.2139/ssrn.1093712
- James, E., et al. (1994). *Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*. Dostupné z <http://documents.worldbank.org/curated/pt/973571468174557899/pdf/multi-page.pdf>
- James, E., Martinez, G., & Iglesias, A. (2006). The Payout Stage in Chile: Who Annuityzes and Why? *Journal of Pension Economics & Finance*, 5(2), 121-154. DOI: 10.1017/S1474747205002404
- Jůzlová, J., Diestler, R., & Bělina, P. (2008). *Velcí panovníci Evropy: 100 nejvýznamnějších císařů, králů a knížat evropských dějin*. Praha, Česko: Knížní klub.
- Karamessini, M. (2007). The Southern European social model: Changes and continuities in recent decades. *Discussion Paper Series of ILS*, 174.
- Kay, S. J. (2009). Political Risk and Pension Privatization: The Case of Argentina (1994-2008). *International social security review*, 62(3), 1-21. DOI: 10.1111/j.1468-246X.2009.01335.x
- Kirkham, K. (2017). An overview: From contradictions of capital to the history of contradictions of the welfare state. *The Journal of Social Policy Studies*, 15(2), 309-322. DOI: 10.17323/727-0634-2017-15-2-309-322
- Klíma, J. (1996). *Dějiny Portugalska*. Praha, Česko: Lidové noviny.
- Klíma, J. (2005). *Salazar: tichý diktátor*. Praha, Česko: Skřivan.
- Klimentová, E., & Thelenová, K. (2014). Welfare State and Social Work in the Czech Republic after the fall of Communism. *ERIS Web Journal*, 5(1), 40-53. Dostupné z <https://periodika.osu.cz/eris/dok/2014-01/4-klimentova-welfare-state-social-work.pdf>
- Korpi, W. (2000). Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States. *Social Politics* 7(2), 127-191. DOI: 10.1093/sp/7.2.127

- Krebs, V., et al. (2015). *Sociální politika*. (6. přepracované a aktualizované vydání). Praha, Česko: Wolters Kluwer.
- Krejdl, A. (2006). Fiscal Sustainability - Definition, Indicators and Assessment of Czech Public Finance Sustainability. *CNB Working Paper*, 5(3). Dostupné z http://invenio.nusl.cz/record/123962/files/nusl-123962_1.pdf
- Kruse, A. (2002). *Ageing populations and intergenerational risk-sharing in PAYG pension schemes*. Lund University. Dostupné z <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.506&rep=rep1&type=pdf>
- Laffer, A. B. (2004). The Laffer curve: Past, present, and future. *Backgrounder*, 1765, 1-16. Dostupné z <http://www.nmhd28gop.org/wp-content/uploads/2017/10/bg1765.pdf>
- Lov om social pension nr. 1239/2016. Dostupný 15. 3. 2020 z <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/983>
- Malcomson, J. M. (1986). Some analytics of the Laffer Curve. *Journal of Public Economics*, 29(3), s. 263-279. DOI: 10.1016/0047-2727(86)90029-0
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge, Velká Británie: Cambridge University Press.
- Martin, C. (2015). Southern Welfare States: Configuration of the Welfare Balance between State and the Family. In M. Baumeister & R. Sala (eds.), *Southern Europe? Italy, Spain, Portugal, and Greece from the 1950s until the present day*. Frankfurt, Německo: Campus.
- Martins, N. F., & Portugal Duarte, A. (2014). The Public Finance and the Economic Growth in the First Portuguese Republic. *Economic Analysis*, 47(1), 59-74.
- Martins, P. S., Novo, Á. A., & Portugal, P. (2009). Increasing the Legal Retirement Age: The Impact on Wages, Worker Flows and Firm Performance. *IZA Discussion Paper*, 4187. Dostupné z <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/35331/1/602118026.pdf>
- Matsaganis, M. (2011). The Welfare State and the Crisis: The Case of Greece. *Journal of European Social Policy*, 21(5), 501-512. DOI:10.1177/0958928711418858
- McDaniel, S. A. (1997). Intergenerational Transfers, Social Solidarity, and Social Policy: Unanswered Questions and Policy Challenges. *Canadian Public Policy/Analyse de Politiques*, 23(Special Joint Issue: Aging), 1-21. DOI: 10.2307/3551538
- McKenzie, S. (2004). *Social Sustainability: Towards Some Definitions*. Hawke Research Institute University of South Australia.
- MF ČR (2020). *Ministerstvo financí ČR*. Dostupné 20. 4. 2020 z <https://www.mfcr.cz/>
- Ministerstvo sociálních věcí a integrace (2011). *Social Policy in Denmark*. Dostupné z <http://www.oim.dk/media/14947/social-policy-in-denmark.pdf>
- Mitchell, O. S., & Hsin, P. L. (1994). The Political Economy of Public Pensions: Pension Funding, Governance, and Fiscal Stress. *Revista de Analisis Economico – Economic Analysis Review*, 9(1), 151-168. Dostupné z <https://www.rae-ear.org/index.php/rae/article/view/189>
- Moore, Ch. (2015). *Margaret Thatcherová: Dáma se neotáčí*. Praha, Česko: Lidové noviny.

- Morawski, W. (2005). *Ekonomická sociologie*. Praha, Česko: SLON.
- Moreira, A., et al. (2019). *Financial and Social Sustainability of the Portuguese Pension System*. Dostupné z <http://hdl.handle.net/10451/40297>
- MPSV ČR (2020). *Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR*. Dostupné 21. 4. 2020 z <https://www.mpsv.cz/>
- Nørgaard, A. S. (2000). Party Politics and the Organization of the Danish Welfare State, 1890-1920: The Bourgeois Roots of the Modern Welfare State. *Scandinavian Political Studies*, 23 (3), 183-215. DOI: 10.1111/1467-9477.00036
- OECD (2005a). *Private Pensions: OECD Classification and Glossary*. Dostupné z <https://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/38356329.pdf>
- OECD (2005b). *Pension at a Glance 2005*. DOI: 10.1787/pension_glance-2005-sum-es
- OECD (2011). *Pension at a Glance 2011*. DOI: 10.1787/pension_glance-2011-en
- OECD (2013). *Pension at a Glance 2013*. DOI: 10.1787/pension_glance-2013-en
- OECD (2017). *Pension at a Glance 2017*. DOI: 10.1787/1999136
- OECD (2019). *OECD Reviews of Pension Systems: Portugal*. DOI: 10.1787/9789264313736-en
- OECD (2020). *OECD Statistics*. Dostupné 20. 4. 2020 z <https://stats.oecd.org/>
- OES (2020). *Bevillingslove og statsregnskaber*. Dostupné 12. 4. 2020 z <https://bm.dk/ydelser-satser/satser-for-2020/folkepension/>
- Office for Economic Policy and International Affairs (2018). *Portugal Country Fiche*. Lisboa, Portugal: Ministry of Finance.
- Ochrana, F., et al. (2010). *Veřejný sektor a veřejné finance: financování nepodnikatelských a podnikatelských aktivit*. Praha, Česko: Grada.
- Overbye, E. (1996). The New Zealand Pension System in an International Context: An Outsider's View. *Social Policy Journal of New Zealand*, 6, 23-42. Dostupné z <https://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/social-policy-journal/spj06/06-pension-system.html>
- Pánek, J., et al. (2018). *Dějiny českých zemí*. Praha, Česko: Karolinum.
- Petersen, J. H. (1995). The Danish old age pension system. A System under Transformation. In J. H. Petersen, *Three Essays on Trends Towards a Transformation of the Danish Welfare State* (s. 1-20). Odense, Dánsko: Odense University.
- Petersen, K., & Petersen, J. H. (2009). The Coalition of the Willing and the Breakthrough of the Welfare State – the Political History of the Danish People's Pension. In J. H. Petersen, et al., *The Politics of Age. Basic Pension Systems in a Comparative and Historical Perspective* (s. 19-41). Frankfurt am Main, Německo: Peter Lang.
- Petersen, K., & Petersen, J. H. (2013). The Good, the Bad, or the Godless Society? Danish „Church People“ and the Modern Welfare State. *Church History*, 82 (4), 904-940. DOI: 10.1017/S0009640713001182
- Pierson, C. (2004). 'Late Industrializers' and the Development of the Welfare State. In: T. Mkandawire (eds.), *Social Policy in a Development Context*. London, Velká Británie: Palgrave Macmillan.

- Pierson, C., & Leimgruber, M. (2010a). Intellectual roots. In F. G. Castles, et al. (eds.), *The Oxford Handbook of The Welfare state* (s. 32-44). Oxford, Velká Británie: Oxford University Press.
- Pierson, C., & Leimgruber, M. (2010b). *The New Politics of the Welfare State*. Oxford, Velká Británie: Oxford University Press.
- Piggott, J., & Sane, R. (2009). Indexing Pensions. *SP Discussion Paper*, 925. Dostupné z http://www.ukaar.in/reukasane/PDFDOCS/PiggottSane2009_indexingpensions.pdf
- Pokorný, J. (2018). *Fungování konkrétního sociálního státu a dopady na ekonomiku* (Bakalářská práce). Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta ekonomická, Česká republika.
- Pokorný, J. (2019a). Geneze implicitního penzijního dluhu a jeho využití. *Ekonomické spektrum*, 14(1). Dostupné z <http://economic-spectrum.eu/geneze-implicitniho-penzijnihodluhu-a-jeho-vyuziti-genesis-of-implicit-pension-debt-and-its-use/>
- Pokorný, J. (2019b). Metamorphosis and Government in East Europe Space Order. In A. D'Ascenzio & S. Ferraro (eds.), *Solidarity Bodies. Workfare and Volunteering Policies* (s. 75-90). London, Velká Británie: MIMESIS International.
- Pokorný, J., & Hejduková, P. (2019). Pension Debt of the Future and Its Depends on Retirement Age: Comparison Between Czechia and Denmark. In P. Ondra (ed.). *DOKBAT 2019 – 15th Annual International Bata Conference for Ph.D. Students and Young Researchers (vol. 15)*. Zlín: Tomas Bata University in Zlín, Faculty of Management and Economics, 891-901. Dostupné z: http://dokbat.utb.cz/wp-content/uploads/2020/01/DOKBAT_2019_Conference_Proceedings.pdf
- Politico (2020). *Poll of Polls*. Dostupné 15. 4. 2020 z <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/>
- Pordata (2020). *Pordata*. Dostupné 15. 4. 2020 z <https://www.pordata.pt/>
- Portugal, S. (1999). Family and Social Policy in Portugal. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 13(3), 235-246. DOI: 10.1093/lawfam/13.3.235
- Potůček, M., & LeLoup, L. T. (2010). Přístupy k veřejné politice. In Potůček et al. (eds.), *Veřejná politika* (s. 9-32). Praha, Česko: Sociologické nakladatelství.
- Potůček, M., et al. (2015). *Veřejná politika*. Praha, Česko: C. H. Beck.
- Procter, P., et al. (eds., 1995). *Cambridge International Dictionary of English: Guide You to the Meaning*. Cambridge, Velká Británie: Cambridge University Press.
- Ptak, P. (2014). Medium- and Long-Term Fiscal Sustainability in Europe. *Gospodarka Narodowa*, 54(2), 25-52. DOI: 10.33119/GN/100871
- Queisser, M., Whitehouse, E., & Whiteford, P. (2007). The Public-private Pension Mix in OECD Countries. *Industrial Relations Journal*, 38(6), 542-568. DOI: 10.1111/j.1468-2338.2007.00463.x
- Rákosník, J., et al. (2012). *Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha, Česko: Auditorium.
- Rasmussen, S. H. (2007). Dánsko po roce 1973. In S. Bucks, H. Poulsen & H. Březinová, *Dějiny Dánska* (s. 282-309). Praha, Česko: Lidové noviny.

- Reisen, H., & Williamson, J. (1994). Pension Funds, Capital Controls and Macroeconomic Stability. *OECD Working Paper*, 98. DOI: 10.1787/834630363647
- Reuters (2019). *Portugal's new cabinet list approved; Centeno keeps finance job*. Dostupné 5. 3. 2020 z <https://www.reuters.com/article/us-portugal-election-cabinet/portugals-new-cabinet-list-approved-centeno-keeps-finance-job-idUSKBN1WU2K2>
- Rosner, P. G. (2003). *The Economics of Social Policy*. Glos, Velká Británie: Edward Elgar.
- Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2007). *Ekonomie* (18. vyd.). Praha, Česko: Svoboda.
- SEG (2020). *Segurança Social*. Dostupné 15. 3. 2020 z <http://www.seg-social.pt/inicio>
- Schoenfeld, E., & Meštrović, S. G. (1989). Durkheim's Concept of Justice and its Relationship to Social Solidarity. *Sociological Analysis*, 50(2), 111-127. DOI: 10.2307/3710982
- Schoyen, M. A., & Stamati, F. (2013). The Political Sustainability of the NDC Pension Model: The Cases of Sweden and Italy. *European Journal of Social Security*, 15(1), 79-101. DOI: 10.1177/138826271301500106
- Soede, A., & Vrooman, C. (2008). A Comparative Typology of Pension Regimes. *ENEPRI Research Report*, 54 AIM WP2. Dostupné z <http://aei.pitt.edu/11490/1/1647.pdf>
- Sojka, M. (2010). *Dějiny ekonomických teorií*. Praha, Česko: Havlíček Brain Team.
- Spangenberg, J. H. (2005). Economic sustainability of the economy: concepts and indicators. *International Journal of Sustainable Development*, 8(1-2), 47-64.
- Spěváček, V., et al. (2012). *Makroekonomická analýza*. Praha, Česko: Linde.
- Spěváček, V., et al. (2016). *Makroekonomická analýza – teorie a praxe*. Praha, Česko: Grada.
- Splinter, D. (2017). State pension contributions and fiscal stress. *Journal of Pension Economics & Finance*, 16(1), 65-80. DOI: 10.1017/S1474747215000189
- Standing, G. (1996). Social Protection in Central and Eastern Europe: a Tale of Slipping Anchors and Torn Safety Nets. In G. Esping-Andersen (ed.), *Welfare States in Transition* (s. 225-255). London, Velká Británie: SAGE.
- Starr, M. A. (2015). Saving, the stock market and pension systems. In J. B. Davis & W. Dolfsma (eds.), *The Elgar Companion to Social Economics* (s. 517-532). Glos, Velká Británie: Edward Elgar.
- StatBank (2020). *Statistics Denmark*. Dostupné 16. 4. 2020 z <https://www.statbank.dk/>
- Stoesz, D., & Karger, H. J. (1993). Deconstructing Welfare: The Reagan Legacy and the Welfare State. *Social Work*, 38(5), 619-628. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/23717160>
- Strange Petersen, E. (2007). Růst a demokracie: 1848-1914. In S. Bucks, H. Poulsen & H. Březinová, *Dějiny Dánska* (s. 168-213). Praha, Česko: Lidové noviny.
- Strange, T., & Bayley, A. (2008). *Sustainable Development. Linking economy, society, environment*. Paris, Francie: OECD.

- Světová banka (2008). *The World Bank Pension Conceptual Framework. World Bank Pension Reform Primer*, 45728. Dostupné z <http://documents.worldbank.org/curated/pt/389011468314712045/pdf/457280BRI0Box31Concept1Sept20081pdf.pdf>
- Titmuss, R. M. (1974). *Social Policy*. New York, USA: Pantheon Press.
- UN DESA (2013). *World Economic and Social Survey 2013. Sustainable Development Challenges*. Dostupné z https://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_current/wess2013/WESS2013.pdf
- UN DESA. (2017). *World Population Ageing 2017*. Dostupné z https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Report.pdf.
- UN DESA. (2019). *World Population Ageing 2019*. Dostupné z <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf>
- Ústava ČR (1993). *Sbírka zákonů*, částka 1. Dostupné 15. 4. 2020 z <https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=5989>
- Ústava Portugalské republiky (2020). *Constitution of the Portuguese Republic*. Dostupné 10. 3. 2020 z <https://dre.pt/part-i>
- Van Voorhis, R. A. (2002) Different Types of Welfare States? A Methodological Deconstruction of Comparative Research. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 29(4), 3-18. Dostupné z <https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2845&context=jssw>
- Večeřa, M. (1996). *Sociální stát: východiska a přístupy*. (2. upravené vydání). Praha, Česko: Sociologické nakladatelství.
- Vidlund, M. (2009). Pension contribution level in Denmark. *Reviews of the Finnish Centre for Pensions*, 2009 (6), Dostupné z <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129202/PensioncontributionlevelinDenmark.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Vítek, L. et al. (2018). *Sto let financí a účetnictví na území České republiky*. Praha, Česko: VŠE.
- Vostatek, J. (2016). *Penzijní teorie a politika*. Praha, Česko: C. H. Beck.
- Walker, C. C. (2013). Trying For a Better Society: A Look at British Socialism Post World War II. *The Alexandrian*, 2(1), 72-89. Dostupné z https://www.troy.edu/_assets/college-arts-sciences/departments/history-philosophy/_documents/2013alex2.pdf#page=72
- Wilensky, H. (1975). *The Welfare State and Equality*. Berkeley, USA: University of California Press.
- Wilensky, H. L., & Lebeaux, C. N. (1965). *Industrial Society and Social Welfare. The Impact of Industrialization on the Supply and Organization of Social Welfare Services in the United States*. New York, USA: The Free Press

Williamson, J. B. (2004). Assessing the pension reform potential of a notional defined contribution pillar. *International Social Security Review*, 57(1), 47-64. DOI: 10.1111/j.0020-871x.2004.00180.x

Willmore, L. (2000). Three Pillars of Pensions? A Proposal to End Mandatory Contributions. *DESA Discussion Paper*, 13. Dostupné z <https://www.un.org/esa/esa00dp13.pdf>

Yermo, J. (2002). *Revised Taxonomy for Pension Plans, Pension Funds and Pension Entities*. Dostupné z <https://www.oecd.org/finance/private-pensions/2488707.pdf>

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění v platném znění. Dostupný 4. 2. 2020 z <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=2852>

Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu v platném znění (stavební zákon). Dostupný 5. 2. 2020 z <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=4909>

Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění. Dostupný 20. 3. 2020 z <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=321>

Seznam tabulek

Tab. 1: Typologie mezigeneračních vztahů	24
Tab. 2: Typologie sociálního státu	30
Tab. 3: Klasifikace penzijních schémat dle financování a managementu.....	36
Tab. 4: Klasifikace penzijních schémat dle financování a penzijního plánu	37
Tab. 5: Rizika penzijních schémat dle financování.....	38
Tab. 6: Pravidla valorizace penzijní dávky v Portugalsku	71
Tab. 7: Procento netestovaných dávek na celkových dávkách v letech 2010-2017	78
Tab. 8: Přehled proměnných a statistických ukazatelů	85
Tab. 9: Statistické charakteristiky ukazatelů (v %).....	86
Tab. 10: Hrubý IPD ve vybraných zemích (v % HDP).....	88
Tab. 11: Čistý IPD ve vybraných zemích (v % HDP)	88
Tab. 12: Citlivost čistého IPD na komponenty	92
Tab. 13: Zhodnocení faktorů ve vybraných zemích.....	96

Seznam obrázků

Obr. 1: Ukazatel S2 na příkladu zemí EU (v % HDP)	19
Obr. 2: Podíl závislosti a ekonomické závislosti (podíl skupiny 65+ na 20-64 let)	39
Obr. 3 Tři pilíře penzijního systému	41
Obr. 4: Pět pilířů penzijního systému	42
Obr. 5: Typologie penzijních systémů	44
Obr. 6: Penzijní věk v Česku	51
Obr. 7: Penzijní věk v Dánsku	59
Obr. 8: Výdaje na sociální ochranu v letech 2006-2017 (v % HDP).....	76
Obr. 9: Celkové a soukromé penzijní výdaje v letech 2002-2015 (v % HDP).....	77
Obr. 10: Index progresivity.....	79
Obr. 11: Penzijní věk ve vybraných zemích	80
Obr. 12: Ukazatel S2 pro vybrané země (v % HDP)	82
Obr. 13: Ekonomická závislost 2020-2060 ve vybraných zemích	84
Obr. 14: Veřejné penzijní výdaje 2020-2060 ve vybraných zemích (v % HDP)	87
Obr. 15: Míra ohrožení chudobou v roce 2018 (v %).....	90

Seznam použitých zkratek

aj.	a jiné
ATP	penzijní příspěvek z trhu práce
CoA	náklady stárnutí
CZK	koruna česká
č.	číslo
DB	dávkově definovaný penzijní plán
DC	příspěvkově definovaný penzijní plán
DKK	dánská koruna
EU	Evropská unie
EUR	euro
FF	plně fondové penzijní schémata
HDP	hrubý domácí produkt
IAS	index sociální podpory
IBP	intertemporální rozpočtové omezení
IPD	implicitní penzijní dluh
Kč	koruna česká
mil.	milion
mj.	mimo jiné
mld.	miliarda
NATO	Severoatlantická aliance
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSN	Organizace spojených národů
PAYG	průběžně financovaný systém
pozn.	poznámka
příp.	případně
resp.	respektive
S0	ukazatel pro odhalení fiskálního stresu
S1	ukazatel dluhu vyhovující riziku
S2	ukazatel fiskálního rizika s ohledem na stárnutí populace

tis.	tisíc
tj.	to je
tzv.	tak zvaný
UN DESA	Odbor pro ekonomické a sociální otázky OSN
USA	Spojené státy americké

Seznam příloh

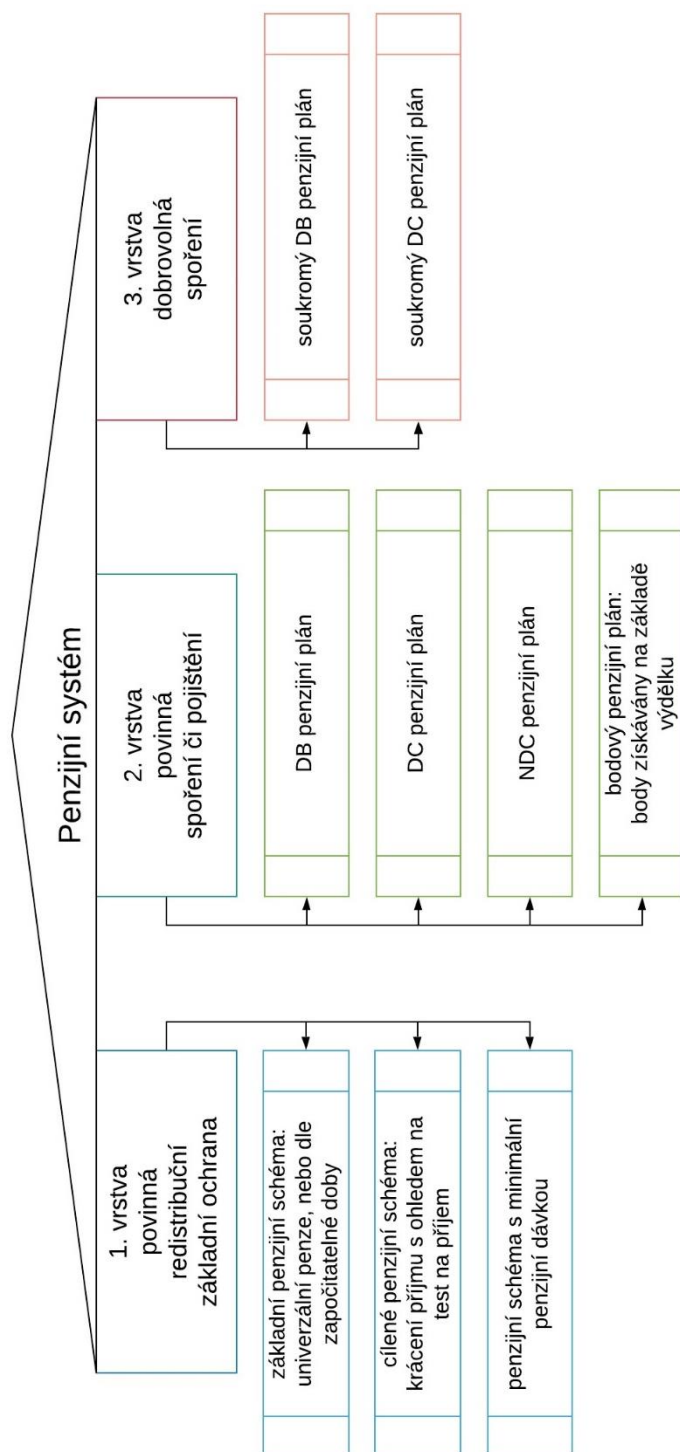
Příloha A: Design penzijních systémů dle OECD

Příloha B: Systém sociálního zabezpečení v Česku

Příloha C: Sociální systém v Dánsku

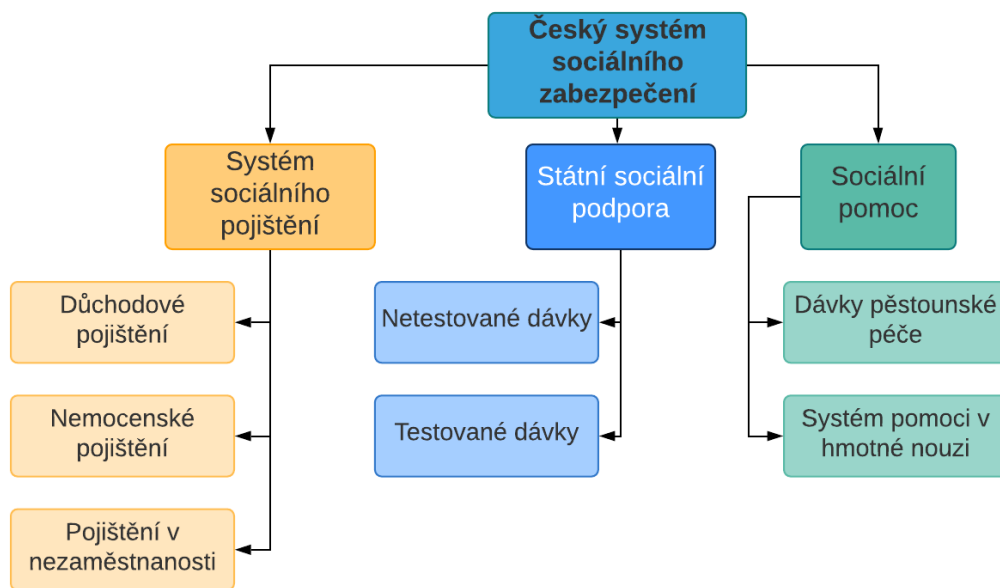
Příloha D: Systém sociálního zabezpečení v Portugalsku

Příloha A: Design penzijních systémů dle OECD

Zdroj: vlastní zpracování dle OECD (2005b), 2020.

Příloha B: Systém sociálního zabezpečení v Česku

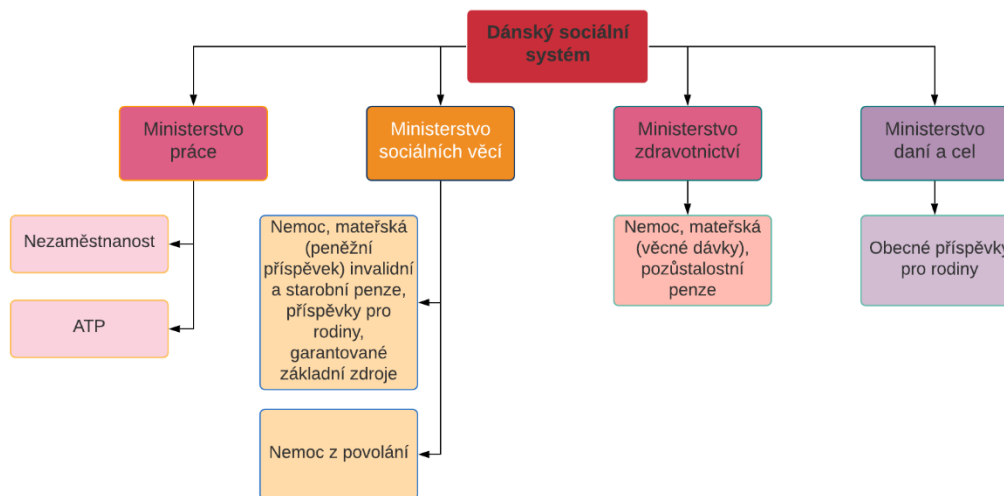
Zdroj: vlastní zpracování dle Krebse et al. (2015) a MPSV (2020), 2020.

Systém sociálního zabezpečení v Česku má tři pilíře. První pilíř je odvozen od výše a doby pojistného. V rámci tohoto systému existují tři subsystémy, a sice důchodové pojištění, nemocenské pojištění a pojištění v nezaměstnanosti.

Druhý a třetí pilíř již není odvozen od předchozích příspěvků. V rámci Státní sociální podpory je možné dělit dávky s ohledem na testování příjmu. Mezi netestované dávky patří rodičovský příspěvek a potřebné. V rámci testovaných dávek existují přídavek na dítě, příspěvek na bydlení či porodné.

V rámci třetího pilíře sociálního zabezpečení existují dva subsystémy. Prvním subsystémem jsou dávky v pěstounské péči. Druhý subsystém je představován pomocí v hmotné nouzi, kam např. patří příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení či mimořádná okamžitá pomoc. Zároveň mezi další nástroje patří poradenství, sociálně-právní ochrana, sociální prevence a sociální služby (Krebs et al., 2015; Hejduková, 2015).

Příloha C: Sociální systém v Dánsku

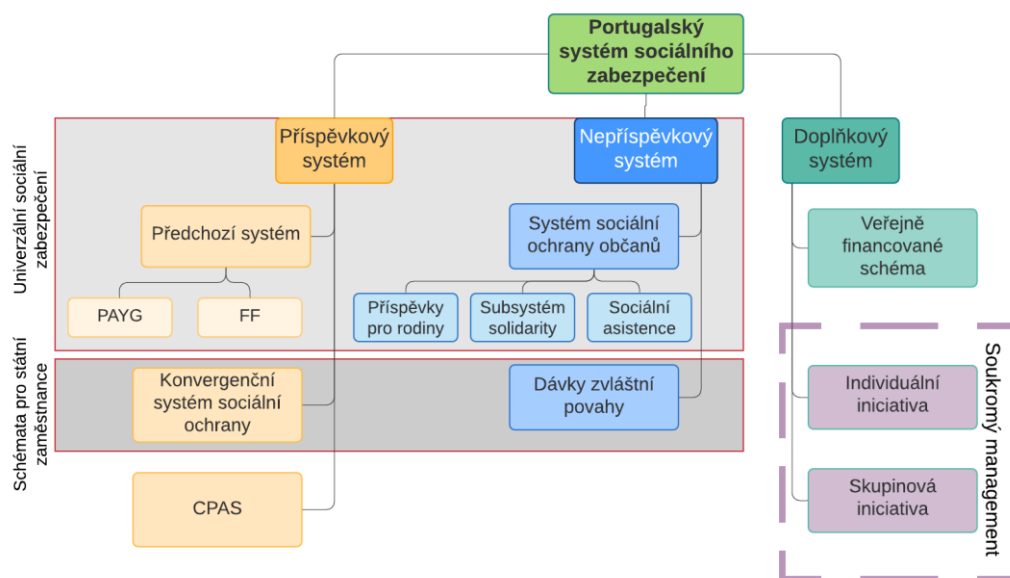
Zdroj: vlastní zpracování dle Evropské komise (2020), 2020.

V rámci dánské podoby sociální ochrany je namísto pojmu systém sociálního zabezpečení vhodnější používat pojem sociální systém, příp. systém sociální ochrany. Dánský sociální systém je orientován jiným způsobem, než je tomu v případě Česka a Portugalska. Jak je patrné, tak jednotlivá ministerstva mají definovány sociální rizika, kterými se zabývají. Nicméně jejich zajištění je na dalších subjektech.

U nezaměstnanosti se jedná o Fond pojištění v nezaměstnanosti, jedná se tedy o příspěvkové schéma, u ATP existuje stejnojmenná společnost spravující penzijní schéma. V rámci Ministerstva sociálních věcí dochází k rozpadu sociálních rizik, kterými se následně zaobírá Národní ředitelství pro sociální zabezpečení a místní úřady. U nemocí z povolání se jedná o Národní institut pro nemoci z povolání a soukromé pojišťovací instituce.

Rizika pod Ministerstvem zdravotnictví a Ministerstvem daní a cel připadá na regionální a místní samosprávy (Evropská komise, 2020).

Příloha D: Systém sociálního zabezpečení v Portugalsku

Zdroj: vlastní zpracování dle Goularta & Camacha (2014), 2020.

Ústava Portugalské republiky (2020) v čl. 63 zaručuje všem obyvatelům nárok na sociální zabezpečení, které je decentralizované a v jeho orgánech jsou kromě státu rovněž zastoupeni zaměstnavatelé, odbory a jiná sdružení zastupující další příjemce dávek. Ústava dále vyjmenovává některá rizika – stáří, nemoc, nezaměstnanost, smrt živitele rodiny, ale je zde i obecnější část, která pamatuje na obecné snížení příjmu rodiny

Portugalský systém sociálního zabezpečení se skládá ze tří systémů. **Příspěvkový systém** je odvozen, jak je z názvu patrné, od předchozí výše příspěvků. Systém předcházejícího pojištění pokrývá sociální rizika, která se vážou ke snížení příjmu v důsledku daných událostí, což může být nemoc, mateřství a následná rodičovská dovolená, nezaměstnanost, pracovní úraz, postižení, smrt, ale rovněž se může jednat o dovršení penzijního věku (da Silva Lopes, 2006).

Nepříspěvkový systém má dva systémy, prvním z nich je Systém sociální ochrany občanů, který má tři subsystémy – solidární subsystém, příspěvky pro rodiny a sociální asistenci. Vzhledem k tomu, že se jedná o systém, který není vázán na příspěvky, tak je zde využito principu spravedlnosti s ohledem na sociální potřebnost a rovné příležitosti. Což koresponduje i se solidární částí systému, který má zaručovat základní svobody, umožňovat rovné příležitosti, ale rovněž bojovat proti sociálnímu vyloučení. Tedy cílem je vytvoření sociální soudružnosti a blahobytu ve společnosti (da Silva, Vaz-Paralta & Marcos, 2006).

Ochrana rodiny, a to nejen ve smyslu rodin s malými dětmi, ale i s handicapovanými či jinak potřebnými, je zaručena další částí nepřispěvkového systému. Subsystem sociální pomoci se soustřeďuje na asistenci ohrožených osob, zvláště dětí a mládeže, ale i osob starších, se zdravotním postižením aj. (Goulart & Camacho, 2014).

Doplňkový systém se zabývá dalšími sociálními riziky, která lze řadit mezi neočekávaná, což zahrnuje i již zmiňovaná Ústava Portugalské republiky (2020).

Ze základního uspořádání, jak je výše představeno, jsou vyjmuty dvě skupiny, která mají vlastní schémata.

První skupinou jsou zaměstnanci státu (např.: státní civilní a vojenští zaměstnanci, kteří jsou zaměstnáni centrální, regionální či lokální vládou, ale i institucemi sociálního zabezpečení, dále učitelé či zvolení zástupci a členové Parlamentu aj.). Schémata pro tyto zaměstnance jsou uzavřena k 31. prosinci 2005. Prvním schématem pro tuto skupinu je Konvergenční systém sociální ochrany, který je příspěvkový a jeho účel je stejný jako Systém předcházejícího pojištění, a nepřispěvkový Systém dávek zvláštní povahy, který opět koresponduje s cílem Systému sociální ochrany.

Systém CPAS je přímo orientován na portugalskou Komoru advokátů, která má zvláště vytvořený systém v příspěvkové části sociálního zabezpečení.

Zbývající iniciativy se soukromým managementem jsou orientovány buď na jednotlivce a jeho rozhodnutí další ochrany proti nepříznivým událostem, nebo na skupinách jako jsou jiná sdružení občanů například s ohledem na povolání (Goulart & Camacho, 2014).

Abstrakt

Pokorný, J. (2020). *Ekonomický pohled na udržitelnost penzijních systémů* (Diplomová práce). Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta ekonomická, Česká republika.

Klíčová slova: penzijní systémy, udržitelnost penzijních systémů, implicitní penzijní dluh, Česko, Dánsko, Portugalsko.

Předložená diplomová práce se zaměřuje na problematiku udržitelnosti penzijních systémů, a to na příkladu tří států – Česka, Dánska a Portugalska. První část práce vymezuje teoretická východiska, mezi nimi udržitelnost, sociální stát a penzijní systémy. V druhé části práce nejdříve dochází k analýze penzijních systémů vybraných zemí. Následuje komparace penzijních systémů ve vybraných zemích a jejich zhodnocení na základě požadavků udržitelnosti. Je zde využito ukazatele S2 pro fiskální udržitelnost a implicitního penzijního dluhu pro finanční udržitelnost. Sociální udržitelnost je zhodnocena na základě ukazatelů sociálních podmínek. Poslední část práce zhodnocuje vybrané penzijní systémy a předkládá doporučení.

Abstract

Pokorný, J. (2020). *The Economic View of the Sustainability of Pension Systems* (Master's Thesis). University of West Bohemia, Faculty of Economics, Czech Republic.

Key words: pension systems, sustainability of pension systems, implicit pension debt, Czechia, Denmark, Portugal.

The master's thesis is focused on the issue of the sustainability of pension systems. This issue applies to the example of three countries – Czechia, Denmark and Portugal. The first part of the thesis defines the theoretical basis, including sustainability, the welfare state and pension systems. The second part of the thesis firstly analyzes the pension systems of selected countries. The following is a comparison of pension systems in selected countries and their evaluation based on sustainability requirements. Indicator S2 for fiscal sustainability and implicit pension debt for financial sustainability is used in this thesis. Social sustainability is assessed on the basis of indicators of social conditions. The last part of the work evaluates selected pension systems and presents recommendations.